

**MARDİN MÜZESİ'NDEN BİR GRUP SİLİNDİR
MÜHÜRÜN ANADOLU VE YAKINDOĞU'DAKİ
BENZERLERİYLE KARŞILAŞTIRILMASI**

Bilge DUMAN

**Yüksek Lisans Tezi
Arkeoloji Ana Bilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Rabia AKARSU
2023
Her Hakkı Saklıdır.**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI**

Bilge DUMAN

**MARDİN MÜZESİ'NDEN BİR GRUP SİLİNDİR MÜHÜRÜN ANADOLU VE
YAKINDOĞU'DAKİ BENZERLERİYLE KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Rabia AKARSU**

ERZURUM-2023

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum Mardin Müzesi'nden Bir Grup Silindir Mühürün Anadolu Ve Yakınoğu'daki Benzerleriyle Karşılaştırılması" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanması için verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

9.09.2023

Aslı Islak İmzalıdır

Bilge DUMAN

* LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi **MADDE 6– (1)** Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Rabia AKARSU danışmanlığında, Bilge DUMAN tarafından hazırlanan bu çalışma 08/09/2023 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından Arkeoloji Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan ve Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Rabia AKARSU

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Hacer KUMANDAŞ

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Berna KAVAZ KINDİĞİLİ

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

Aslı Islak İmzalıdır

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
RESİMLER DİZİNİ	VII
LEVHALAR DİZİNİ.....	IX
TABLolar DİZİNİ	X
KATALOG DİZİNİ	XI
HARİTALAR DİZİNİ	XII
ÖNSÖZ.....	XIII-XIV
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	XV
GİRİŞ	1
I. AMAÇ.....	1
II. KAPSAM	1
III. YÖNTEM.....	1
IV. ÖNEMİ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. MÜHÜR TANIM	4

İKİNCİ BÖLÜM

MÜHÜR-GLİPTİK SANATI

2.1. MÜHÜR KULLANIM ALANLARI	5
2.2. MÜHÜR YAPIMINDA KULLANILAN MALZEMELER.....	9
2.3. MÜHÜR YAPIM TEKNİĞİ	11

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜHÜR ÇEŞİTLERİ	15
3.1. DAMGA MÜHÜR.....	15
3.1.1. Pintadera.....	18
3.1.2. Çeç Mühür.....	19
3.2. SİLİNDİR MÜHÜR.....	21

3.3. SİLİNDİR-DAMGA MÜHÜR.....	24

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MÜHÜRÜN TARİHSEL GELİŞİMİ

4.1. ANADOLU'DA MÜHÜRÜN GELİŞİMİ.....	25
4.1.1. Yakındoğu'da Silindir Mühür Gelişimi	33

BEŞİNCİ BÖLÜM

MARDİN MÜZESİNDE BULUNAN SİLİNDİR MÜHÜRLER

5.1. MÜHÜR YAPIMINDA KULLANILAN MALZEMELER.....	43
5.1.1. Hematit	43
5.1.2. Kalsedon.....	43
5.1.3. Lapislazuli	44
5.1.4. Necef taşı.....	44
5.1.5. Akik (Agat)	45
5.1.6. Kireçtaşı	45
5.2. SİLİNDİR MÜHÜRLERİN YAPIM TEKNİKLERİ.....	46
5.2.1. Linear	46
5.2.2. Matkap.....	46
5.2.4. Modele.....	47
5.2.5. Kesme ve Matkap.....	47
5.2.6. Linear ve Matkap	48
5.3. SİLİNDİR MÜHÜRLER ÜZERİNDE YER ALAN KONULAR	48
5.3.1. Av Sahnesi.....	48
5.3.2. Kahraman ile Hayvan Mücadele Sahnesi.....	49
5.3.3. Tapınma Sahneleri.....	50
5.3.3.1. Tapınım Yapan Kişiyi Oturan Tanrıya Tanıtma Sahnesi	50
5.3.3.2. Kutsal Ağaç-Hayat Ağacı Yanında Tapınma Sahnesi.....	51
5.3.3.3. Sembollere Tapınma Sahnesi	53
5.3.4. Ziyafet Sahnesi	54
5.3.5. Sunak Sahnesi	54
5.3.6. Hayvan Figürlerinin İşlendiği Mühür Sahneleri	55

5.3.6.1. Hayvanların Çapraz Pozisyonda Mücadele Sahnesi	55
5.3.6.2. Antitetik Pozisyonda Hayvan Sahnesi.....	55
5.3.6.3. Tête-bêche Düzeninde Mühür Sahnesi.....	56
5.3.7. Ritüel Dans veya Sıralı İnsan Figürlerinin İşlendiği Mühür Sahneleri	56
5.3.8. İnsan ve Hayvan Figürlerinin Karışık İşlendiği Mühür Sahneleri	57
5.3.9. Kanatlı İnsan Figürleri-Mitolojik Yaratıkların İşlendiği Mühür Sahneleri.....	58
5.3.10. Geometrik ve Çizgisel Desenlerin İşlendiği Mühür Sahneleri.....	58
5.3.11. Sembollerin ve Nesnelerin İşlendiği Mühür Sahneleri	59
5.4. SİLİNDİR MÜHÜRLER YÜZEYİNDE GÖRÜLEN SEMBOLLER VE NESNELER	60
5.4.1. Hilalli Kurs	60
5.4.2. Hilal	60
5.4.3. Yıldız	61
5.4.4. Kanatlı Güneş Kursu-Güneş.....	61
5.5.6. Bakraç ve Kozalak	63
5.5.7. Haç	63
5.5.8. Ankh	64
5.5.9. Balık	65
5.5.10. Yılan	66
5.5.11. Keçi	67
5.5.12. Mızrak veya Kürek	67
5.5.13. Eşkenar Dörtgen	68
5.5.14. Boğa Başı	69
5.5. KARŞILAŞTIRMA VE GENEL DEĞERLENDİRME.....	69
SONUÇ.....	83
KAYNAKÇA	87
LEVHA KAYNAKÇA	96
RESİMLER	101
HARİTALAR	120
KATALOG	121
TABLolar	152

LEVHALAR LİSTESİ	158
ÖZGEÇMİŞ.....	187

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****MARDİN MÜZESİ'NDEN BİR GRUP SİLİNDİR MÜHRÜN ANADOLU VE
YAKIN DOĞU'DAKİ BENZERLERİYLE KARŞILAŞTIRILMASI****Bilge DUMAN****Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Rabia AKARSU****2023, 187 Sayfa****Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Rabia AKARSU (Danışman)****Dr. Öğr. Üyesi Hacer KUMANDAŞ****Dr. Öğr. Üyesi Berna KAVAZ KINDİĞİLİ**

Mühürler birçok uygarlığa yayılarak kullanılan ve günümüze kadar gelmeyi başaran gereçler olmaktadır. Tasdik/onay, özel mülkiyeti belirtmek, güvenliği sağlamak en temel işlevleri olarak bilinmektedir. Bunun yanı sıra farklı amaçlara da hizmet etmekte ve toplumların koruyucu gücüne inandıkları muska (amulet) olarak da kullanılmaktaydı. Her dönemde ilgi gören mühürler kullanıldığı döneme göre şekilleri, yapıldığı malzeme ve tekniği bakımından farklılık göstermektedir. Toplumların siyasi yapısı, sosyal yapısı, kültürel yapısı, inancı gibi yaşam tarzı hakkında bilgiler içeren mühürler; Arkeoloji Bilimi açısından da önem arz eden buluntular olarak; geçmişte yaşayan toplumlar hakkında önemli veriler sunmaktadırlar.

Çalışma kapsamında Mardin Müzesi'nde bulunan satın alma yolu ile gelen 31 adet mührün ikonografik analizleri yapılarak ve benzer mühürler ile karşılaştırılarak mühürlerin tarihlendirilmesi yapılmaya çalışılmıştır. Mühürlerin yapımında taş veya yarı değerli taşlar olan akik, hematit, kalsedon, lapis-lazuli, kireç taşı, necef taşı gibi taşların kullanıldığı görülmektedir. Mühürlere uygulanan tekniklerin linear, matkap, kesme, modele, kesme-matkap, linear-matkap gibi mühür sanatında kullanılan birçok farklı tekniğin uygulandığı görülmektedir. Mühür yüzeyine işlenen sahneler arasında tapınma, av, ziyafet, sunak, hayvanların betimlendiği mücadele ve ritüel dans sahnesi, geometrik ve çizgisel desenlerin işlendiği, sembollerin ve nesnelerin betimlendiği sahneler görülmektedir. Mühür karşılaştırmaları Yakın Doğu ve Anadolu'da kazılar veya müze koleksiyonlarında bulunan benzer örnekler ile yapılmıştır. Mühürlerin ait olduğu dönemler Cemdet Nasr, Erken Hanedanlar (I, II) Akkad sonrası, İsin-Larsa, Suriye II. Bin, Mitanni, Asur/Babil (Orta, Geç), Suriye-Flistin dönemleri olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mühür, Silindir Mühür, Yakındoğu, Anadolu, Mezopotamya.

ABSTRACT**MASTER OF ARTS THESIS****COMPARISON OF A GROUP OF CYLINDER SEALS FROM THE MARDIN
MUSEUM WITH THEIR COUNTERPARTS FROM ANATOLIA AND THE
NEAR EAST****Bilge DUMAN****Thesis Advisor: Asst. Prof. Rabia AKARSU****2023, 187 Pages****Jury: Asst. Prof. Rabia AKARSU (Advisor)
Asst. Prof. Hacer KUMANDAŞ
Asst. Prof. Berna KAVAZ KINDİĞİLİ**

Seals are tools that have been used in many civilizations and have survived to the present day. Their most basic functions are known to be certification/approval, indicating private ownership and ensuring security. In addition, they also served different purposes and were also used as amulets, which societies believed to have protective power. Seals, which attracted interest in every period, differ in terms of their shape, material and technique according to the period in which they were used. Seals, which contain information about the political structure, social structure, cultural structure, beliefs and lifestyle of societies, are also important findings in terms of Archaeology Science; they provide important data about the societies living in the past.

Within the scope of the study, 31 seals in the Mardin Museum were analyzed iconographically and compared with similar seals in order to date them. It is seen that stone or semi-precious stones such as agate, hematite, chalcedony, lapis-lazuli, limestone and nacre were used in the making of the seals. It is seen that many different techniques used in seal art such as linear, drill, cut, model, cut-drill, linear-drill were applied to the seals. Among the scenes depicted on the surface of the seals are scenes of worship, hunting, feasting, altar, struggle and ritual dance scenes depicting animals, geometric and linear patterns, and scenes depicting symbols and objects. Seal comparisons were made with similar examples found during excavations in the Near East and Anatolia or in museum collections. The periods to which the seals belong are identified as Cemdet Nasr, Early Dynasties (I, II) post-Akkadian, Isin-Larsa, Syria II Thousand, Mitanni, Assyrian/Babylonian (Middle, Late), Syrian-Palestinian periods.

Keywords: Seal, Cylinder Seal, Near East, Anatolia, Mesopotamia.

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1. Sepet ve küplerin mühürleme işlemleri.....	101
Resim 2. Kapı mühürleme ve kilit üzerine mühürleme işlemini gösteren İllüstrasyonları.....	102
Resim 3. Küp ve çuvalların mühürleme işlemini gösteren İllüstrasyonları.....	103
Resim 4. Ürünlerin güvenliğini sağlayan mühür baskıları örneği.....	104
Resim 5. Mühür baskı örneği.....	104
Resim 6. Kültepe’den mühür baskılı iki değişik tipte bulla	104
Resim 7. Kültepe’den silindir mühür örneği baskılı etiketler.....	105
Resim 8. Mühür yapımında kullanılan yarı değerli taşlar	105
Resim 9. Sakkara Ty Mezarı’ndan duvar resmi, Mısır’dan duvar resmi, Rekhmira Mezarı’ndan duvar resmi	106
Resim 10. Damga mühür şematik çizim.....	107
Resim 11. Kültepe Kaniş Karum 1b katı hayvan şeklinde damga mühür örneği.....	107
Resim 12. Çekiç başlı (Tarsus Mührü) hematit damga mühür örneği.....	107
Resim 13. Bademağacı Neolitik Dönem damga mühür örneği	108
Resim 14. Akik taşından yapılmış Geç Babil Dönemi, damga mühür, MÖ 6. Yy.....	108
Resim 15. Pintadera’ların tekstil ürünleri üzerine dekoratif boya bezemeleri uygulamak üzere kullanılan gereçler olduğunu gösteren İllüstrasyon	108
Resim 16. Bademağacı Erken Neolitik Çağ 3 yerleşimine ait Pintadera olarak tanımlanan iki mühür	109
Resim 17. Meksika'dan Pintadera ve Meksika pintaderaların’da en çok temsil edilen formlarla çizim	109
Resim 18. Murat Höyük IV, İlk Tunç Çağı III’e tarihlenen Çeç Damga Mühürü	110
Resim 19. İmikuşağı kazılarında bulunan Çeç Mühür Baskısı.....	110
Resim 20. Pulur kazılarında bulunan Çeç mühür örnekleri.....	110
Resim 21. Erken Kalkolitik Dönem, Hacılar IIB damga mühür örneği.	111
Resim 22. Lapis-lazuli III. Ur Dönemi silindir mühür örneği.....	111
Resim 23. Silindir damga mühür örneği.....	111
Resim 24. Eski Babil üslubundaki mühürler	112

Resim 25. Eski Asur üslubundaki mühür	112
Resim 26. Eski Suriye üslubundaki mühürler	112
Resim 27. Yerli/Anadolu üslubunda silindir mühür.....	112
Resim 28. Hitit Dönemi yarım küre biçimli mühür örneği ve dışbükey alandaki motifin çizimi	113
Resim 29. Hitit Dönemi, III. Mursili'ye ait mühür baskısı	113
Resim 30. Urartu Dönemi Yuvarlak İp Delikli Tutamaklı Damga Mühür.....	113
Resim 31. Dört yüzü de damga mühür olarak işlenmiş, Urartu Dönemi Damga mühür	114
Resim 32. Frig Dönemi: Aslan biçimli tutamaklı damga mühür.....	114
Resim 33. Frig Dönemi düğme formu, yazıtlı damga mühür,.....	115
Resim 34. Geç Uruk Dönemi silindir mühür örneği.....	115
Resim 35. Cemdet Nasr Dönemi silindir mühür örneği.	115
Resim 36. Erken Hanedan Dönemi silindir mühür Örneği	115
Resim 37. Akkad Dönemi silindir mühür örneği.	116
Resim 38. III. Ur Hanedanı Dönemi silindir mühür örneği.....	116
Resim 39. Isin-Larsa Dönemi silindir mühür örneği.	116
Resim 40. Eski Babil Dönemi silindir mühür örneği.	117
Resim 41. Eski Asur Dönemi silindir mühür örneği.	117
Resim 42. Kassit Dönemi silindir mühür örneği	117
Resim 43. Mitanni Dönemi silindir mühür örneği.	117
Resim 44. Orta Asur silindir mühür örneği	118
Resim 45. Yeni Asur Dönemi silindir mühür örneği.....	118
Resim 46. Yeni Babil Dönemi silindir mühür örneği.....	118
Resim 47. Suriye tarzı silindir mühür örneği.....	119
Resim 48. Suriye-Filistin tarzı silindir mühür örneği.....	119

LEVHALAR DİZİNİ

Levha 1. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	158
Levha 2. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	159
Levha 3. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	160
Levha 4. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	161
Levha 5. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	162
Levha 6. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	163
Levha 7. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	164
Levha 8. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	165
Levha 9. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	166
Levha 10. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	167
Levha 11. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	168
Levha 12. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	169
Levha 13. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	170
Levha 14. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	171
Levha 15. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	172
Levha 16. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	173
Levha 17. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	174
Levha 18. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	175
Levha 19. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	176
Levha 20. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	177
Levha 21. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	178
Levha 22. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	179
Levha 23. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	180
Levha 24. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	181
Levha 25. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	182
Levha 26. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	183
Levha 27. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	183
Levha 28. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	184
Levha 29. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	185
Levha 30. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	185
Levha 31. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi	186

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Hilalli Kurs Sembolünün Betimlendiği Mühür Sahneleri.....	152
Tablo 2. Hilal Sembolünün Betimlendiği Mühür Sahneleri.....	153
Tablo 3. Yıldız Sembolünün Betimlendiği Mühür Sahneleri.....	154
Tablo 4. Kanatlı Güneş Kursu Sembolünün Betimlendiği Mühür Sahneleri.....	155
Tablo 5. Kutsal Ağaç-Hayat Ağacı Sembolünün Betimlendiği Mühür Sahneleri	155
Tablo 6. Bakraç ve Kozalak Nesnelerinin Betimlendiği Mühür Sahnesi.....	155
Tablo 7. Haç Sembolünün Betimlendiği Mühür Sahnesi.....	156
Tablo 8. Ankh ve Yazı kalem (Stylus) Sembolünün Betimlendiği Mühür Sahnesi....	156
Tablo 9. Balık Sembolünün Betimlendiği Mühür Sahnesi.....	156
Tablo 10. Yılan Sembolünün Betimlendiği Mühür Sahnesi	156
Tablo 11. Keçi Sembolünün Betimlendiği Mühür Sahnesi.....	157
Tablo 12. Mızrak veya Kürek Sembolünün Betimlendiği Mühür Sahnesi	157
Tablo 13. Eşkenar Dörtgen Sembolünün Betimlendiği Mühür Sahnesi	157
Tablo 14. Boğa Başı Sembolünün Betimlendiği Mühür Sahnesi.....	157

KATALOG DİZİNİ

Katalog No: I	121
Katalog No: II.....	122
Katalog No: III	123
Katalog No: IV	124
Katalog No: V	125
Katalog No: VI	126
Katalog No: VII.....	127
Katalog No: VIII	128
Katalog No: IX	129
Katalog No: X	130
Katalog No: XI	131
Katalog No: XII.....	132
Katalog No: XIII	133
Katalog No: XIV.....	134
Katalog No: XV	135
Katalog No: XVI.....	136
Katalog No: XVII	137
Katalog No: XVIII	138
Katalog No: XIX.....	139
Katalog No: XX	140
Katalog No: XXI.....	141
Katalog No: XXII	142
Katalog No: XXIII	143
Katalog No: XXIV	144
Katalog No: XXV	145
Katalog No: XXVI.....	146
Katalog No: XXVII	147
Katalog No: XXVIII.....	148
Katalog No: XXIX.....	149
Katalog No: XXX	150
Katalog No: XXXI.....	151

HARİTALAR DİZİNİ

Harita. Mezopotamya ve Çevresi.....	120

ÖNSÖZ

Neolitik Çağ'ın temel yeniliği olan tarım eylemiyle giderek daha fazla üreten toplum birçok gereksinime de ihtiyaç duymaktadır. Üretilen malları kontrol altına almak ve güvenliği sağlamak gerekmektedir. Her ihtiyaç yeni bir icadın doğuşu ve habercisi olduğu gibi buradaki güven olgusuna da çare olacak bir icat ortaya çıkarmaktadır. Geçmişten günümüze birçok medeniyette yer edinmiş mühürler; üreten toplumun getirisiyle artı ürünün güvenliğini sağlayan, onaylayan ve imza niteliği taşıyan önemli bir icat olarak tarihteki serüvenini bu dönemde başlatacaktır.

Bu çalışmada Mardin Müzesi'ne satın alma yoluyla gelmiş bir grup silindir mühür ele alınmıştır. Ait oldukları toplumlar için önemli gereçler olan, geçmişi aydınlatmada arkeolojik buluntu olarak önemli bilgiler ve veriler sunan silindir mühürler tanıtılmakta ve tarihlendirilmektedir.

Bu tez çalışması, Atatürk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince desteklenmiştir. Proje Numarası: SYL-2022-10268

This work was supported by Research Fund of the Ataturk University. Project Number: SYL-2022-10268

Tez çalışmasına proje desteği veren Atatürk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinasyon Birimine teşekkürler.

Tez çalışmamda başta süreç boyunca teknik ve duygusal olarak destek sağlayan, akademik bilgilerini esirgemeyen, bilgilerimi özgürce ifade edebilme alanı sağlayarak sabırla dinleyen ve yön veren değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Rabia AKARSU hocama teşekkürlerimi sunuyorum.

Tez konumun şekillenmesinde yardımları olan ve süreç boyunca desteğini esirgemeyen Dr. Abdulhadi DURUKAN hocama ve yine tez konumun şekillenmesinde desteği ve katkıları olan Uzm. Arkeolog Hasan MENTEŞE hocama, müzedeki silindir mühür eserleri çalışma iznini veren Mardin Müze Müdürlüğüne teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca çalışmama fikir ve önerileri ile yön veren desteği ve katkılarından dolayı Sn. Prof. Dr. Süleyman ÖZKAN hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Tez Jüri Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Hacer KUMANDAŞ ve Dr. Öğr. Üyesi Berna KAVAZ KINDİĞİLİ'ya teşekkürler.

Silindir mühür eser çizimlerini yapan Uzm. Arkeolog Rabia GÖREN'e teşekkürler.

Son olarak, çalışmamda maddi manevi desteklerini esirgemeyen başta abilerim Mehmet ve Polat DUMAN olmak üzere aileme teşekkür ediyorum. Ayrıca bu tez çalışmasını 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremde hayatını kaybeden ve depremzede vatandaşlarımıza ithaf ediyorum...

Erzurum-2023

Bilge DUMAN

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Bkz.	Bakınız
Cm.	Santimetre
Ç.	Çap
Çev.	Çeviren
Çzm.	Çizim
Kat.	Katalog
Lev.	Levha
Mm.	Milimetre
MÖ.	Milattan Önce
S.	Sayfa
Tab.	Tablo
Vb.	Ve Benzeri
Yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

I. AMAÇ

Mardin Müzesi'ne satın alma yoluyla gelen silindir mühürlerin ele geçtiği yerler belli olmamakla birlikte dönemleri, kökeni ve tarih aralıkları da belli değildir. Amacımız kimliği belli olmayan silindir mühürlerin değerlendirmelerini yaparak, dönemleri ve tarih aralıkları hakkında bilgiler elde etmek ve karşılaştırmalarını yapmakta olduğumuz silindir mühürlerin dönemlerini baz alarak, satın alma yoluyla gelen silindir mühürlerin tarih aralıklarını saptamaktır.

II. KAPSAM

İncelemekte olduğumuz mühürlerle paralellik gösteren ve çalışmamız açısından daha sağlıklı verilere ulaşmamızı sağlayacağından benzer mühür tasvirleri bulunan Anadolu ve Yakın Doğu coğrafyalarından ele geçen mühürlerle karşılaştırma yaparak değerlendirmek, çalışmamızın kapsamını içermektedir.

III. YÖNTEM

Çalışma kapsamında değerlendirmekte olduğumuz Mardin Müzesi'nden bir grup silindir mührün Anadolu ve Yakın Doğu merkezlerinde bulunan mühürler ile karşılaştırmalarını yapabilmek için mühürler üzerine çeşitli tekniklerde işlenen sahneleri ait oldukları dönemler hakkında bilgiler içermelerinden dolayı ikonografik analizleri yapılarak çalışmamızın değerlendirmelerini bu tasvirler üzerinden yapmaktayız. Çalışmamızın yöntemi silindir mühür tasvirlerini yorumlayarak, mühürlerin stillerini, yapım tekniklerini, kullanılan malzemelerini tespit ederek daha sonra benzer mühürlerin dönemleri ile karşılaştırmalarını yaparak değerlendirmek. Bu değerlendirme esnasında mühürlerin ikonografik analizlerini yaparak mühürler üzerindeki işlenmiş olan tasvirlerin baskıları baz alınarak benzer ve farklılıkları tespit edilecektir. Bu yöntemle; incelemekte olduğumuz satın alma yoluyla gelen mühürlerin karşılaştırmaları yapılarak kökenleri ve dönemleri hakkında bilgilere ulaşmamız hedeflenmektedir. Çalışmamızın içeriğini oluşturan bölümler, belirlenen yöntemler dahilinde başlıklar içermektedir.

Birinci Bölümde: Tarih Öncesi Dönem ve günümüz için mühür tanımı yapılmaktadır.

İkinci Bölümde: Mühür Gliptik Sanatı adı altında eski çağlarda mührün kullanım alanları, yapımında kullanılan malzemeler ve teknikler açıklanmaktadır.

Üçüncü Bölümde: Biçimsel değişiklikler gösteren mühür gereçlerinin çeşitleri hakkında bilgiler verilmektedir.

Dördüncü Bölümde: Mührün kullanıldığı dönemlere göre Anadolu'da ve Yakın Doğu'da tarihsel gelişimi ve özellikleri kronolojik olarak detaylıca açıklanmaktadır. Çalışmamızda incelediğimiz mühür tipleri silindir mühür olduğundan Yakın Doğu'da silindir mühür gelişimine ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Beşinci Bölümde: Çalışmamızın temel konusunu oluşturan Mardin Müzesi'nde bulunan mühürlerin, yapımında kullanılan malzemeler ve teknikler hakkında bilgi verilmektedir. Mühür baskı yüzeyinde yer alan konular ve semboller sınıflandırılarak açıklanmaktadır.

Karşılaştırma ve Genel Değerlendirme Bölümünde: Mardin Müzesi'ne satın alma yoluyla gelen mühürlerin Yakın Doğu ve Anadolu'daki benzerlerini tespit ederek karşılaştırma yapılmaktadır. Karşılaştırmaları yapılan mühürlerin tarihlerine bakarak Mardin Müzesi'ndeki silindir mühürler tarihlendirilmektedir.

Katalog: Bu bölümde müzeden çalışma onayı alınan silindir mühürlerin müzenin dijital arşivinde yer alan envanter bilgileri ve fotoğraflarından yararlanılarak silindir mühürlerin kataloğu oluşturulmuştur. Müzede dijital sisteme dayalı çalışma olduğundan depoda çalışılmadığı için bazı ölçülerde eksiklikler mevcut olup yaklaşık ölçüler verilmiştir. Bununla birlikte mühür baskılarını yeniden yapma olanağı da olmadığından müzenin dijital arşivinde bulunan fotoğraflar üzerinden dijital çizimleri yapılarak katalogda kullanılmıştır.

IV. ÖNEMİ

Arkeoloji disiplini için büyük önem arz eden mühürleri değerlendirmek ve tanıtmak. Bununla birlikte bulunduğumuz coğrafyada birçok müzede sayıca fazla olan koleksiyonları bulunan, satın alma ve müsadere yoluyla gelen mühürlerin

değerlendirilmesi ve incelenmesi içinde çalışmamız örnek bir çalışma niteliği taşıyarak sayıca fazla olan bu mühürlerin bilim dünyasına tanıtılmasına da katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda çalışmamızda elde edeceğimiz bilgiler Arkeoloji Bilimi açısından önemli veriler sunacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. MÜHÜR TANIM

Güncel TDK sözlüğündeki tanıma göre mühür; üzerinde bir kimsenin, bir kuruluşun veya kurumun adının ve sanının tersine kazılı bulunduğu, metal, lastik gibi malzemelerden yapılmış gereç, damga olarak açıklanmaktadır¹.

Çıkış noktası tarih öncesi dönemler olan ve bu dönemlerin dikkat çeken gereçleri olan mühürleri Muhibbe Darga şu şekilde tanımlamaktadır: *“Dilimize Arapçadan geçmiş bir kelime olarak mühür, üzerinde isim veya betim / işaret kazılı olup düzen, yetki ve mülkiyet belgesi olarak mektup, senet ve diğer kâğıtlara basılan, ayrıca üzerinde dualar yazılan, sihir ve tılsım ile ilgili yazılar bulunan dolayısıyla koruyucu gücü olduğuna inanılan, çeşitli taşlardan veya madenden yapılan küçük bir gereçtir. Arkeoloji literatüründe mühürler; Sümerce “KISIB” Akkadça “kunukku” Hititçe “Şiyatar”², (Fransızca sceau, Almanca Siegel, İngilizce Seal olarak bilinmektedir)³.*

Ayrıca günümüzdeki imza niteliğini taşıyan bireyin aidiyet simgesi olarak, kişinin yasal hakkı olarak belgelerin veya mülkiyetinin hukuki açıdan garantisidir⁴.

Mühürlerin icadını tetikleyen temel düşünce mülkiyeti gösterme çabası olmaktadır. Bu doğrultuda geçmiş toplumlarda mülkiyet kavramının ortaya çıkmasıyla, sahiplenme içgüdüsünün benimsenmesi mühür olarak tanımlanan nesnelerin varlığına neden olmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde toplumlarda farklı işlevlerde kullanım gören mühürler, şekilleri, yapımında kullanılan malzemeleri bakımından dönemsel değişimler göstermektedir⁵.

¹ TDK. Sözlük anlamı. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 20.11.2021).

² Güney, A, (2014), “Anadolu’da Başlangıcından MÖ I. Binin Sonuna Kadar Hayvan Biçimli Damga Mühürler.” Yüksek Lisans Tezi. Ankara, 4.

³ A. Muhibbe Darga, “Hitit Sanatı”, Anadolu Sanat Yayınları. İstanbul, (1992), 68.

⁴ Sezen, Gamze “MÖ I.Bin’de Anadolu’da Geç Asur Ve Geç Babil Mühürleri.” Yüksek Lisans Tezi. Ankara, (2015), 3.

⁵ Zengin, Olcay, (2000), “Van Müzesinde Satın Alma Yoluyla Gelen Urartu Mühürleri.” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. 3.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜHÜR-GLİPTİK SANATI

Yunanca “glipto” yani “oyuyorum” anlamı taşıyan gliptik kelimesi değerli taş⁶ veya pişmiş toprak, ahşap, cam ve metal gibi nesnelerin yüzeyi oyularak motif, desen, sembol veya figürlerin işleme sanatı anlamında kullanılmaktadır⁷. Gliptik sanatı olarak tanımlanan dal mühür ya da mühür baskılarının incelendiği mühürcülük sanatının tamamını kapsayan bir disiplini oluşturmaktadır⁸.

2.1. MÜHÜR KULLANIM ALANLARI

Mühür işlevleri geçmişten günümüze üç temel amaç için kullanılmıştır. Güvenliği sağlamak, onay/tasdik ve özel mülkiyeti belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. Yazının icat edilmediği dönemlerde çanak çömleklerin ve sepetlerin üzeri kapatılarak mühürlenir. Böylelikle kapatılan malzemelerin güvenliği sağlanır. Bu açıdan bakıldığında mühürler Neolitik Çağ'dan Tunç çağlarına kadar ticari faaliyetlerin dürtüsü ile ticari alanda daha fazla kullanıldığı için mühür kullanımının bir gereksinim haline gelerek mühürlerin üretildiği düşüncesini beraberinde getirmektedir. Ancak mühürler aynı zamanda mührü kullanan kişiyi yani mühür sahibini simgelemektedir. Bu da günümüz imza işleviyle eşit durumda ve aynı niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla özel mülkiyet ve sahipliği temsil eden bir sembol olmaktadır. Bu işlevlerden farklı olarak mühürler bulundukları dönemin sosyal ve kültürel yapısını yansıtmakla birlikte dönemin inancı ve yönetimiyle ilgili bilgiler vererek kanıt niteliği taşımaktadırlar⁹.

Eski Yakın Doğu toplumlarında da mühürlerin yine aynı amaçlara hizmet etmek için kullanıldığı belirtilmektedir. Onama, güvenlik garantisi veya mülkiyet göstergesi işlevleri açısından dönemin önemli gereçleri haline gelmektedir. Mühürler, yönetim işlerinde de kolaylık sağlamaktadır. Günümüzdeki imzanın gerekli olduğu durumlarda

⁶ Özkan Süleyman, (2010), “Kaniş'te Mühür Sanatı”, Kangal, Selmin, Kulakoğlu, Fikri, edit. Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karumu Asurlular İstanbul'da. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 2011, 148.

⁷ Özdemir, B. Kortanoğlu, M. S. (2020), Halûk Perk Müzesi'nden Bir Grup Damga Mührün Değerlendirilmesi. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10.20, 175.

⁸ Öztürk, Güzel, (2019), “Yeni kazılar ışığında MÖ 3. binyıl'ın sonunda ve MÖ 2. binyıl'ın başında Kültepe mühür ve mühür baskıları.” Doktora Tezi. Ankara, 8.

⁹ Özdemir, Kortanoğlu, (2020), 175-176.

mektupların ve zarfların tarafından yazıldığı kişi ve şahitlere ait mühürlerinin basılmasıyla onama görevi görür¹⁰.

Muhibbe Darga'ya göre mühür işlevleri şu şekilde sıralanmaktadır¹¹;

- a. Bir bireye ait olan nesne ya da eşyayı bildirmek;
- b. Bir eşya ya da nesneye müdahale edilmesi veya zarar verilmesine engel olmak;
- c. Bir malın ölçüsü, ağırlığı, içeriği ve kalitesini kesin bildirmek veya açıklamak;
- d. Bir malı veya nesneyi yapanı veya yollayanı tanıtmak;
- e. İmza yanında, mektup, kontrat, ferman, tüzük gibi belgeleri onaylamak;
- f. Bir kişi veya bir otorite tarafından yapılan aleti onaylamak;
- g. Bir antlaşma içinde kişinin ve tarafların varlığını kanıtlamak.

Mührün mülkiyet göstergesi işlevini vurgulayan bir diğer nesne ise seramik kapların ya da eşyaların ağız kısımları bağlanarak, ip ile tutturularak, ipin üzerine kil toprak basılarak oluşturulan mühür baskılarıdır. Yakın zamanlara kadar mektuplar bal mumu üzerine uygulanan baskı ile mühürlenirdi. Günümüzde ise bunun modern örnekleriyle karşılaşmaktayız. Örneğin gümrük kontrolü yapılarak güvenliği tespit edilen eşyaların, kurşun gibi madde kullanılarak tel ile tutturulup bağlanmasıyla geçmiş zamanlardaki aynı tekniğin uygulandığını görmekteyiz. Eski çağlarda mühürleme işleminde kil yoğun olarak kullanılmaktaydı. Balya, çuval, kutu, sepet, çömlek veya depo kapıları bağlanarak kil toprak üstüne yapılan baskı ile mühürlenirdi¹². (Resim1,2,3).

Bir diğer adı “Cretula” olarak bilinen mühür baskıları; yüzeyinde bir veya daha fazla mühür baskısı olan, kil, sıva, balmumu, hayvan dışkısı gibi çeşitli işlenebilir maddelerden yapılmış olan parça olarak tanımlanmaktadır. Bu mühür baskıları, nesnelerin güvenliğini sağlamak veya içerisinde bulunanları korumak için kullanılmış olabilir¹³. (Resim:4,5).

Mühür kullanımında onaylama işlevini detaylandırarak olursak; günümüzde olduğu gibi resmi işlerde imza kullanılması durumunda eski çağlarda da imza temsili

¹⁰ Öztürk, (2019), 36.

¹¹ Darga, (1992), 69.

¹² Güney, (2014), 5.

¹³ Fiandra, Enrica (2003) “Mühürler Kil Mühür Baskıları” Arkeo Atlas II, İstanbul, , 32-34.

olarak resmî belge, yazışma, antlaşma gibi, işlemlerde mühür basılmaktaydı¹⁴. Güven teşkil eden bu kullanım amacı, yazılı belgeler üzerine uygulanarak, tasdiklemenin yanı sıra ticaret amacı güden bir paket veya eşyanın ya da bir mekânın güvenliğini sağlama amacını da taşımaktadır¹⁵.

Mührün belli başlı işlevlerinden farklı olarak amulet (muska)¹⁶ şeklinde kullanıldığı yönünde düşünceler de yer almaktadır. Amulet mühürler, olarak da nitelendirebileceğimiz bu mühürler bir takım sihirsel güçler barındırdığı inancıyla kötülüklerden, tehlikelerden korunmak amacıyla boyunda kolye olarak taşındığı belirtilmektedir. Mühürlerin amulet niteliğini taşıdığını düşündüren bir başka durum ise yüzeyine betimlenen tanrı figürleri veya başka simgelerin bulunması amulet anlamı kazandırmakta etkili olmaktadır¹⁷. Ayrıca hayvan biçimli mühürlerin mezarlarda ele geçmesi durumu kötülüklerden korumak ve uğur getirmesi için kullanıldığı, amulet niteliği taşıdığı düşüncesini desteklemektedir¹⁸.

Özellikle biçim bakımından mühürler arasında önemli bir yer edinen silindir mühürlerde genel olarak ait olduğu kişinin ismi ve unvanı ile yazılı olması durumunda da belirli dönemlerde kötülük veya büyüden uzak tutan ve dualar için de bir gereç olmuştur¹⁹. MÖ 2000 yıllarında, şahıslara ait mühürler üzerinde dualar ve büyüler bulunmuştur. Bu dua ve büyülerin bulunduğu mühür sahiplerinin tanrılar tarafından korunduğu düşüncesini beraberinde getirmektedir. Bu düşüncüyü destekler nitelikte bir durum ise tapınaklarda, tanrılara hediye olarak sunulmuş birçok mührün bulunduğu belirtilmekte²⁰ ve bununla beraber Tell Brak'ta bulunmuş, Geç Uruk ve Cemdet Nasr

¹⁴ Lort, Büşra, (2018) “Kültepe- Kaniş Kazıları ve Sonuçları (1890- 2013)”. Yüksek Lisans Tezi. Kayseri, , 85

¹⁵ Güney, (2014), 5.

¹⁶ İçerisinde dinsel veya büyüleyici bir gücün saklı olduğuna inanılan, yanında bulunduran veya üzerinde takı olarak kullanan kişiyi kötülüklerden koruduğuna ve uğur getirdiğine inanılan bir obje, yazılı kâğıt vb. Tdk. sözlük anlamı. <https://sozluk.gov.tr/>. (Erişim: 25.11.2021).

¹⁷ Muskaların ilk kullanımında, önce duvar üzerine veya deri, ağaç kabuğu, taş gibi malzemeler üzerine sonrasında ise kâğıt üzerine ezoterik figür ve simgeler yapılmıştır. Bunların yanı sıra bazı taşlara yönelik inançlara göre Antik Çağ (MÖ 700-M.S. 500)'da taşların kendi güçleriyle birlikte üzerlerine işlenen simgesel anlamları ve betimlemeler ile taşın dahada güçlendiğine inanılarak istenilen amaca ulaşıldığı yönündedir. Taş üzerine figürlerin işlenmesi veya kazınması taşın içinde sahip olduğuna inanılan ruhu çıkarmak içindir. “İşbilir Aydın, Berna (2007), “Kimlik Betimleyici Tasarımlar: Mühürler”. Yüksek Lisans Tezi. Sivas, , 32, Güney, (2014), 7.

¹⁸ Sezen, (2015), 4.

¹⁹ Güney, (2014), 7

²⁰ Basmaz, G. (2011), “MÖ3000-MÖ500 Yılları Arasında Anadolu’da Kullanılan Mühürler ve Seramiğin Mühürlerdeki Yeri”. Yüksek Lisans Tezi. Haziran, 4.

Dönemi'ne ait ve mühür-amulet olarak isimlendirilen nesnelerin çoğunun, tapınakların depo odalarında ele geçmesi²¹ bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bu açıdan bakılırsa mühür; aynı zamanda Tanrı ile mührü kullanan kişi arasında bir iletişim aracı görevi taşıdığı düşüncesini de beraberinde getirmektedir.

Bütün bu işlevlerle birlikte Önasya'da MÖ 7. Binden başlayarak mühürleme işlemi genel olarak güvenliği sağlamak, mülkiyeti belirtmek, hukuksal işlemlerde ortaklığı göstermek veya hırsızlık durumunu önlemek ve eşyaların güvenliğini sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Mühürleme eylemi çuval, kese, kutu, sepet veya eşyaların üzerine, depolama odalarının kapılarına bağlanan kil parçalarına, kapların üretimi esnasında kabın üzerine güvenilirliği sağlamak amacıyla uygulanmaktadır. Bazı özel olarak biçimlendirilmiş kil parçalara nesnelere veya belgelere de bağlanmaktadır. Bu mühürlenmiş kil parçalara ise bulla denilmektedir²².

Bullalar, ticarete çanak çömlek, sepet, çuval vb. eşyaların içerisindeki ürünlerin iletilmesi sırasında güvenli bir şekilde taşınması amacıyla kullanılarak ve eşyaların bağlandığı iplerin herhangi bir müdahalede çözülmesini önlemek için küçük bir kil topağı ipin düğüm yerine iştirilerek mühürlenmiştir (Resim 6). Ayrıca ev, tapınak, depo kapılarının vasıfsız kişilerce açılmasını önlemek için bağlanan ipe de bulla yerleştirilmiştir. Bullaların şekillerine bakarsak, yarım küre, muska, çatı, koni, yarım bilezik veya levha biçimlerinde olduğunu görürüz. Bullalardan farklı olarak mühür baskısının yapıldığı bir başka malzeme de etiketlerdir. Etiketler; kenarları yuvarlatılmış, kibrit kutusu biçimindedir ve ip deliği bulunmaz. İp izlerinin bulunmaması ve etiketin hem arka hem de ön yüzlerinde mührün güzel bir baskının bulunması, imza örneği olarak saklandığını düşündürmektedir (Resim 7)²³.

Mühür işlevlerinden de anlaşılacağı gibi mühürleme işlemiyle iletişimin güvenilir ve eksiksiz yapılması amaçlanır. Mühürleme işlemi yapılan eşyaların mühür özelliği bozulmadan karşı tarafa ulaştırılması önemlidir. Ayrıca anlaşma metinlerinin tasdiki ile üretilen malın kimin tarafından yapıldığını veya kalitesini de gösterebilir. Mühürler

---

²¹ Güney, (2014), 7.

²² Sezen, (2015), 3.

²³ Özkan, (2010), 151.

geçmişten günümüze farklı malzeme veya yapım teknikleriyle ve neredeyse aynı amaç doğrultusunda kullanılmaya devam etmektedir²⁴.

2.2. MÜHÜR YAPIMINDA KULLANILAN MALZEMELER

Toplumların; inançlarını, sosyal yapısını, siyasi yapısını, kültürel, sanatsal ve ticari ilişkilerini yansıtan mühürler²⁵, genel olarak; fildişi, metal, cam, ahşap, kemik, fayans, pişmiş toprak gibi malzemelerden yapılmaktadır. Bu malzemelerden üretilen mühürlerin, üzerine çeşitli, bezemeler ve tasvirler işlenmektedir. Bezemelerin bulunduğu mühür yüzeyleri, kil veya balmumu gibi yumuşak nesneler üzerine basıldığında yüzeydeki desenler baskı yapılan nesneler üzerine aktarılır²⁶.

Mühürlerin yapımında kullanılan en temel malzemeleri çeşitli taşlar oluşturmakla birlikte öncelikle pişmiş toprak, sıradan taş, mühürler için malzeme olarak seçilmiş²⁷; fildişi, kemik, boynuz ve ağaç, gibi organik malzeme de kullanılmıştır. Kemikten mühürlerin Neolitik Çağ'dan itibaren kullanıldığı görülür. Ahşap mühür örnekleri toprak altında çürüdüğü için ele geçmemişlerdir. Kil ise her devirde mühür yapımında kullanılmış bir maddedir. Cam ve frit MÖ 2. binden itibaren Önasya'da kullanılmış ise de Suriye –Filistin ve Mısır'da yaygın olarak görülmektedir. Madeni mühürler, birkaç Kalkolitik örnek dışında, Eski Tunç Çağı'ndan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Bunlar damga mühür olup, metalden yapılmış silindir mühür ele geçmemiştir²⁸.

Daha sonraları yarı değerli taşlar kullanım görmeye başlamıştır. “Yarı değerli taşlar; değerli taşlar (precious stones), olarak bilinen doğada nadiren bulunma ve kendine has özellikleri taşıyan elmas, yakut, zümrüt ve safir gibi bu dört taşın dışında kalan diğer taşlara yarı değerli taşlar (semi precious stones)”’ denir. Yarı değerli taşlara örnek olarak kuvars, opal, agat, sitrin, turmalin, turkuaz, topaz, granat, zirkon, ametist, obsidyen ve akuamarin gösterilebilir. Ayrıca ağaç reçinesinin fosilleşmiş organik yapısındaki kehribar da yarı değerli taş (semi precious stone) sınıflaması içerisinde yer alır. Buna benzer olarak

²⁴ Özdemir, Kortanoğlu, (2020), 176.

²⁵ Aytaç, İ. (2019), “Harput İç Kale’de Bulunan Taş Mühür”, Aktüel Arkeoloji Dergisi, Sayı:68, 4.

²⁶ Güney, A. (2014), 4.

²⁷ İşbilir Aydın, (2007), 27.

²⁸ Özkan, (2010), 152.

inci, mercan ve silişleşmiş ağaç gibi örnekler de verilebilir²⁹. Mühür yapımında kullanılan malzemelere bakıldığında sosyal ve ekonomik yaşam bağlamında statü farklılıkları gözetilmiştir. Altın ve gümüş gibi değerli madenlerden yapılma mühürler daha çok zengin ve yüksek dereceli memurlar tarafından kullanılmıştır³⁰.

Mühür yapımında kullanılan taşlar arasında, dere taşlarının yanı sıra özellikle hematit, serpantin, steatit, mermer, kireçtaşı, limonit, gibi taşlar tercih edilmiştir. Yarı değerli taşlar arasında akik, lapis lazuli, necef ve kalsedon türleri önde gelmektedir. Bazı taşlar, kimi devirlerde daha yaygın kullanılmış, daha çok işlenmiştir. Yumuşak olup kolay işlenen serpantin ve steatit gibi taşların, Neolitik Çağdan itibaren kullanıldığı görülür³¹. Bu taşların tercih edilmesi zamanla işlenmemiş malzemelere ulaşmadaki iniş çıkışlardan dolayı değişiklik göstermiş bununla birlikte tasarımlar da değişmiştir (Resim 8)³².

Nadiren bulunan ve değişik renkleriyle göz zevkine hitap eden yarı değerli taşların gösterişli ve estetik görünümü yanında bu taşların; tılsımlı oluşu veya taşın kendine özgü içerisinde bulunan bir enerjiye ve güce sahip olduğu düşüncesiyle yaygın inanç taşların büyümlü bir etki kazanmalarını sağlamıştır. Dolayısıyla uğur getirdiğine inanılarak nazardan veya kötülüklerden korunmak için nazarlık niteliği de taşımaktadır. Genellikle taşların kendine özgü renkleri içerisinde bulundurduğu gücün veya büyümlü etkinin dışarıya yansımaları olarak görülmüştür. Taşlara yüklenen buna benzer bazı inançların asıl sebebi belki de milyonlarca yıllık oluşumlarındaki enerji depolarının, insanlar üzerinde pozitif bir etkiye dönüşmesi algısıdır. Bu durumda yine taşlara yüklenen olumlu özelliklerle ilgili inanışlardan birisidir³³. Taşların bu büyümlü etkisini mühürlerle buluşturan Eski Çağ toplumları mühürlerin sihirsel güçlerini bu değerli ve ezoterik taşlardan aldığı düşüncesini beraberinde getirmektedir.

Her dönemde mühür yapımı için taş seçimini belirleyen etkenler; taşın ulaşılabilirliği, popüler olması, mühürleme işlemi için uygunluğu ve ustaların taşı işlemedeki teknik uzmanlığı olmuştur. Ayrıca renk, doku veya büyümlü enerjisi olduğu inanılan taşalar da bu seçimde etkin rol oynamıştır. Bu duruma örnek olarak çivi yazılı

²⁹ Kaya Sercan Ve Kavak, Orhan (2022). “Değerli Taşların Ve Metallerin Oluşum Ortamları, İşlenmesi İle Ekonomiye Kazandırılması” Farklı Yaklaşımlarla Madenler ve Değerli Taşlar Edit. Kavak Orhan, Haspolat, Yusuf Kenan Ankara, 461-486.

³⁰ Lort, (2018), 84.

³¹ Özkan, (2010), 152.

³² İşbilir Aydın, (2007), 27.

³³ İşbilir Aydın, (2007), 27.

metinler hangi taşın ne tür rahatsızlıklar üzerine etkili olduğuna dair bilgiler içermektedir. Bu bağlamda tıbbi bir ritüelin anlatıldığı metinde, “kunukku” kelimesi sihirsel güçlerle anılmıştır. “Kunukku” aynı zamanda, yönetsel metinlerde “silindir mühür” için kullanılan bir kelimedir³⁴.

Çağlar boyunca pek çok uygarlığın içinde bulunduğu Anadolu toprakları, dünyada sadece kendine özgü olan değerli süs taşları ile önemli bir yer edinerek adını duyurmayı başarmıştır. Süs taşlarından yapılan takı, mühür ve çeşitli süs eşyaları Anadolu’da farklı şehir müzelerinde sergilenmektedir³⁵.

Günümüzde de birçok coğrafyada bu tür özel ve değerli taşların kullanıldığını görebilmekteyiz. Genellikle turistik çarşı ve mağazalardaki vitrinlerde satılmak üzere yerini alan birbirinden farklı taşlar özellikle takı sektöründe rağbet görmektedir. İşlenerek kolye, yüzük, bileklik gibi takı haline getirilen doğal taşlar takıyla beraber daha kullanışlı hale getirilmektedir. Bu taşların Takılarda kullanılmasındaki en büyük etken tene temas etmesi durumunda çeşitli hastalıklara ve strese iyi gelebileceği düşüncesi ve inancıdır. Öyle ki mühürlerin de takı şeklinde kullanıldığına dikkat çekecek olursak bu yarı değerli süs taşlarının mühür malzemelerinde kullanılması pek de tesadüfi değildir.

2.3. MÜHÜR YAPIM TEKNİĞİ

Mühürlerin yapım teknikleri dönemin teknolojik gelişmelerine ve kültürel yapısına göre değişiklik göstermektedir. Mühürlerin şekillendirilmesi esnasında kullanılacak kesme aletler ve teknikler, işlenecek malzemeye göre seçilmiştir. Yalnızca yumuşak taşlar ve metaller kesme aletleri yardımıyla elle işlenmiştir³⁶.

Mühür yapımında hakkak kalemi, basit matkaplar³⁷, kalem keski, küre oyun matkap ve biley çarkı gibi aletlerin kullanıldığı saptanabilmektedir³⁸. Prehistorik dönemlerde mühür işçiliği için genellikle çakmaktaşı ve obsidyenden yapılmış kazıyıcı, delici veya kalemler kullanılırken, Tunç Çağı’ndan itibaren metal aletlerin mühür yüzeyini işlemek

³⁴ Güney, (2014), 6.

³⁵ Dokuzer, Şuhay. (2015). Kıymetli Taşlar Ve İnceleme Yöntemleri (Gemoloji) (Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü), 41.

³⁶ İşbilir Aydın, (2007), 30.

³⁷ Hakkak kalemi ve matkaplarla işlenen mühürler sahibinin bileğine veya boynuna asılabilecek boyutta yapılır, kimi mühürlere de koruyucu kalıp veya kap yapıldığı da olmuştur. Lort, (2018), 84

³⁸ Yıldız, B. (2010), “Frig Dönemi Mühür ve Mühür Baskıları”, Kütahya, 20.

için kullanıldığı belirtilmektedir. Maden kullanımı ile birlikte mühür yapım ve bezeme işlemleri için metal aletler kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Erken Tunç Çağı öncesinde bu işleve sahip olduğu düşünülen delici taş (?) aletler Höyücek ve Bademağacı yerleşmelerinin yanı sıra Çatalhöyük ve Değirmentepe Obeyd Dönemi yerleşmelerinde görülmektedir³⁹. Demirin bulunmasından sonra demir aletler de sert taşların işlenmesinde kullanılmıştır. Topaz ve kuvars gibi çok sert taşlardan uçları olan matkapların MÖ 2. binin ikinci yarısından sonra kullanıldığı düşünülmektedir.⁴⁰

Obsidiyen, çakmaktaşı, zımpara taşı, bakır, tunç ve demir gibi maddelerden yapılmış aletler kullanılarak, mührün yapılması sırasında ince kuma zeytinyağı ve su gibi maddeler karıştırılarak aşındırma amacıyla mühür yapım aletleriyle beraber uygulanmıştır. Mühür kesme teknikleri birbirinden farklı yöntemler göstermektedir. Bunlar; micro chipping yöntemi, el ile tutulan bir alet ile kesme yöntemi, matkap yöntemi ve çark ile kesme yöntemidir⁴¹.

Matkap yönteminde; mühürlerde daha karışık, kıvrımlı ve derinliği olan şekiller oluşturulmuştur. Bu stilde; çubuk ucuna takılan farklı ölçülerdeki sert malzemeler, yaylı bir mekanizma ile döndürülerek mühür üzeri oyularak şekillendirilmektedir. Matkap stilinin uygulanmasındaki temel mantık, bir yay ile çevrilen matkabın bakır ya da sert bir taştan (çakmak taşı, zımpara taşı, kum taşı, kuvarsit vb.) yapılan ucunun mührün taşını dairesel hareketlerle işlemesidir⁴².

Micro chipping yönteminde; mühür bir yere sıkıştırılarak daha sonra elde tutulan sivri uçlu bir alet ile doğrudan ya da dolaylı olarak birçok kez çekiçlenerek işlenirdi. Sivri uçlu taş aletler dolaylı olarak kullanılan araçlardır ve elde tutularak kullanılmaktadırlar. Bu uygulamada küçük çakmaktaşı bıçaklar rötuş yapmak için kullanılmışlardır. Micro chipping yönteminin kullanımı Cemdet Nasr Dönemi'nden Orta Asur Dönemi'ne kadar devam etmiştir⁴³.

Çizgisel kazıma yöntemi; ilk mühürlerin, basit çizgi ve şekillerinden oluştuğu bilinmektedir. Erken Tunç Çağı'nda kullanılan mühürlerin genel özellikleri, sivri uçlu bir

³⁹ Karataş Yüksel, Canan (2017), "Neolitik Dönemden Erken Tunç Çağı Sonuna Kadar Batı Anadolu'da Mühürlerin Gelişimi". Yüksek Lisans Tezi. İzmir, 25

⁴⁰ Yıldız, (2010), 20.

⁴¹ Sezen, (2015), 6.

⁴² Basmaz, (2011), 14-15.

⁴³ Sezen, (2015), 7.

malzeme ile “çizgisel kazıma” yönteminin kullanılmış olmasıdır. Çizgisel kazıma yöntemi, mührün yapıldığı ve kullanıldığı her dönemde yapılan bir teknik olmuştur⁴⁴. Kazıma yönteminde, kullanılacak olan alet mührün yüzeyinden aşağı doğru baskı yapılarak ileri ve geri hareketlerle işlenir. Bu yöntem Eski Asur Dönemi’nden Geç Asur ve Geç Babil Dönemi’ne kadar mühür yapımında yoğun olarak uygulanmıştır⁴⁵.

Kesme yöntemi; mühürler üzerinde elektro mikroskop ile yapılan incelemelerde iki farklı kesme stili görülmüştür. Bunlar çark ile yapılan kesme stili ve ege ile yapılan kesme stilidir. Ege ile yapılan şekillerde kazıma izi görülürken, çark ile yapılan şekillerin daha pürüzsüz olduğu saptanmıştır⁴⁶.

Mühür yapımında öncelikle tutamak kısmı ve baskı tabanından oluşan mühür yüzeysel şekillendirilerek titiz bir çalışmadan sonra rötuşlanıp kazıma işlemi gerçekleştirilmektedir. Taşların işlenmesinde yine boncuk ya da figürün yapımındaki gibi, erken dönemde mühürleri işleyen ustaların olduğu düşünülmektedir. Geç dönemlerde Anadolu ve Mezopotamya’da mühür atölyeleri veya ustaları hakkında bilgi sahibi olunamamakla birlikte, ticaretin ve yazının gelişmesiyle bu zanaatın öneminin arttığı bilinmektedir. Bu durumu ele geçen buluntular da desteklemektedir⁴⁷.

Bir taşın şekillendirilmesinde ilk olarak ham taş bloğundan kullanılacak parçaların yontulması gerekir ve sonrasında ise pedallı bir torna tezgâhıyla çalışan ince aşındırıcı bir çark üzerine taşlar sürtülerek, son şekli verilmemiş parçalar haline getirilirdi. Değerli taş sürtülerek istenilen biçime getirildiğinde, öncelikle zımpara tozuyla, sonrasında ince toz haline getirilmiş hematit (demir oksit) ile parlak bir görünüm vermek için cilalanırdı. Bu parlatılmış parça, sonrasında yağ ve aşındırıcıdan oluşan bir karışıma batırılarak, bakırdan yapılmış delgiler yardımıyla işlenirdi. Bu delgiler genellikle elle kullanılan ya da sabit yay delgileri tipindeydi. Delginin miline bir sicim bağlandıktan sonra sert yay ileri geri hareket ettirilirdi⁴⁸.

Geç dönemlerde Anadolu ve Mezopotamya’da mühür atölyeleri ve ustaları hakkında bilgi sahibi olunmamakla birlikte, ticaretin ve yazının gelişmesiyle bu zanaatın

⁴⁴ Basmaz, (2011), 14.

⁴⁵ Sezen, (2015), 7.

⁴⁶ Basmaz, (2011), 15.

⁴⁷ Özdemir, Kortanoğlu, (2020), 177.

⁴⁸ İşbilir Aydın, (2007), 30.

öneminin arttığı bilinmektedir. Bu durumu buluntular da desteklemektedir⁴⁹. Eski metinlerde; mühür ustalarının yaşamları ya da mesleklerine dair bilgiler kısıtlıdır. Sümerce’de mühür ustaları için kullanılan kelime “bur-gul” dur. (Akkadça: parkullu veya purkullu) Bu kelimenin ikinci hecesini oluşturan –gul ise taş kaplarla ilgili aktiviteler ile ilişkilendirilir⁵⁰.

Mısır’da bulunan Thebes’te Rekh-mire’nin mezarında MÖ 2000’e tarihlendirilen bir duvar resminde yer alan sahnede yay matkabının kullanımı betimlenmektedir. MÖ 2500’de (Beşinci Hanedan) Sakkara’daki duvar resminde oturan bir erkek elinde tuttuğu matkap ile mühür yaparken, karşısında ayakta duran erkek ise içinde aşındırıcı maddelerin bulunduğu bir çanta tutarken resmedilmiştir⁵¹ (Resim 9).

⁴⁹ Özdemir, Kortanoğlu, (2020), 177.

⁵⁰ Güney, (2014), 30.

⁵¹ Sezen, (2015), 8.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜHÜR ÇEŞİTLERİ

Eski çağlardan günümüze kadar mühürler farklı şekilsel özellikler göstermektedir. Günümüz mühürlerinde çeşitli şekillerde ve malzemelerle yapılmaktadır. Arkeolojik mühürlerde ise yapıldığı dönemin teknolojik koşullarında şekillendirilebilecek malzemeler kullanılmıştır. Mühürlere, mührü kullanacak kişi ya da bireylerin isteğine bağlı olarak ve işlevlerine uygun biçimler verilmiştir⁵². Geçmişten günümüze birçok uygarlıkta kullanım alanı bulan mühürler özellikle eski çağ uygarlıklarında şekilsel olarak üç ana grupta toplanılmaktadır; damga mühürler, silindir mühürler ve silindir-damga mühürler. Bu mühür çeşitleri haricinde amuletler ve pendantlarda mühür özelliği görebilmektedirler⁵³.

3.1. DAMGA MÜHÜR

Mühür icadının ilk örneği olan damga mühür şekilleri, Neolitik Çağla birlikte güvenilir ticaret, tastik, onay olgusunun ve sahiplenme içgüdüsünün simgesi olarak, zamanla birçok uygarlık tarafından kullanılarak tarihteki yerini almaktadır. Zamanla gelişmekte olan, yapımlarında farklı malzeme kullanılan ve baskı yüzeylerine farklı desenler işlenen, şekilsel olarak değişiklik gösteren damga mühürler, medeniyetlerce farklılık gösteren ve kullanımı giderek yaygınlaşan küçük gereçler olmaktadır.

Damga sözcüğünün etimolojisine baktığımızda Eski Türkçede “tamga” olarak bilinen ve yüzeyinde çeşitli desenler yer alan herhangi bir nesne üzerine nişan ya da işaret basmaya yarayan araçlardır. Damga mühürler farklı geometrik şekillere sahip olabilmektedirler. Gelişim süreçlerine göre ve şekilsel olarak mühürlerin başında gelen damga mühürler “klasik damga mühürler” olarak da adlandırılmaktadır⁵⁴. Damga mühürler genellikle yuvarlak veya konik tutamaklarıyla oval ve elips şeklindedirler. (Resim 10). Biçimlerinden dolayı yüzeylerinde yer alan desenler sınırlı olarak işlenmektedir. Damga mühürler kullanım gördüğü medeniyetler boyunca yüzeylerinde

⁵² Yazgın, Yücel, (2017), “Kıbrıs Arkeolojik Silindir Mühürlerinin Analizi ve Baskı Resme Yansımaları”. Doktora Tezi, Lefkoşa, 14.

⁵³ Basmaz, (2011), 9.

⁵⁴ Yazgın, (2017), 15.

yer alan ve işlenen çizimlere göre küçük ya da büyük boyutlar olarak değişiklik göstermektedir⁵⁵.

Damga mühürlerde bulunan tutmaç (kulp) kısımları iki farklı biçimde üretilmektedir. Bu tutamak kısımları yuvarlak ve konik tutamak şeklindedir⁵⁶. Şekilleri bakımından zamanla değişiklik gösteren damga mühürler, tutamak kısımlarında da değişiklik göstermiştir. Mühürler hakkında yapılan bilimsel çalışmalar içerisinde damga mühürler araştırmacılar tarafından “tutamaklı” ve “tutamaksız” olarak sınıflandırılmaktadır. Tutamaklı mühürler şekillerine göre hayvan şeklinde (Resim 11), ip delikli, üçayaklı, çekiç başlı (Resim12), yüzük ve ayak şeklinde, tutamaksız mühürler ise skaraboid, huni, prizma, düğme ve konik olarak isimlendirilmektedirler⁵⁷. Damga mühürlerin baskılarının yer aldığı yüzeyler ise oval ve elips şekillerinde üretilmişlerdir. Daire, kare ve dikdörtgen, biçiminde üretilen damga mühür örnekleri de görülmektedir.

Damga mühürlerin bilinen ilk örnekleri MÖ 8. binyılın sonuna tarihlenen Ras Shamra'nın Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'a tarihlenen tabakasından ele geçmiş ve MÖ 7000-6000 yıllarında Mezopotamya'da kurulan köy topluluklarında (Kuzey Suriye-Tell Sabi Abyad) buluntuları görülmüştür⁵⁸. Prehistorik damga mühürlerinin Anadolu'daki ilk örneklerini Neolitik Dönem (MÖ 8000-5000) Çatalhöyük ile Bademağacı'nda bulunan pişmiş kilden damga mühürleri oluşturmaktadır. Yerleşik yaşama geçiş, tarımın başlangıcı gibi önemli gelişmelerin yaşandığı Neolitik Dönemin önemli yerleşim yerlerinden olan Çatalhöyük kazıları sonucunda ele geçen mühürler pişmiş topraktan yapılmış yuvarlak ya da oval yapıdadır. Mühür yüzlerinde çoğunlukla kullanılan desenler, pseudo-meander olarak tanımlanan birbiri içine giren ve ortalarında bir nokta ile vurgulanan zig zag desenler ve tek merkezden çıkarak aynı dairesel hareketlerin sonsuz bir döngü içerisinde devam eden spiral motifler yer almaktadır. Bademağacı Neolitik Dönem buluntuları arasında mühür biçimli nesnelerin baskıları da görülmekte, kullanılan motifler Çatalhöyük ile benzerlik göstermektedir⁵⁹. (Resim 13).

Herhangi bir nesne üzerinde iz bırakmaya yarayan damga mühür; ucuna bir sap takılarak tek bir basma hareketi sonucunda işlevini yerine getirir. Başka bir tutamağı

⁵⁵ İşbilir Aydın, (2007), 22.

⁵⁶ Yazgın, (2017), 15.

⁵⁷ Özdemir, Kortanoğlu, (2020), 176-177.

⁵⁸ Özdemir, Kortanoğlu, (2020), 178.

⁵⁹ Yıldız, (2010), 14

bulunmayan bir zincire asılı veya bir yüzüğe monte edilmiş biçimlerde de kullanılmış olan damga mühürlerin ilk görüldüğü bölgeler, Kuzey Suriye ve Güney Anadolu olarak belirtilmektedir. Düz ya da içbükey düğmeyi andıran bazı örnekler Aşağı Mezopotamya’da rastlanmıştır⁶⁰. Damga mühürler Hematit, Obsidyen, Soapstone, Ametist, Akik ve Lapis lazuli gibi malzemelerden yapılmıştır⁶¹. (Resim 14).

Araştırmacılar tarafından mühür ve benzeri nesnelerin Neolitik Dönem’in beraberinde getirdiği yeniliklerle; yerleşik yaşama geçiş, tarıma dayalı ekonominin gelişimiyle beraber artan ürünlerin kontrolünü sağlamak, mühür kullanımını ihtiyaç haline getirerek bu gereksinimler doğrultusunda damga mühürün kullanımının yaygınlaştırdığını düşündürmektedir⁶².

Ç. Çilingiroğlu Neolitik Dönem damga mühürlerin kullanım alanlarını aşağıda yer alan maddelerde belirtmektedir⁶³;

- Ekmek veya sepet vb. malzemelerin damgalanması,
- Belirli kişilere ait kişisel eşyaların damgalanması,
- Amulet (Günümüz muskaları),
- Topluluğun mal kayıt ve sayısının tutulması için kullanılan token,
- Çömlekçi işaretleri,
- Topluluk hayvanlarının işareti,
- Kumaş, deri ve vücut damgası veya diğer kültürel nesneler.

Ancak Neolitik Çağa ait mühürlerin belirtilen kullanım alanlarının yanı sıra idare işlerinde kullanıldığına dair net yorumlar yapılmamaktadır. Çünkü bazı arkeologlar bu mühürlerin kumaş ve vücut baskısı için kullanılan gereçler olduğu yönünde fikir ileri sürmektedirler⁶⁴. Ayrıca Geç Neolitik Dönem’de mühür vb. nesnelerin kullanım alanlarıyla ilgili birçok fikir bulunmaktadır. Anadolu ve Balkanlar’da yoğun olarak

⁶⁰ İşbilir Aydın, (2007), 22.

⁶¹ Yazgın, (2017), 15.

⁶² Öztürk, (2019), 38.

⁶³ Çilingiroğlu, Çiler. "Of stamps, loom weights and spindle whorls: Contextual evidence on the function (s) of Neolithic stamps from Ulucak, Izmir, Turkey." *Journal of Mediterranean Archaeology* 22.1 (2009): 3-27.

⁶⁴ Fiandra, (2003), 32.

kullanım gören kil damgalar “Pintadera” olarak adlandırılmakta ve kullanım alanlarından dolayı çoğu zaman tartışmalara neden olmaktadır. Bu kil damgaların kumaş, deri, insan vücudu veya hamur gibi organik malzemeler üzerine desen baskıları yapmak için kullanılabileceği düşünülmektedir⁶⁵.

3.1.1. Pintadera

Arkeoloji literatüründe damga mühürlerin bir diğer adı “Pintadera” olarak tanımlanmaktadır. Pintadera: Kil veya ahşaptan yapılan, teknik olarak iki formdan oluşan gövde ve eklenti kısımları olan nesnelerdir⁶⁶. Damga mühür biçiminde olan fakat farklı kullanım alanları olan pintaderalar, işlevleri bakımından araştırmacılar tarafından tartışma konusu olmuştur. Birçok araştırmacı erken dönem mühürlerinin idari kullanımından çok kumaş, deri, ekmek ya da vücut baskısı için yani “pintadera” olarak kullanılabileceği yönünde fikirlerini belirtmektedirler⁶⁷. (Resim 15) . Büyük boyutları ve derin kazıma bezemeleri olan, kilden yapılmış malzemeler, kimi araştırmacılar tarafından baskılarının yetersizliğine karşın “damga mühür” olarak tanımlanırken bazı araştırmacılar tarafından ise “pintadera” olarak adlandırılmaktadır. Bu tanımlamalar literatür de bazen birlikte kullanılırken, bazen de tek olarak kullanılmaktadır⁶⁸. G. Umurtak’ın önerilerine göre: *“Mühürlerin dayanıksız veya tüketilebilen başka malzeme üzerine baskı yapmak için kullanıldığı akla gelmektedir. Söz konusu çağlarda köy ya da mahallede ekmek çörek gibi gıda maddelerinin belki ortak hazırlandığı ve herkesin kendine ait olanları damgaladığı akla gelebilir. Ayrıca yerleşmenin ortak depolama yerlerinde her ailenin kendi tahıllarını yerleştirdikten sonra üzerini hasır gibi bir örtü ya da kil kapatarak mühürlediği pişmemiş ya da yangın geçirmemiş kilin de günümüze ulaşmadığı gibi bir ihtimalden de söz edilebilir”*⁶⁹.

Bu doğrultuda arkeologlar arasında, söz konusu nesneler işlevsel olarak ayrıştırılrsa da damgalama tekniğinde ve mantığıyla kullanılmakta olduğu konusunda genel bir fikir

⁶⁵ Atakuman, Ç. (2015), "Domuztepe'de Bulunan Halaf Dönemi Mühürlerinin Tipolojik Özellikleri ve Sosyal İşlevleri." *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi XXXII/1* 59-92. 61.

⁶⁶ Mª Elena Santana Navarro, "Las pintaderas canarias: mito y realidad." 1.

⁶⁷ Dede, M. Gökçe, (2014), "Anadolu'da bulunmuş eski tunç çağı'na ait silindir ve damga mühürler." *yayınlanmamış yüksek lisans tezi: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara*, 8.

⁶⁸ Güney, (2014), 7-8.

⁶⁹ Umurtak, Gülsün, (2000): "Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağlar'da Burdur–Antalya Bölgesi Mühürcülüğü Üzerine Bazı Gözlemler," *Adalya* 4 1-20.

birliği vardır. Yaygın olarak Güneybatı Asya, Anadolu, Güneydoğu Avrupa ve İtalya'da Neolitik topluluklarda da görölmektedir⁷⁰. (Resim 16-17). Pintaderalar Anadolu'da Neolitik Çağ'dan itibaren geniş bir yayılım göstermiştir. Benzer bir durum Balkanlar için de geçerlidir. MÖ 6500 dolayında Balkanlar'ın genelinde damga mühür kullanılmaya başlandığı görölür. Ancak damga mühürlerin böylesine erken dönemlerde denetim amaçlı kullanılmış olabileceğine dair herhangi bir bulgu yoktur ve süsleme amaçlı kullanıldıkları daha olası görünmektedir⁷¹.

Pintaderalar Doğu Anadolu Bölgesi'nde "Çeç", Ankara civarında "Çiç" olarak isimlendirilen damga mühürleriyle karıştırılmaktadırlar. Aralarındaki farklar, pintadere istenilen yere damgalanırken, Çeç/Çiç mühürleri ise yalnızca tarımsal faaliyetler için kullanılmaktadır⁷².

3.1.2. Çeç Mühür

Çeç, samanı savrulmuş arpa ve buğday yığınlarına verilen isimdir. Çeç mühürler sadece tarımsal faaliyetlerdeki çalışmalarda kullanılmaktadır. Tahıl mühürleme işlemi ve mühürün kullanım şekli ise; tahıl yığınının farklı noktalarından basılan mühür ve buğday taneleri eteğe doğru kaydırılır ve burada mühürler üzerine basılmaktadır. Böylelikle tahıl yığınının etek kısımları, üst kısımları ve tepe kısmı mühürlenmektedir. Tepenin üst kısımlarında ise mühür uzun bir sopaya takılarak kullanılmaktadır. Mühürleme işlemi sayesinde tahıl tepesinden ürünlerin kaybolması durumunda mühür şekilleri bozulmuş olmaktadır. Bu sayede mal sahipleri ürünlerinin çalınmasını engellemiş olmaktadır⁷³.

Çoğu pişmiş topraktan yapılmış Çeç mühürlerin baskı yüzleri helezonik, spiral, merkeze doğru küçülen halkalar ile çevrik gamalı haç bezekli çizgilerden oluşmaktadır. Helezonik damga mühür ve baskıları bir merkezin etrafından çıkan kabartma çizgilerinden oluşmaktadır. Spiral motifli damga mühür ve baskıları bir merkezden çıkıp birbirini saran sarmal kabartma çizgilerinden meydana gelmektedir (Resim 18,19,20). Merkeze doğru küçülen damga mühür ve baskıları yuvarlak iç içe halkalar şeklinde

⁷⁰ Çilingiroğlu, (2009), 3.

⁷¹ Naiboğlu, Nihan, (2018), Anadolu Kent Modelinin Yayılımı MÖ. 3. Binyılda Batı Anadolu, Ege Adaları Ve Balkanlar'da Kentleşme, Arkeoloji Ve Sanat Yayınları, İstanbul, 156.

⁷² Özdemir, Kortanoğlu, (2020), 175.

⁷³ Özdemir, A, Özdemir, A. (2021), "Murat höyük'ten bir çeç damga mühür." *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi* 22 131-139.

görülmektedir. Çevrik gamalı haç bezekli damga mühür ve baskıları “S” şekli tekrarlanarak yapılmıştır⁷⁴. Anadolu’da ele geçen Prehistorik Dönem çeç mühürlerin yükseklikleri 4-7 cm, damga yüzey çapları ise 4-8/10 cm arasında değişmektedir. Mühürler genellikle ip deliksizdir.⁷⁵

Kalkolitik Dönem (MÖ 5500-3000) ile birlikte Damga mührün kullanım amaçları değişiklik göstermeye başlamıştır. Bu dönemde mühür kullanım alanları kişisel ve idari işlerde kullanılmakta ve damga şeklinde üretilmektedir. Bu mühürler üzerinde yer alan bezemeler aracılığıyla kullanım gördüğü dönem hakkında da fikir yürütülebilmektedir⁷⁶. Kalkolitik Çağ damga mühür formlarında değişiklikler görülmektedir. Tutamak ve baskı yüzeyinde farklılıklar başlar. Ayrıca bu dönem mühürlerinde görülen motiflerde de değişim görülmektedir. Neolitik mühürlerde görülen spiral, haç kolları içinde iç içe açılı ve sepet motifleriyle beraber stilize hayvan, insan ve bitkisel motiflerde kullanılmaktadır⁷⁷ (Resim 21).

Eski Tunç Çağı’nda ise Anadolu’nun genelinde damga mühür kullanımı görülmektedir. Bu dönemde kullanılan damga mühür bezemeleri figürlü, geometrik ve kısmen bitkisel motifler olarak karşımıza çıkmaktadır⁷⁸.

Bu döneme ait mühürler pişmiş topraktan, taştan ve kısmen de madenden yapılmaktadır. Biçim olarak yassı damga mühür şeklinde olmaktadır. Tutamak biçimleri ise düğme veya delikli, deliksiz şeklindedir. Bu formda olan mühürler genellikle Anadolu’da Küllüoba, Bademağacı yerleşim yerlerinde ve Batı Anadolu’nun güneyi ile Orta Anadolu bölgelerinde görülmektedir⁷⁹. Genellikle pişmiş topraktan ve kolay şekillendirilen damga mühür ve baskıları yaygın olarak kullanılmaktadır⁸⁰.

Damga mühürler şekilsel olarak, motiflerin işlendiği yüzeylerinin sınırlı olması bakımından MÖ 4. Binden itibaren yerini daha ayrıntılı motiflerin işlenebildiği silindir

⁷⁴Coşkun, İsmail, Kılıç Nesim, (2020). “Erken Tunç Çağı’nda (MÖ 3000-2000) Anadolu’da Çeç Mühürler”, Edit. Er, Sadık Erol, Güncel Sosyal Bilimler Araştırmaları, Akademisyen Yayınevi Bilimsel Araştırmalar Kitabı, 171-180.

⁷⁵ Ayşe Özdemir, Abdulkadir Özdemir, (2021), 135.

⁷⁶ Coşkun, Kılıç, (2020), 172.

⁷⁷ Özdemir, Kortanoğlu, (2020), 178.

⁷⁸ Dede, (2014), 20

⁷⁹ Yıldız, (2010), 15.

⁸⁰ Coşkun, Kılıç, (2020), 172.

mühürlere bırakmıştır. Silindir mühürler sürekli baskılarından dolayı ait oldukları toplumların yaşamına dair daha fazla sahneleri işlemekte kolaylık sağlamaktadır⁸¹.

3.2. SİLİNDİR MÜHÜR

Yüzeyleri sivri uçlu bir gereç yardımıyla kazınarak biçim verilen bu teknikle oluşturulan negatif şekillerin resim yüzeyini, yumuşak bir kil üzerine baskı yaparak aynı zamanda yuvarlatılarak kil üzerine aktarılmasını sağlayan silindir şeklinde olan gereçlerdir⁸². Boyutları 1-8 cm aralığında olan silindir mühürlerin çap ve yükseklik ölçüleri orantılı olmamakla birlikte yükseklik çapın yarısı kadar olmaktadır⁸³.

Silindir mühür baskısı; silindir mühür yüzeyinin tersine kazınan motiflerin ileriye doğru yuvarlatıp hareket ettirerek pozitifinin kil veya bal mumu gibi yumuşak malzemelerin üzerine baskı yapılması sonucunda ortaya çıkan kabartma, silindir mühür baskını oluşturmaktadır⁸⁴.

İlk olarak Sümerler tarafından kullanılan ve yayılım gösteren silindir mühürler ilk baskı yöntemi olarak kabul edilmektedir. Silindir mühürlerin icadından önce ilkel toplumlarda silindir mühür tekniğinde nesneler üzerine kazıma yapılarak çeşitli resimler çizilebilmekteydi. Fakat bu nesneler üzerine çizilen resimleri herhangi bir malzemeye aktarabilme fikri silindir mühür baskı tekniğiyle ortaya çıkmaktadır. Bu teknik günümüz baskı resmi veya özgün baskı resmi⁸⁵ olarak tanımlanan uygulamaların icadı olarak bilinmektedir⁸⁶. Arkeolojik eserler açısından önemli olan silindir mühürlerin, baskıya aktarılan yüzeylerinin incelenmesi durumunda ait oldukları dönem hakkında ayrıntılı bilgiler sunmaktadır.

⁸¹ Yücel, Çağatay. "Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Silindir Mühür." Arkeoloji Ve Sanat 165.165 (2020): 1-12.

⁸² Koçak, G. (1996), "Sümer Silindir Mühür Resimleri". Sanatta Yeterlik Tezi. Eskişehir, 4.

⁸³ Özdemir, Kortanoğlu, (2020), 177.

⁸⁴ Basmaz, (2011), 11.

⁸⁵ Özgün baskı resim, çeşitli araç ve malzemeler ile hazırlanmış kalıplar yardımıyla ya da bu malzemeleri doğrudan kullanarak kâğıt ve benzeri malzemeler üzerine basılmasıyla elde edilen çalışmalar için kullanılan bir terimdir. Bkz. (Gürler, Zeynep, E. Doyran Yıldız, Yılmaz Burhan. "Özgün Baskı Resim Sanatı Üzerine Bir Araştırma." Tykhe Sanat ve Tasarım Dergisi 4.6, 6 (2019), 408-429.

⁸⁶ Koçak, (1996), 5.

Sümerolog Mebrure Tosun'a göre; silindir mühürleri üç noktada incelemek mümkündür⁸⁷.

1. Yorumlama: " ikonografi", yani resimlerin tanımlanması ve yorumlanmasının, Ön Asya arkeolojisi için önemli olduğu araştırmacılar tarafından da kabul gördüğü ve bu alandaki çalışmalar için filoloji ile arkeolojiyi birleştiren yöntemlerin zorunluluğunu vurgulamaktadır.
2. Sanat: Mühürleri sanat bakımından incelemek, ait oldukları dönemin kültürü hakkında bilgiler elde etmek, aynı zamanda farklı mühür örnekleriyle karşılaştırma yaparak tarihi dönemlerini saptamak için önemli olduğunu belirtmektedir.
3. Tarih: Kronolojiyi belirlemede tarihi olayların etkisi fazla olduğu kadar arkeolojik eserlerin de etkisinin fazla olduğu görüşündedir. Arkeolojik eserlerin öneminin anlaşılması için özellikle filoloji kaynaklarına başvurulmasını, aynı döneme ait olması açısından gerekli görüldüğü düşüncesindedir. Arkeolojik eserler olarak mühürlerin de bu durumda etkili olduğu görülmektedir.

İlk olarak Güney Mezopotamya'da Geç Uruk Dönemi boyunca (MÖ 3300-3000) kullanılan silindir mühürlerin başlangıcı çivi yazılı tabletlerin ortaya çıkışı ile hemen hemen aynı zaman dilimine denk gelmektedir⁸⁸. Eski Ön Asya Sümerliler sayesinde silindir mühürlerle tanışmış zamanla başka medeniyetlerce de benimsenmiş farklı coğrafi bölgelerde de yayılım göstermiştir⁸⁹.

Anadolu ise Asur Ticaret Kolonileri Çağın'da Asurlu tüccarların Anadolu'ya gelişiyle silindir mühürlerle tanışmış ve yapımına başlamışlardır. Kayseri'de yer alan Asur ticaret koloni çağında önemli bir ticaret merkezi olan (Kaniş)'te Kültepe'de bulunan silindir mühürlerin çoğu Asur, Babil ve Suriye'den ithal edilmiştir. Hem yerli hem de ithal mühürler, kendi sanatlarını yansıtan üslupta bezemelere sahiptir. Bu zenginlik hem Eski Asur hem de Eski Suriye mühür sanatını öğrenmemize olanak vermektedir. Asurlu tüccarların Anadolu'dan ayrılışıyla silindir mühürlerden tekrar damga mühür kullanımına

⁸⁷ Detaylı bilgi için bkz. Tosun, Mebrure. "Mezopotamya Silindir Mühürlerinde Görülen Tanrı Sembollerinin Mahiyeti." *Belleten* 20.77 1955, 37-48.

⁸⁸ Güney, (2014), 20.

⁸⁹ Türkmen, Ayşe Neval, (2019), "Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Kültepe Mühür Ve Mühür Baskıları Üzerinde Sunak Tasvirleri", (Yüksek Lisans Tezi), Kasım, 18.

geçiş yapılmıştır⁹⁰. Genel olarak ticari belgelerin onaylanmasında kullanılan mühürlerin çoğunlukla dışardan gelen stillerin yanı sıra yerel halkın kendilerine ait stillerde mühürlerin olduğu da bilinmektedir⁹¹.

Silindir mühürlerin ilk olarak tapınağa ait ürünleri daha sonraları ise saraya ait ürünleri belirtmek ve korumak için kullanıldığı düşünülmektedir. Yazının icadıyla beraber silindir mühürler işlevine uygun şekilde kullanılmaya başlamıştır. MÖ III. binin ikinci çeyreğinde resmi alanda görevli kişilerin yanı sıra kişisel, bireye ait isimlerin üzerinde yazılı olduğu mühür baskıları da görülmektedir⁹².

Silindir mühürlerin yapımında sert taşlar kullanılmaktadır. Hematit (kan taşı), obsidyen (volkan camı), soapstone (sabun taşı), ametist (kuvars), akik (achat-yemen taşı) lapis lazuli (lacivert taşı) silindir mühür yapmak için kullanılmıştır. Lapis lazuli (lacivert taşı) canlı mavi renginden dolayı diğerlerine göre daha fazla tercih edilmiştir (Resim 22)⁹³.

Gelişim gösterdiği dönemlere göre silindir mühür yapımında kullanılan malzemeler değişiklik göstermektedir. Dönem içerisinde yaygın olarak kullanılan malzemelerin yanı sıra farklı dönemlere ait mühürlerin üretiminde kullanılan malzemeler beraber kullanılmıştır. Bu bağlamda silindir mühür yapımında kullanılan malzemelere göre tarihlendirme yapmak oldukça güçtür. Uruk Dönemi ve Yeni Asur Dönemi mühürlerinde kullanılan malzemeleri bu duruma örnek olarak gösterebiliriz. Uruk Dönemine ait mühürlerin yapımında kullanılan beyaz ve pembe mermerden üretilen mühürler yoğunluktayken, Yeni Asur döneminde ise yumuşak bir malzemeye sahip serpantin, sabuntaşı, kireçtaşı, mermerden yapılan mühürler yoğunluktadır⁹⁴.

Yapımlarında kullanılan malzemelerde zaman içerisinde değişiklik gösteren silindir mühürler kullanım alanlarında da değişiklik göstermekte ve mühür şekillerine yansımaktadır. Erken dönemlere nazaran silindir mühürler zamanla ortaları delinmiş şekilde karşımıza çıkmaktadır. Ortası delinmiş bu mühürlerin içinden geçirilen

⁹⁰ Özkan, (2010), 149.

⁹¹ Türkmen, (2019), 18.

⁹² Kavak, Abdulhamit (2020), Yeni Asur Döneminde Silindir Mühürler Üzerinde Çizgisel Üslupta Betimlenen Mücadele, Hayat Ağacı, Savaş Arabası Ziyafet Sahneleri, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 101/02. 135-143.

⁹³ Yazgın, (2017), 14.

⁹⁴ Kavak, (2020), 136.

malzemeler sayesinde göğüste, bilekte ve belde çoğu zamanda iğne ile tutturulmuş şekilde görülmektedir⁹⁵.

3.3. SİLİNDİR-DAMGA MÜHÜR

Silindir mühürler kil tablet veya mühür mumu üzerine yuvarlanarak, damga mühürler de tek baskı ile istenilen yüzey üzerine uygulanmaktaydı⁹⁶. Ancak zamanla bu iki mühür biçimi birleştirilmiş ve ortaya yeni bir mühür tipi çıkarılmıştır (Resim 23). Silindir-damga mühür olarak adlandırılan bu mühürlerin üretiminde özellikle Urartuların kendilerine özgü bir üslup geliştirdikleri araştırmacılar tarafından belirtilmektedir⁹⁷. Bu mühür tiplerinin çıkışı ve yayılımı olasılıkla Orta ve Güneydoğu Anadolu olduğu bilim insanları tarafından belirtilmektedir⁹⁸.

Silindir-damga mühürler şekilleri bakımından silindir şeklinde olmakta ve kulpları silindirin üst kısmında yer alacak biçimde yapılmıştır. Silindir yüzeyine yine silindir mühürlerdeki gibi figürler, bezemeler ve motifler işlenmiştir. Mühür baskısında yine silindir mühürlerdeki aynı yöntem uygulanmaktadır. Betimlemelerinin bulunduğu silindir yüzeyi kil tabletler veya mühür mumları üzerlerine bastırılıp yuvarlatılarak yapılmaktadır. Damga kısmı ise silindir kısmının altında yer almakta ve silindirin üst kısmındaki kulp tutularak damga mühürlerdeki gibi tek basımlık şeklinde uygulanmaktadır⁹⁹.

Bu tip mühür biçimleri hayvan ya da insan başı şeklinde yapılanların yanı sıra genellikle dışbükey kenarlı tutamaklı çan biçimliler ile silindir gövdeli, tutamaklı türler daha çok tercih edilmişlerdir. Bu mühürlerin yüzeylerine çoğunlukla dini konulu bir friz; alttaki baskı yüzlerinde de stilize edilmiş karışık hayvan motifleri görülmektedir¹⁰⁰.

⁹⁵ İşbilir Aydın, (2007), 23.

⁹⁶ Yazgın, (2017), 18.

⁹⁷ Basmaz, (2011), 12.

⁹⁸ İşbilir Aydın, (2007), 24.

⁹⁹ Yazgın, (2017), 18.

¹⁰⁰ İşbilir Aydın, (2007), 24.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MÜHÜRÜN TARİHSEL GELİŞİMİ

4.1. ANADOLU'DA MÜHÜRÜN GELİŞİMİ

Yakındoğu'da yerleşik yaşama geçen topluluklarda MÖ 8. bin yılda taşlar üzerine işlenmiş şekiller görülmektedir. İşlenmiş olan taşlar üzerindeki betimlemeler; üretildikleri toplumların ekonomik, sosyal, kültürel yaşam tarzlarını yansıtmaktadırlar. Ekonomik kullanımda baskın olan mühürler tarımla beraber artan ürünlerin ve ticari ilişkilerin gelişmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Paylaşılan malların kontrolü, güvenliği ve tanımlanmasında kullanılmıştır¹⁰¹.

Ayrıca ilk tarımcı topluluklardan bu yana kişiye ait olma olasılığını gösteren, bu amaçla başlangıçta üzerinde bazı şekiller bulunan kimlik tasarımları olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Taş ve pişmiş topraktan olan bu ilk mühürlerin izleri, damga gibi bastırılarak yapılan uygulamalar sonucunda çıkarılmıştır. Bu, 'bulla' ismi verilen mühür baskıların çeşitli işlevlere hizmet için tekrardan çoğaltılarak kullanılmasını zorunlu kılıyordu ki; bu da resim ve görüntüleri çoğaltma sorunlarının daha ilk çağlarda başladığının bir göstergesiydi. İlk mühür örneklerine Neolitik Çağ'da (MÖ 8000–5500) rastlanır ve daha sonraları Mısır, Mezopotamya ve Anadolu'da da görülür¹⁰².

Mühür kullanımına ilişkin en eski bilgiler, MÖ 7. Bin yıla tarihlenen, Suriye, Anadolu ve Kuzey Mezopotamya'da bulunmuş damga mühürler ile sağlanmaktadır. Ras Şamra "Vc" tabakası Tell Buqras, Tell al-Kaum, Shir, en eski damga mühür örneklerinin bulunduğu merkezlerden bazılarıdır. Bunların baskılarına ait en eski örnekler, Tell Buqras, Tell el Kowm, Tell Sabi Abyad, Ain-el-Kerkh, Tell Boueid'in Neolitik Dönem tabakasından bulunmuş baskılardır¹⁰³.

Anadolu'da en erken mühür örnekleri Çatalhöyük'te Neolitik Dönem'de (MÖ 8000-5500) görülmektedir. Baskı yüzeylerine çoğunlukla çiçek motifleri, geometrik ve spiral motifler işlenmiştir¹⁰⁴. Erken dönemde görülen bu mühürler genellikle yumuşak

¹⁰¹ Yazgın, (2017), 5.

¹⁰² İşbilir Aydın, (2007), 13.

¹⁰³ (Güney), (2014), 18.

¹⁰⁴ Coşkun, Kılıç, (2020), 171.

taşlardan üretilmişlerdir. Baskı yüzeylerine geometrik desenler işlenmiştir. Şekilsel olarak hayvan biçimli mühürler ve mezarlarda bulunan mühürlerin kötülüklerden korunma, şans getirmesi için amulet olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Pişmiş toprak damga mühürler Neolitik Dönem’de Byblos, Halula ve Anadolu’da Çatalhöyük’te çok sayıda örnekle temsil edilmektedir¹⁰⁵.

Anadolu’nun batısında bulunan Küllüoba ve Bademağacı yerleşim yerleri mühür buluntularının yoğun olarak görüldüğü merkezlerdir. Bu yerleşimlerde ele geçen mühürlerin baskı yüzeyleri dikdörtgen veya oval şeklinde ve yüzeylerine geometrik desenler işlenmiştir. Bademağacı’nda bulunan mühürler genellikle yüzeyleri geometrik desenler ile betimlenen mühürlerdir. Bademağacı yerleşiminde bulunan yaklaşık 100 mühür buluntusu sosyal ve ekonomik gereksinim ile birlikte bir sembol ve işaret işlevinde kullanılabileceğini düşündürmektedir. Batı Anadolu’da görülen bu çeşitlilik Mezopotamya’da görüldüğü kadar gelişkin olmasa da burada da yazının olmadığı bir dönemde kayıt ve belgelemenin Batı Anadolu’daki varlığına kanıt niteliğindedir¹⁰⁶.

Çanak Çömlekli Neolitik Dönemle beraber basit geometrik betimlemeler ile dizayn edilen damga mühürler, kuzeyde; güneydoğu Avrupa’dan başlayarak güneyde, Anadolu, Suriye, Levant ve Kuzey Mezopotamya sınırlarına kadar çok geniş bir bölgede yaygın kullanıma sahip olmuştur. Bu tarz eserlerin, bölgesel farklılıklardan ziyade belirgin bir şekilde ortak özellikler taşıdıkları görülür¹⁰⁷.

Kalkolitik Çağ’da, Neolitik Dönem’deki simgeci geleneğin sürdürüldüğü belirtilmiştir. Bu dönemde görülen mühürler az sayıdadır. Son Kalkolitik Çağ’da ise (MÖ 4500-3000), Yukarı Fırat Havzasında Değirmen-tepe, Hacinebi, Arslantepe, Hassek Höyük ve Norşuntepe’de yapılan arkeolojik kazı çalışmalarında mühür kullanımına yönelik kanıtlar bulunmuştur¹⁰⁸. Ayrıca bu süreçte mühürler üzerinde görülen geometrik desenlerin yanında hayvan ve insan figürlerine de rastlanılmaktadır. Değirmen-tepe kazılarında ele geçen mühür betimlemeleri insan figürleri ya da avının üzerinde kanatlarını açmış kuşlar şeklinde işlenmiştir. Bu betimlemeler X- ışını görüntüsü şeklinde oyulmuş çizgilerden oluşturulmuştur. Çoğunlukla insan figürlerinin baş kısımları

¹⁰⁵ Sezen, (2015), 4.

¹⁰⁶ Özdemir, Kortanoğlu, (2020), 180.

¹⁰⁷ Öztürk, (2019), 37.

¹⁰⁸ Yıldız, (2010), 15.

betimlenmemekle birlikte kol ve bacakları bitki görünümündedir. Değirmen-tepe'deki diğer örnekler ise geometriktir¹⁰⁹. Kazılarda mühürlerin kendilerinden çok daha fazla sayıda mühür baskısı bulunmuştur. Mühürlerdeki betimlerin zengin çeşitliliği, idari düzenin gelişmişliği açısından bir işaret olabileceği düşüncesini uyandırmaktadır. Bu açıdan bakılırsa Arslantepe'de bu düzenin gelişmiş bir seviyede olduğunu kabul etmek gerekir. Buna bağlı olarak burada büyük olasılıkla başka görevlerin yanında ticari işlemlerin sorumluluğunu üstlenmiş bürokratların olabileceği düşünülmektedir¹¹⁰.

MÖ geç 5. bin'e tarihlendirilen, Malatya Değirmen-tepe'de bulunan taş damga mühürleri, Kuzey Irak'taki Tepe Gawra'dan sonra bu dönemin en önemli mühür koleksiyonuna sahiptir. Anadolu Yarımadası'nda Son Kalkolitik ve İlk Tunç Çağları'nda mühürcülük Mezopotamya'daki kadar yaygın değildir. Genellikle pişmiş toprak veya taştan, nadiren de madenden biçimlendirilen mühürlerdir¹¹¹. Bu yerleşim yerlerine ek olarak Hacılar Büyük Höyük İlk Tunç Çağı tabakasında da pişmiş toprak mühürler ele geçmiştir. Mühürler dairesel ve kare biçimli olup, baskı yüzeylerinde zigzag, iç içe aç, kafes motifi, geometrik şekiller ve haç motifleri görülmektedir¹¹².

Akeramik Neolitik Dönem sonlarına denk gelen mühür kullanımı, gelişmiş yerleşimler ve daha komplike bir toplumsal yaşam ile açıklanabilir. Damga mühürler, silindir mühürlerin gelişimine kadar Yakındoğu'da geniş bir coğrafyada kullanılmışlardır¹¹³.

Silindir mühür Son Kalkolitik Çağ'da, yaklaşık MÖ 3 bin yıllarında Güney Mezopotamya'nın kent merkezlerinde bulunmuştur. Bu mühürler yaklaşık olarak aynı süre zarfında Anadolu'nun güneydoğusunda, Kuzey Irak ve Suriye'de kullanılmaya başlanmıştır¹¹⁴. Mezopotamya'da Sümerlerden önce damga mühür kullanımı bilinirken Sümerlerle birlikte silindir mühür ortaya çıkmış ve damga mühür yerini silindir mühür kullanımına bırakmıştır. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'ya gelen Asurlu tüccarlar ile birlikte Anadolu'da silindir mühürlerin kullanılmaya başlandığı

¹⁰⁹ Pittman, Holly, "Son Kalkolitik Çağ Mühürleri", ArkeoAtlas II, İstanbul, (2003), 35.

¹¹⁰ Sagona Antonio, Zimansky Paul, (2015). "Arkeolojik Veriler Işığında Türkiye'nin En Eski Kùltürleri MÖ 1.000.000-550", Arkeoloji Ve Sanat Yayınları, İstanbul, 146.

¹¹¹ Yıldız, (2010), 15.

¹¹² Özdemir, Kortanoğlu, (2020), 180.

¹¹³ Güney, (2014), 18.

¹¹⁴ Pittman, (2003), 35.

görülmektedir¹¹⁵. Silindir mühürleri Anadolu'ya getirdikleri düşünülen tüccarların ve kolonistlerin bu zengin bölgeye, yerel kasaba merkezlerinin sakinleriyle ticaret yapmak ve birlikte yaşamak için gelmiş oldukları fikri öne sürülmektedir¹¹⁶. Mezopotamya ve Ortadoğu dediğimiz bölgede varlıklarını sürdüren tarihi süreç içerisinde önemli bir uygarlık olarak bilinen Asurlular yaşamlarını sürdürdükleri coğrafya ve iletişimde olduğu bölgeler için önemli gelişmeler sağlamıştır¹¹⁷.

Asurlular, Anadolu'da, ticaret ağı uzantısı olarak, yeni kentler kurmaya başladı; Bunlardan en ünlüsü, Hitit kaynaklarında adı Kanis = Anisa / Nisa olarak geçen, Orta Anadolu 'daki bağımsız kent-devletlerinden biri olan Kültepe (Kaniş) idi. Kültepe diğer ticari kolonileri de denetim altında tutan merkez durumundaydı¹¹⁸. Asur Ticaret Koloni Çağı'nda önemli yerleşim yeri olan Kültepe günümüzde hala devam eden arkeolojik kazılar açısından da önemli veriler sunmaktadır. Kazı çalışmaları esnasında birçok önemli buluntuya rastlanılmıştır. Mimari yapılar başta olmak üzere tabletler, mühürler, seramik eserler, taş ve madeni buluntular gibi birçok eser bulunmaktadır.

Kültepe'de çağın sanat üsluplarını yansıtan arkeoloji belgelerinin başında, Anadolu'ya Mezopotamya veya Suriye'den ithal edilmiş silindir mühür ve baskıları gelir. İçlerine mektupların konulduğu pişmiş toprak zarflar ve bulleler, II. katta silindir mühürlerle, "İb" katında ise ya silindir ya da damga biçimli mühürlerle mühürlenmektedir. Korunması istenen taşınır veya taşınmaz malların, gönderilen ticari malın, tabletlerin veya kişisel eşyanın ambalajına bağlanan mühürlü kil topakların da çoğunlukla üst yüzü, yazılı ve mühürlüdür¹¹⁹.

Bu dönem Mezopotamya'nın en belirleyici öğelerinden olan silindir mühürlerin yaygın olarak kullanıldığı dönemdir. Anadolu'da bunun öncesinde uzun bir mühürleme geleneği vardır; ancak baskı mühürler, bir silindirin kilin üzerinde yuvarlanmasıyla oluşan "friz" halindeki desenlere tercih edilmiştir. Silindir mühürlerin kullanımı Asur'da ve Suriye'de bir kuraldır ve bu nedenle Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda yaygın olmaları, güneyli etkinin en belirgin işaretidir. Öte yandan baskı mühürler tümüyle ortadan

¹¹⁵ Örnek, D. (2020), "Telkari Ve Mühür(Gliptik) Sanatı Açısından Cumhurbaşkanlığı Mührü" Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 111, Aralık, 232-239.

¹¹⁶ Pittman, (2003), 35

¹¹⁷ Lort, (2018), 8

¹¹⁸ Tuna, Celal (2000), "Mağaradan Kente Anadolu'nun Eski Yerleşim Yerleri" İletişim Yayıncılık, İstanbul, 150

¹¹⁹ Kulakoğlu, (2009).

kalkmamıştır. Hatta baskı mühürlerin kullanımında bu dönem süresince görülen azalma ve artış, Anadolu ticaretinde yabancı katılımının yoğunluğunun göstergelerinden biri olarak görülebilir¹²⁰. Kültepe’de yapılan kazılarda kil eserler üzerindeki baskıların yanı sıra, özgün damga ve silindir mühürler de ele geçmektedir. Dolayısıyla Kültepe’nin mühür sanatı açısından Önasya’da çok önemli bir yer edindiği görülmektedir¹²¹.

Ülkemizde ise bu alanda en önemli çalışmaları Prof. Dr. Nimet Özgüç sürdürmüş olup araştırmaları neticesinde; “Kültepe- Kaniş Mühürlü ve Yazıtlı Kil Bullalar”¹²², “Kaniş Karum’u “Ib” Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları”¹²³, “Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu”¹²⁴ adıyla eserleri yayınlanmıştır¹²⁵.

Kültepe’deki mühürler ve mühür baskıları üzerine ilk çalışmaları yapmış olan Nimet Özgüç, mühürleri üslup açısından dört ana gruba ayırmıştır. Bu mühür grubundan üçü açıkça ithal mühürlerdir: Eski Babil grubu, Eski Asur grubu ve Eski Suriye grubu. Dördüncüsü ve en dikkat çekeni Anadolu grubudur. Dolayısıyla mühür üsluplarının, mühür sahiplerinin kökenini yansıttığını varsaymak yanlış olur. Mühürler değerli nesneler olmaları nedeniyle uzun süre kullanılmış ve sıkça el değiştirmişlerdir. Kültepe’de, Güney Mezopotamya’nın III. Ur Hanedanlığına, MÖ yaklaşık 2100-2000 yıllarına tarihlenen mühürler de kullanılmışsa da yaptıkları dönem, bulundukları bağlamın yy. öncesine denk gelmektedir. Üzerlerine bu mühürlerin basıldığı metinlerden de anlaşılacağı üzere, Anadolu grubu mühürlerini hem Anadolu’lar hem de Asurlular kullanmıştır¹²⁶.

Özgüç’ün üslup açısından dört ana gruba ayırdığı Kültepe mühürleri şu şekilde açıklanmaktadır¹²⁷;

1. *Eski Babil Grubu*: Kaniş Karum’unda II. yapı katında önemli bir yeri olan ve diğer üsluplara kaynaklık ettiği bilinen Eski Babil Üslubu Ib katında da temsil edilmektedir. Bu katta bulunmuş olan 60 silindir mühür baskısından dokuzu bu

¹²⁰ Sagona, Zimansky, (2015), 214.

¹²¹ Özkan, (2010), 148.

¹²² Özgüç, Nimet, Önhan Tunca. Kültepe-Kaniş: mühürlü ve yazıtlı kil bullalar. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, (2001).

¹²³ Özgüç, Nimet (1968) “Kaniş Karumu Ib Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları”, Türk Tarih Kurumu Yayınları, V/25, Ankara.

¹²⁴ Özgüç, Nimet, (1965). Kültepe mühür baskılarında Anadolu grubu. *Türk Tarih Kurumu yayınları*/5.

¹²⁵ Lort 2018, 85.

¹²⁶ Sagona, Zimansky, (2015), 214.

¹²⁷ Özgüç, (1968), 6-22.

üsluba aittir. Bu silindir mühür baskıları arasında Eski Babil üslubunun her iki tasvir şeması da mevcuttur. Bu tasvirlerde özellikle yoğun tapınma sahneleri görülmektedir. Oturan ve ayakta duran tanrılara tapınma şeklinde sahneler işlenmiştir. (Resim 24).

2. *Eski Asur Grubu:* Kaniş Karumu'nda II. Yapı katına ait silindir mühür baskılarında çoğunluğu "Eski Asur Üslubuna" ait olanları teşkil eder. Bu durum Ib katında değişmiştir. Çünkü Ib katında bulunmuş olan mühürlerin, ancak, beşte biri Eski Asur Üslubundadır. Bu üsluba giren mühürlerde figürlerin köşeli vücut hatlarına ve çatal şeklinde ellere sahip olmaları en çarpıcı özelliğidir. (Resim 25). Bu grubun en dikkat çeken örneği Kral Sargon'un mührüdür.
3. *Eski Suriye Grubu:* Suriye'de MÖ aşağı-yukarı 1850-1600 yılları arasında kendine özgü özellikleri olan bir mühür üslubu gelişmişti. Dünya müzelerinde zengin koleksiyonlar halinde karakteristik örneklerle temsil edilen ve çoğu Halep çevresinden getirtirilen bu mühürler, başlangıçta Suriye Koloni üslubunun devamı olan linear biçimde iken parlak devrinde kabartma yuvarlak hatlara dayanan ustalıkla modele edilmiş canlı bir üslup niteliği kazanmıştır. Kaniş-Karumun Ib yapı katında Eski Suriye Üslubu belirgin bir biçimde temsil edilmektedir. Bu üslubun eskiye bağlı belli başlı motiflerini, tahtlarında oturan tanrılara ibadet, elinden tutulup tanrıya getirilen tapanlar ve bereket yağdıran gök tanrı sahneleri oluşturmaktadır (Resim 26).
4. *Anadolu Grubu:* Anadolu Üslubunun, Asur Ticaret Kolonileri Döneminin eski safhasında (Yapı katı: II), kolonilerin iyice yerleşip, Anadolu'ya III. Ur Sülâlesine bağlı üslupları getirdikleri zamandan sonra tekâmül ettiğini söyleyebiliriz. II. Katta bulunan mühürlerin temsil ettiği Anadolu grubunun üslup ve motif özelliklerini muhafaza eder. Bu mühürlerde tanrı ve kahramanlar, hayvanlar arasında işlenmekte bununla birlikte tapınma sahneleri, tanrılarının kabul sahneleri ve yoğunlukla hayvan figürleri yer almaktadır (Resim 27).

Kültepe'de görülen mühür baskıları ilk olarak zarflar üzerinde görülmektedir. Daha sonra kilden yapılmış çanakların veya küplerin kapamalarının üzerlerine baskı yapıldığı bilinmektedir. Kabın görevli olmayan kişiler tarafından açılmamasını isteyen tüccarlar, kabın ağzını çamurla kapatarak mühürleme işlemini gerçekleştirmişlerdir. Geniş ağızlı

kaplarda ise üzerine bir kapak konulur ya da deri veya kumaş gibi nesnelerle gerilerek kabın ağzı bağlanır, çamurla sıvanıp mühürlenir. Mühürlü kapamalar Suriye'deki Tel Sabi Abyad gibi Akeramik Neolitik Çağ yerleşmelerinde görülmeye başlamışsa da İç Anadolu'da, özellikle Koloni Çağı merkezlerinde ele geçmiştir¹²⁸.

Asur Ticaret Kollonileri zamanından başlayarak, onu izleyen Eski Hitit Çağı'nda Anadolu'nun yeni tanışmış olduğu silindirik mühür ile geleneksel damga mühürler biçim yönünden birleştirilmeye çalışılmış ve ortaya değişik formların çıkması (silindirik-damga kombinasyonu) sağlanmıştır. MÖ 17. yy.'a tarihlenen bu yeni silindir-damgalarda, konik saplar çekiç veya yumru başlı fakat gövdeler silindiriktir. Silindirin yüzeyi kil üzerinde yuvarlamaya, alt tabanı ise damgalamaya uygundu böylelikle silindir ve damga işlevleri tek bir mühürde kombine edilmiştir¹²⁹.

Eski Hitit Krallık Çağı'nda yoğunlukta kullanılan mühür biçimleri kaidesi yuvarlak sırt kısmı yarım küre şeklinde olan, yine hematit, statit veya maden, gümüş ve bronzdan yapılmış mühürlerdir. Bu tarz mühürlerin yatay birer delikleri vardır ve buradan yarım daire biçimi bir sapı perçinleyen madenden bir çubuk geçiriliyordu (Resim 28). Çoğu kez, böyle maden saplar ele geçmemiştir. Bilim insanları tarafından bu tip mühürlerin Eski Hitit Dönemi'nin son evrelerinde kullanılmış oldukları düşüncesi kabul edilmektedir. (MÖ 16. yy./15. yy.'ın başları). Bu mühürler üzerinde gioş motifi, örgü, çifte örgü motifi, bitkisel ve simgesel motifler, yarısı gioş yarısı heraldik motifler ile bezenmiştir. Mühür çevresinde bilinen örneklerle göre tapınma, libasyon, kurban betimleri gibi kült sahnelerine daha az rastlanılmaktadır.¹³⁰

Hitit mühürlerinde mühürler kullanan topluluğa göre ikiye ayrılmaktadır; aristokrasisinin ve halkın kullandığı mühürler olarak sınıfsal bir mühür kullanımı söz konusu olmaktadır. Genellikle damga biçimli olan mühürlerden, halkın kullandıkları grupta yalnızca hiyeroglif kullanılmıştır. Kral ve kraliçeye ait mühürlerde ise, mühür çevresinde çivi yazısıyla krala ait bilgiler ve merkezde de süsleme motifleri yer almıştır¹³¹. Hiyeroglifler veya daha sonra hiyeroglif olacak işaretler, çoğunlukla bezeme ögesi olarak kullanılmıştır. Mühür kullanan kişilerin sayısının oldukça fazla olduğu

¹²⁸ Özkan, (2010), 151.

¹²⁹ Dinçol Ali, Alparslan Metin, "Hitit Mühürcülüğü (Glyptik)", Edit. Alparslan, Metin, Doğan-Alparslan, Meltem "Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu," Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, (2013). İstanbul, 395.

¹³⁰ Darga, (1992), 73.

¹³¹ İşbilir Aydın, (2007), 25.

görülmektedir. Boğazköy'de Nişantepe'ye yakın bir yapıda ortaya çıkarılan ve İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen 3000 kadar bulla, tek bir arşive ait olmayıp prensler ile çok sayıda devlet görevlisine ait 280 farklı adı gözler önüne sermiştir; ancak bu kişilerin çok azından başka yazılı belgelerde de söz edilmektedir¹³² (Resim 29).

Urartu mühürlerinde ise Damga, Silindir ve Silindir-Damga mühür olmak üzere üç mühür tipi görülmektedir. Mühürler taş, metal, pişmiş toprak ve kemik malzemelerinden yapılmıştır. Mühürler ikonografik olarak kendine özgü özellikler sergilese de bunlarda Kuzey Suriye, Kuzey Mezopotamya ve Anadolu etkileri de görülür. Urartu mühürleri üzerinde betimlenen motifler ve konular, natüralist veya stilize işlenmiş çeşitli hayvanlar (geyik, dağ keçisi, at, kuş, aslan, boğa vb.), mitolojik yaratıklar, geometrik ve bitkisel motifler ile insan figürleri işlenmiştir. Bunlarla birlikte mühürlerde av, tanrılara sunu, kutsal ziyafet gibi sahneler de yer verilmiştir¹³³.

Urartu mühür resimlerini, mühürlerin kendilerinde mühürlerin iplere ya da başka nesnelere bağlı, damla biçimindeki kil parçaları üzerindeki baskılarında görmekteyiz. Urartu'da kullanımı çoğunlukla tercih edilen baskı mühürlerin özelliği, tabanındaki resmin yanı sıra, yan kenar yüzeylerinin de silindir mühür olarak kullanılabilir biçimde desenlerle bezenmiş olmasıdır. Urartu mühürlerinin hepsi bu biçimde değildir; çeşitli prizmatik biçimlerde birtakım baskı mühür örnekleri de vardır. Bunların arasında Bastam'da bulunan sıra dışı beşgen baskı mühür, özellikle ilgi çekicidir¹³⁴. Urartu'da kompozisyonlar, savaşçı özelliklerin vurgulandığı simgesel betimlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla tasvirlerde Urartu kralları korkusuz ve savaşçı olarak aslan, cesur olarak yabanıl boğa, çevik olarak dağ keçisi, temkinli ve keskin görüşlü olarak da kartal ile özdeşleştirilmiştir¹³⁵. (Resim 30-31).

Frig Uygarlığı'na ait mühürler, nadir incelenen önemli eserlerdir. Bunlar; Gordion, Boğazköy, Nemrud Dağı, Emirler, Şarhöyük, Kastamonu-Kınık, Kaman, Kalehöyük gibi merkezlerde ve bazı özel koleksiyonlarda karşımıza çıkmaktadır. Frig mühürleri genellikle yuvarlak baskılı damga mühürlerdir. Bu damga mühürler çoğunlukla tutamaktır. Tutamaklar delikli veya hayvan figürü şeklindedir. İşlenen konular; keçi,

¹³² Sagona, Zimansky , (2015), 251.

¹³³ Pınarcık, Pınar, And Bilcan Gökçe. "Elazığ Müzesi'nden Bir Grup Urartu Mühürü." *Seleucia X* (2020): 127-153.

¹³⁴ Sagona, Zimansky , (2015), 304.

¹³⁵ İşbilir Aydın, (2007), 25.

geyik gibi hayvan figürleri yanında karışık yaratık figürlerinden oluşmaktadır, mitolojik konulara rastlanmaz. Frig mühürleri, işlenen figürlerin yapılış tarzı bakımından başka kültürlerden etkilenmiş olsa da mührün bütününe bakıldığında diğerlerinden ayrılır. Mühür tutamağında veya baskı bölümüne yakın yerlerde işlenen halkalar Frig mühürlerinin ayırıcı özelliklerinden biridir. Frig mühürleri, tutamaklı mühürler ve tutamaksız mühürler olmak üzere iki ana tipe ayrılır: Tutamaklı mühürler; hayvan biçimli tutamaklı ve ip delikli tutamaklı mühürler olarak; tutamaksız mühürler; ip delikli tutamaksız mühürler, ip deliksiz tutamaksız mühürler olarak ikiye ayrılır. Frig mühürlerinde, bazı taş cinslerinin yanı sıra pişmiş toprak, pirinç, tunç, fildişi ve kemik mühür yapımında kullanılan malzemelerdir ¹³⁶. (Resim 32-33).

4.1.1. Yakın Doğu'da Silindir Mühür Gelişimi

MÖ 4. binyılın ikinci yarısında güney Irak ve güneybatı İran'da silindirik şekilli mühürlerin ortaya çıkması Yakın Doğu'da mühür kesme sanatında devrim yaratmıştır. O zamana kadar mühürler, daha modern zamanlardaki geleneksel mühürler gibi, baskı yapmak için damgalanıyordu (damga mühürler). Silindirik şekil, mühürlenecek yüzey boyunca yuvarlanabildiği için, yüzeyleri sürekli bir tasarımla kaplamak gibi işlevsel bir role damgadan daha uygun olmakla kalmıyor, aynı zamanda üzerinde bir figür frizinin ya da bir desenin geliştirilebileceği daha geniş bir yüzey alanı sunuyordu¹³⁷. Silindir mühür Mezopotamya'nın gliptik sanatına en büyük katkısıdır. Silindirler MÖ dördüncü binyılda Uruk Dönemin'de ortaya çıkmış ve Yakın Doğu halkları tarafından üç bin yıldan fazla bir süre kullanılmıştır¹³⁸.

Mezopotamya'da üçüncü binyılın başlarında silindir mühür neredeyse damga mührün yerini almıştı; damga mührün tekrar yaygın olarak kullanılmaya başlandığı birinci binyılın ortalarındaki Yeni Asur Dönemi'nin sonlarına kadar da bu bölgede yoğun şekilde kullanılacaktı. Yakın Doğu'nun diğer bölgelerinde, özellikle Suriye ve Batı İran'da silindir mühürler benimsenmiş, ancak Anadolu'da damga mühür genellikle çok bireysel şekillerde olmak üzere varlığını sürdürmüştür. Levant'ta damga mühür ikinci

¹³⁶ Yıldız, (2010), 22.

¹³⁷ Teissier, Beatrice. *Ancient Near Eastern Cylinder Seals from the Markopoli Collection*, California (1984), XXI.

¹³⁸ Martin, Richard Arthur. "Ancient seals of the Near East." (No Title) (1940), 3.

binyılın sonlarında, belki de Scarab (Mısır gübre böceği) mühürleri ve Anadolu damga mühürlerinden etkilenecek yeniden ortaya çıkmıştır¹³⁹.

Mühürler eski Yakın Doğu ortamında birçok farklı rol oynamıştır. Bunlar İşlevleri gereği yasal araçlardı; ayrıca muska olarak ritüel bir işlevi de yerine getiriyorlardı; ya da "günlük yaşamda evsel, ticari veya askeri alanda kullanılan bir nesnenin sanatsal bir kopyası" olarak adak nesneleri olarak hizmet edebiliyorlardı. Ancak her şeyden önce birer sanat objesiydiler ve bu işlevlerinden dolayı eski sahipleri için bir içsel değere sahiptiler. Her dönemde deniz kabuğundan, kemikten ya da yerel kireçtaşıdan kesilebilirlerdi, ancak daha değerli örnekler, en azından Mezopotamya'da, bulunabilirlik ya da zevk değişikliklerine tabi olan ithal lüksleri oluşturan yarı değerli taşlardan oyulmuştur. Bu nedenle mermer en erken dönemlerin, kalsit ise erken dönemin karakteristik özelliği idi. Hanedan Dönemi, Akad ve III. Ur Dönemleri'nin serpantini ve Eski Babil Döneminin hematiti. Tüm dönemlerde lapis lazuli, obsidyen, kaymaktaşı, jasper ve diğer daha nadir taşlarda birkaç örnek görülür¹⁴⁰.

Mühür yapım tekniğinde ise taş aletler, saplı küçük delici aletler ve matkaplar, muhtemelen daha erken dönemlerde Akkad Dönemi'ne tarihlenen Tell Asmar'daki özel bir evde bulunanlar gibi bakır olanlarla değiştirilmek üzere oymacılar tarafından kullanılmıştır. Silindir mühür deliklerinin silikon kauçuk baskılarının taramalı elektron mikroskobu ile incelenmesi, Mezopotamya'da ahşap matkapların da kullanılmış olabileceğini göstermektedir. Hem silindirlerin hem de boncukların delikleri genellikle ikili olmaktadır. Dolayısıyla her iki uçtan da delinmiştir. Cemdet Nasr ve Proto-Elamit mühürlerinin kazınmış yüzeylerinin silikon kauçuk baskıları üzerinde yapılan incelemeler, muhtemelen yatay bir çark tarafından döndürülen bir diskin karakteristiği olan simetrik alet izlerini ortaya çıkarmıştır. Kesici disk ikinci binyılda, Eski Babil döneminin sonuna doğru tekrar popüler hale gelmiş ve öyle kalmıştır. Dairesel kesikler açmak için kullanılan içi boş, silindir şeklinde bir matkap, Mitanniler ve Syro-Mitanniler'in mühür kesicileri tarafından tercih edilen bir alettir¹⁴¹.

¹³⁹ Teissier, B. (1984), XXI.

¹⁴⁰ Buchanan, Briggs. (1981). Early Near Eastern Seals In The Yale Babylonian Collection. Yale University, IX.

¹⁴¹ Teissier, (1984), XXV.

Mühürler mitolojik ağırlıklı olmak üzere dönemin yaşamının neredeyse tüm evrelerini tasvir etmektedir. Yazıtlar ilk olarak Erken Hanedanlık Dönemi'nde silindirler üzerinde görülür ve sadece sahibinin isminden oluşur. Daha sonra mühürler sahibi tarafından krala ya da bir tanrıya adanmış, yazıtlar Kassit Dönemi'nde tanrılara yapılan dualarla en uzun haline ulaşmıştır. Mühürlerdeki yazıtlar hiçbir şekilde figürlerin teşhisini garanti etmez çok sayıda mühürde yazıtta bir tanrının adı geçer ve mühürde başka bir tanrı tasvir edilir¹⁴². Çivi yazısı karakterleri, baskıdan okunabilmeleri için ters kesilmiştir¹⁴³.

Geç Uruk Dönemin'de diğer idari araçlarla birlikte icat edilen silindir mühürler, erken idari sistemin merkezi bir parçasıydı. Bu ilk silindir mühürlerin üzerindeki çok çeşitli imgeler arasında hem evcil hem de yabani hayvan grupları, genellikle malların işaret benzeri temsilleriyle ilişkilendirilen hayvanların hanedan grupları ve insan faaliyetlerinin gerçek tasvirleri yer alıyordu. Bu erken kent toplumunun merkezi olan tapınağa mal getirme temasının varyasyonları, Uruk'tan gelen ünlü vazo da dahil olmak üzere büyük ölçekli sanat eserlerinde bilinmektedir; burada sunu taşıyanlardan oluşan bir alay ya bir tanrı ya da onun temsilcisi olan bir kadın figürüne yaklaşmaktadır. Bu ve benzeri sahneler şüphesiz tapınak dışında gerçekleşen olayları tasvir etmektedir. Bir başka sahne türü de erkeklerin ve kadınların tekstil dokuma ve kumaşlarla çalıştıkları günlük yaşam aktivitelerini göstermektedir. Eski Mısır sanatının aksine, bu tür tasvirler Yakın Doğu'da alışılmadık bir durumdur ve nadiren bulunur¹⁴⁴.

Geç Uruk Dönemi'ndeki üslup gelişimi, Susa ve Uruk'ta bulunan mühür ve mühür baskılarında görülmektedir; büyük, derin kesilmiş formlara sahip silindirler, daha ince kazınmış formlara sahip olanlardan önce gelmektedir. Uruk'ta şimdiye kadar bulunan en erken silindir mühürde hem matkap hem de kazıyıcı kullanıldığı görülmektedir. Şematik bir stille sonuçlanan ve ağırlıklı olarak matkap kullanımıyla karakterize edilen bir grup mührün daha ince, daha modellenmiş Uruk stilleriyle çağdaş olduğu bulunmuştur. Geç Uruk Dönemi'nde mermer, lapis lazuli, kalsedon, akik, serpantin gibi bir dizi malzeme kullanılmıştır¹⁴⁵. (Resim 34).

¹⁴² Teissier, (1984), XXVIII.

¹⁴³ Martin, (1940), 4.

¹⁴⁴ Pittman, Holly, and Joan Aruz. *Ancient Art in Miniature: Near Eastern Seals from the Collection of Martin and Sarah Cherkasky*. Metropolitan Museum of Art, (1987), 20.

¹⁴⁵ Teissier, (1984), 3-4.

Cemdet Nasr tarzı mühürler küçük, bodur silindirlerdir ve büyük ölçüde matkapla işlenirler. Ayrıca bunlarda daha koyu renkli taşlar, hatta bazen kaya kristali gibi daha sert taşlar kullanılmıştır. Uruk mühürlerinin hammadde ve üretimle (hayvancılık, avcılık, tahıl üretimi, sulama ve balıkçılık, ganimet) uğraşan ağırlıklı olarak erkek tapınak kurumları tarafından kullanıldığı, Cemdet Nasr tarzı mühürlerin ise bu grubun mühürlerinde tasvir edilen iplik eğirme, dokuma, çömlek yapımı gibi mamul malların üretimiyle bağlantılı faaliyetlerde bulunan ağırlıklı olarak kadın tapınak kurumları tarafından kullanıldığı ileri sürülmektedir. Cemdet Nasr silindirleri Uruk'tan daha geniş bir alana yayılmıştır. Birçoğu Suriye'de bulunmuştur; burada asmak için açılan çukurlar genellikle standart haline gelen dikey deliklerin yerini almıştır. Tasarımlarda bölgesel farklılıklar vardır örneğin akrepler Suriye'de, örümcekler ise İran'da daha popülerdir ama şaşırtıcı bir benzerlik de vardır¹⁴⁶. Cemdet Nasr Dönemi'nde görülen sıra halinde koşan uzun boynuzlu antiloplar hayvan sıraları, Babil'de yazının başladığı bu ve ondan önceki Uruk Dönemi'ndeki erken gliptik sanatının karakteristik özelliğidir¹⁴⁷. (Resim 35).

Erken Hanedan Dönemi gliptik sanatının temel özelliği çeşitliliği ve özgün olmasıdır. Gliptik sanatı yalnızca Uruk Dönemiyle bağlantılara sahip olmakla kalmayıp, ikonografik ve stilistik olarak Erken Hanedanlık II ve III dönemlerini de öngörmektedir. Erken Hanedanlık I Döneminde, birbirleriyle savaşan büyük hayvanlara saldıran silahlı kahramanlar popülerdi. Hayvanlar nadiren dik dururdu ve çoğu zaman kahramanlardan daha büyüktü. Erken Hanedanlık II döneminden itibaren bu dövüşler bir frize dönüşmüş, iç içe geçen figürler daha dik ve birbirleriyle daha orantılı hale gelmiştir. Bu konu Erken Hanedan III Dönemine kadar geliştiğinden, alandaki başlıca figürlerin ve yan motiflerin ikonografisinde, genellikle bireysel alanlara özgü çok sayıda varyasyon mevcuttur¹⁴⁸.

İlk Erken Hanedanlık Dönemi'nin gliptik sanatına katkısı, Frankfort'un yerinde bir şekilde "brokar stili" olarak adlandırdığı stilin geliştirilmesidir. Bu üslupta mührün tüm yüzeyi, mühür birden fazla kez açıldığında kopma göstermeyen, düzgün ve dengeli bir desenle doldurulur. Hayvanlardan oluşan bir grup genellikle böyle bir desenin temelini oluşturur, hayvanlar genellikle sadece çizgilere indirgenir ve gerekirse baş aşağı

¹⁴⁶ Collon, Dominique. (1987). *First Impressions Cylinder Seals, In The Ancient Near East* British Museum, London, 15-16.

¹⁴⁷ Martin, (1940), No. 1.

¹⁴⁸ Teissier, (1984), 7-10.

yerleştirilir; balıklar, kuşlar ve basit geometrik motifler dengeli bir tasarım yapmak için dolgu motif olarak kullanılırdı¹⁴⁹. (Resim 36)

Akkad Dönemi Sargon'dan başlayarak son Akad kralı Shu-Durul'a (M.Ö. 2168-2154) kadar belirli hükümdarların dönemlerine atfedilebilecek baskı ve mühürlere dayanarak, Akad gliftik sanatı genel olarak Erken ve Geç evre olarak ikiye ayrılabilir. Erken evre Sargon'un hükümdarlık döneminin çoğunu kapsarken, Geç evre Sargon'un oğullarının nesliyle başlar. Ancak bu mühürler ve baskılar, kraliyet mensupları, memurlar ve profesyonel kişiler tarafından kullanılan, çoğunlukla savaş ve sunum sahnelerinden oluşan sınırlı bir repertuara sahip yalnızca belirli bir mühür türünün gelişimini göstermektedir. Bu tür mühürler, özel işlerde yapılan bir kraliyet mührü tipini oluşturmuş olabilir. Bu dönemde düz çizgisel kesim ve dekoratif bantlarla iki seviyeye bölünmüş sahnelerle karakterize edilen özellikle ayırt edici bir stil, orta Dicle bölgesinin karakteristik özelliği gibi görünmektedir. Brak ve Tepe Gawra'da da yerel üslupların var olduğu görülmektedir. Akad mühürleri için kullanılan en yaygın malzemeler mermer, serpantin ve kireçtaşıdır¹⁵⁰. (Resim 37)

Akkad Sonrası Dönem (Post Akkad) Akad döneminin sonu ile Ur döneminin başlangıcı arasındaki döneme ait mühürlerin sınıflandırılması henüz net değildir. Ancak mühürleri üç stile ayırmak için bir girişimde bulunulmuştur. "Post-Akkad", "Guti" ve "Erken Neo-Sümer" gibi farklı terimler de kullanılmıştır¹⁵¹. Muhtemelen Akad sonrası döneme ait olan ve III. Ur dönemine kadar ulaşan diğer sahneler kuşları ya da tekneleri tasvir etmekte ya da bir hurma sunağının veya ağacın iki yanında iki figür göstermektedir¹⁵².

III. Ur Hanedanı Dönemi Geç Akad Döneminin resmi mühür tipi olan yazıtlı iki çift yarışma, III. Ur Hanedanlığı'nın ilk yıllarında üç figürlü yeni bir yarışma kompozisyonu ile zenginleştirilerek kullanılmaya devam etmiştir. Ancak Akad döneminin zengin mitolojik ve anlatı dünyası aniden ve tamamen reddedilmiştir. Geriye sadece sunum tarzı kalmıştır. III. Ur'un idari yapısı, yazıt ve tasvirlerin detayları arasındaki ilişki sayesinde aydınlatılabilmektedir. III. Ur hanedanlığı içinde bu kompozisyon

¹⁴⁹Eisen, Gustavus A. "Ancient Oriental cylinder and other seals: with a description of the collection of Mrs. William H. Moore." Oriental Institute publications (1940), 23.

¹⁵⁰ Teissier, (1984), 12-13.

¹⁵¹ Teissier, (1984), 17.

¹⁵² Collon, Dominique. (1987), 36.

son derece standart hale gelmiş, genellikle solda tahta oturmuş bir tanrı ya da hükümdara, onu takdim eden ya da küçük bir tanrıça tarafından takip edilen bir insan tapanın yaklaştığını göstermiştir. Bir tanrının önünde yapılan sunumlar bir kralın önünde yapılandan çok daha yaygındı. Kral, yuvarlak başlığı ve onu boynuzlu bir başlık giyen tanrıdan ayıran sarığı ile açıkça tanımlanabilir¹⁵³. (Resim 38).

Isin/Larsa Dönemi'nin tipik mühürleri, az önce ele aldığımız mühürlerden ve III. Ur ilk örneklerinden, tanrıçanın tapınanın arkasında iki elini kaldırmış olarak durması ve artık ona önderlik etmemesi bakımından farklılık gösterir. Tapınan kişi artık ellerini kavuşturmuş olarak durmakta, cübbesinin saçaklı kenarı artık bir tarafa doğru çıkmamaktadır (Diyala hariç), hala sakalsızdır ve Ur III Dönemi'nde olduğu gibi traşlı ya da geniş bir tutam saça sahip olduğu veya bunun bir başlık olduğu da düşünülmektedir. Bu son özelliğin bölgesel çağrışımları olması muhtemeldir. Tapınan kişi artık neredeyse her zaman oturan tanrılaştırılmış krala bakmaktadır. Yazıt, sahibinin adını ve soyunu, bazen de bu dönemde mesleğini verir ve onu bir tanrının ya da hükümdarın hizmetkârı olarak tanımlar; bu da bazı mühürleri tarihlendirmemizi sağlar¹⁵⁴. (Resim 39).

"Eski Babil tarzı", M.Ö. 2000'lerden Hammurabi'nin hanedanlığının sona erdiği 1595'e kadar Mezopotamya'nın kuzey, orta (Akad) ve güney (Sümer) olmak üzere üç ana bölgesinde geçerli ve karakteristik olan gliptik sanatı için kullanılan genel bir terimdir. MS 2000-1900 yılları arasındaki gliptik sanatı "Erken Eski Babil" veya "Isin Larsa" olarak adlandırılır. III. Ur Dönemi'nin üslubundan geçişin bu dönemde gerçekleştiği görülmektedir. Eski Babil Dönemi Dönemin'de ikonografik repertuarı temel olarak bir ya da daha fazla tanrıyı ve onlara tapanları ya da yalvaranları içeren tapınma sahneleri, savaş sahneleri ve daha az ölçüde ritüel sahnelerinden oluşuyordu¹⁵⁵.

Bu dönemin ikonografik repertuarı temel olarak bir ya da daha fazla tanrıyı ve onlara tapanları ya da yalvaranları içeren tapınma sahneleri, savaş sahneleri ve daha az ölçüde ritüel sahnelerinden oluşuyordu. "Topuzlu figür", "tanrı Amurru" ya da "çıplak figür" gibi yeni figürlerin ortaya çıkışı ve güneş tanrısı gibi eski figürlerin gelişimi Eski Babil gliptik sanatının başlıca ilgi alanını oluşturur. Yazıtlar genellikle daha basit tapınma sahnelerini çevreler ya da bazen alana yerleştirilir. Küçük figürler (örneğin, çarpık bacaklı

¹⁵³ Pittman, Holly. "Seals and sealings in the Sumerian world." *The Sumerian World* (2013): 319-344.

¹⁵⁴ Collon, (1987), 44.

¹⁵⁵ Teissier, (1984), 20.

cüceler, çıplak figürler, vb.), hayvanlar ve semboller (örneğin, top asası) veya matkap delikleri şeklindeki ikincil motifler genellikle alana serpiştirilmiş olarak görülür. Bunlar rastgele yerleştirilmiş olmalarına rağmen hem dekoratif hem de özgün bir işleve sahiptir. Savaş sahneleri de dahil olmak üzere bu dönemin en güzel işlenmiş mühürleri bile oldukça resmidir. Eski Babil döneminde kullanılan taşlar çoğunlukla hematit, limonit ve serpantin gibi sert taşlardır; akik ya da jasper gibi parlak renkli taşlar ise daha sonraki uzun yazıtlı Eski Babil mühürlerinde kullanılmıştır.¹⁵⁶ (Resim 40).

Eski Asur Dönemi'nde kullanılan mühürlere Aşur, Mari ve Kaniş karum'da rastlanmıştır. Bu bölgelerde III. Ur ve Eski Babil temaları üzerine temellenen üç grup mühür vardır. İlki Kuzey Mezopotamya grubudur, bu mühürlerde kuzey bölgeleriyle ilgili olarak boğa sırtında fırtına tanrısı gibi doldurma motifleri bulunur. İkinci grup Suriye grubudur. Bu grupta Mezopotamya'daki tanrı huzurunda takdim sahnelerinden farklı olarak, sonradan standartlaşacak olan, gruplar halindeki insan ve hayvan toplulukları görülür. Bu grupla birlikte Suriye kıyılarındaki Mısır ve Ege etkileri ortaya çıkmaktadır. Kanatlı güneş diski ve ankh gibi tanrı sembollerinin yanında zayıf, sıçrar vaziyette figürlere rastlanır. Üçüncü grup ise Anadolu grubudur. Mezopotamya gliptiği ile ilişkili olmasına rağmen, avlanma ve hayvan motifleri içeren geniş bir repertuara sahiptir¹⁵⁷. (Resim 41).

Kassit Dönemi, Kassit mühürleri Mezopotamya geleneklerine olan bağımlılıklarını yansıtmaktadır. Kassit mühürlerinde sıklıkla olduğu gibi, sahneye eşlik eden uzun tapınma sahnesi yakın tarihlendirilememektedir. Tüm sahnenin iki kayda bölünmesi Kassit ve Eski Babil mühürleri için alışılmadık bir durumdur ancak MÖ 18. yüzyılın başlarında Kuzey Mezopotamya'da görülür¹⁵⁸. (Resim 42).

Mitanni Dönemi gliptik sanatını tarihlendirmek için kullanılan başlıca iki yer Kuzey Suriye'deki Nuzi ve Alalakh'tır. Nuzi'deki Mitannice baskılar içeren tabletler yaklaşık olarak M.Ö. XVII. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenirken, Alalakh'taki mühür ve mühürler VI-V (XVII. yüzyıl sonu-M.Ö. 1500), IV (M.Ö. 1500-1365) ve daha sonraki tabakalara aittir¹⁵⁹. Bu dönemde dekoratif bant veya paneller, şevronlarla veya dairelerle

¹⁵⁶ Teissier, (1984), 22.

¹⁵⁷ Avcı A, (2013). Mezopotamya silindir mühürlerindeki kutsal ağaç motifleri. *Dumlupınar Üniversitesi SBE Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya*, 48.

¹⁵⁸ Collon, (1987), 36.

¹⁵⁹ Teissier, (1984), 91.

oluşturulmuş şekilde şematize ağaç betimleri yılan sarmalı merkezinde noktaların bulunduğu daireler ve yıldız motifleri de sıklıkla kullanılır. Merkezde bulunan ağaç betimlerinin iki yanında yatar vaziyette hayvan betimleri özellikle MO. 14. yy'dan itibaren kullanılır. Mühür yapımında sinterlenmiş kuvars fayans veya frit gibi malzemeler kullanılmıştır¹⁶⁰. (Resim 43).

Orta Asur Dönemi gliptik sanatında ise (MÖ 1350-1200) Erken (MÖ 14. yüzyıl), Orta (MÖ 13. yüzyıl) ve Geç Dönem (MÖ 12. yüzyıl) olmak üzere üç evreye ayrılır. Daha sonraki aşamalarda savaş arabaları ve kült sahneleri ile tapınaklar işlenmiştir. Yarışma ve mücadele sahneleri bu dönemin tüm evrelerinde işlenmiştir. Bu dönemin karakteristik hayvan sahnelerinde at ve kanatlı boğa ilk kez Yeni Asur gliptik sanatında görülmeye başlar. Akik mermer, kuvars ve kan taşı (jasp) en çok tercih edilen taşlardır. Ancak sabuntaşı gibi yumuşak malzemelerden yapılan mühürler de işlenmiştir¹⁶¹. (Resim 44).

Asur ve Babil'de bu dönemin karakteristik dört temel gliptik stili vardı: linear, matkap, kesme ve modele dayalı. Çeşitli çizgisel stillerde kesilmiş mühürler Asur'da MÖ 9. yüzyılın başı ile MÖ 8. yüzyılın sonu arasında yaygındı ve 7. ve 6. yüzyıllarda da varlığını sürdürmekteydi. Çizgisel oyma tarzının öncülleri Kassit ve MÖ 13. yüzyıl Elam gliptik sanatında mevcuttur, ancak bu tekniğin kimler tarafından benimsendiği henüz net değildir. Matkapla delinmiş mühürlerin bir kısmı da yarışmalar ya da sembollere tapınma gibi basit konuları tasvir etmektedir. Bu tarz mühürlerde kullanılan taşlar çoğunlukla kalsedon, akik ve akik gibi sert yarı değerli taşlardır, ancak kireçtaşı, mermer gibi malzemeler de kullanılmıştır. Kesim stili Asurlu mühür kesiciler tarafından MÖ 8. yüzyılın sonlarında benimsenmiş ve 7. yüzyılda da kullanılmaya devam etmiştir. 9. yüzyılda ve 8. yüzyılın başlarında kesme stili Babil'e özgüdür. Ancak kökenleri MÖ 13. ya da 12. yüzyıla kadar uzanıyor olabilir¹⁶².

Modele stil hem Asur hem de Babil'de yaygındı. Asur'da ilk kez MÖ 9. yüzyılın ortalarında ortaya çıktığı ve Asur'un yıkılışına kadar sürdüğü belirtilmektedir. Bir başka gelişme ve belki de asıl gelişme Babil'den gelmiş olabilir. Kesme stil mühürlerde olduğu gibi, Babil'deki modele stilin tarihlendirilmesi stratigrafik kanıt eksikliği nedeniyle

¹⁶⁰ TÜRKTEKİ Murat, (2022), “Taşa Kazınan Sanat Emre Gürkan Koleksiyonu Damga ve Silindir Mühürleri”, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 49-50.

¹⁶¹ Yücel, Çağatay & Parlı, Umut, (2020). A Group Of Cylinder Seals From The Diyarbakır Museum. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(15), S. Figure No: 3-B, 39.

¹⁶² Teissier, (1984), 33-42.

zorlaşmaktadır. Yine de bu stilin kökeni, ikonografisi farklı ve Asur kökenli olmayan yarışma sahneleri gösteren mühürlere dayanarak birinci binyılın başında Babil'e dayandırılmıştır." Bu stil, bazı değişikliklerle birlikte Babil'de Akamenid Dönemi'nin sonuna kadar devam etmiştir. Bu mühürler için kullanılan malzemeler esas olarak kesilmiş ve delinmiş stiller için kullanılır¹⁶³. Bu dönemde genellikle av sahneleri, tapınma, ziyafet, kutsal ağaca tapınma sahneleri, hayvan koşuşları gibi sahneler mühür yüzeyine betimlenmektedir. Yeni Babil Dönemi bu döneme ait silindir mühürler daha sonraki Asur silindirlerinden nadiren ayırt edilebilir. Üzerinde semboller bulunan ilahi koltukları gösteren silindirler genellikle bu döneme atfedilir¹⁶⁴. (Resim 45).

Suriye üslubunda yapılan mühürler; 18. yüzyılın ilk yarısı olan bu mühür üretim dönemi 'Klasik Suriye I' olarak adlandırılır. Bu stil, MÖ 19. yüzyılda Anadolu'ya gelen Suriyeli tüccarların mühürleriyle basılmış tablet zarflardan bildiğimiz daha çizgisel bir stilin yerini almıştır. Bu erken evre Eski Suriye II dönemi olarak adlandırılır. Bu üslup, insan figürlerinin ve giysilerin daha "barok" bir şekilde işlenmesi, daha güçlü kıvrımların kullanılması, daha derin modelleme ve kalın kıvrımlı kenarlıklara sahip yeni bir kaftan ile ayrılır.¹⁶⁵ Teknik olarak, Suriye'ye özgü ortak özellikler silindirin üst kısmında küçük kulplar, askı için halka ya da v şeklinde delikler, askı için enine bir deliğe sahip silindir mühürler ve silindir mührün damga mühür olarak da kullanılabilmesini sağlayan tabandaki desenlerdir. İkonografik olarak, ortasında bir nokta bulunan daire Suriye mühürlerinde sıklıkla görülür ve özellikle Amik mühürlerinde popüler olduğu görülmektedir." Bu özellik Elam mühürlerinde de görülür. Bu dönemde bu iki bölge arasında temaslar olduğu öne sürülmüştür ve üçüncü binyılın başları için kanıtlanmıştır. İşçi figürleri ve hayvanlarla ilişkilendirilmiş kaplar bu döneme ait Suriye mühürlerinde sıklıkla görülürken Mezopotamya'da nadirdir¹⁶⁶. (Resim 46).

Suriye-Filistin Silindir mühür Mezopotamya'dan ve onu üretecek teknolojiyle birlikte yayılmıştır. 4. binyılın sonunda silindir mühür Suriye ve Filistin'de kullanılmaya başlandı, ancak tasarımlar Mezopotamya ağırlıklı olarak kaldı. Mezopotamya'nın siyasi ya da ticari hâkimiyetinin olduğu dönemlerde, " Çevresel " olarak adlandırılan bölgelerin

¹⁶³ Teissier, (1984), 44.

¹⁶⁴ Von der Osten H. Henning (1934). Ancient Oriental Seals in the Collection of Mr. Edward T. Newell, Chicago, 9.

¹⁶⁵ Pittman, & Aruz, (1987), 38.

¹⁶⁶ Teissier, (1984), 52.

gliptik sanatı gelişme eğilimi göstermiştir. Bu bağımlılık durumu bir örnek dışında tüm örneklerde geçerlidir. Hititler ve Kassitler tarafından Babil üzerinde uygulanan baskı, yerel gliptik sanatının gelişebileceği bir atmosfer yaratmıştır. Sahneler hâlâ Babil'e aitti, ama kullanılan malzeme yereldi. Filistin'de bulunan gliptik sanatı örnekleri üç gruba ayrılabilir: ithal mühürler; ithal mühürlerin taklidi; dış etkilerden arınmış mühürler. Bu üç grup her dönemde bulunabilir ve Filistin gliptik sanatının ve Filistin kültürünün doğasını en iyi şekilde yansıtabilir. Orta Doğu'nun kesişme noktasında yer alan Filistin'in "melez" bir sanat biçimi üretmesi kaçınılmazdı¹⁶⁷. (Resim 47).

Suriye ve Filistin'i etkileyen geometrik tarzda desenler figüratif sahnelerle birlikte de görülür. Mühürlerdeki hayvan desenleri, egzotik taşlar, özellikle de yeşil jasper üzerinde uzmanlaşmış bir atölyede daha da geliştirilmiş ve Mısır motifleri tasarımlarına sıklıkla dahil edildiğinden, mühürleri Akdeniz'in her tarafına yayıldığından, liman kenti Byblos'ta yer almış olabilir. Hayvanların vücutları giderek artan bir şekilde, mühürlerde kısmen belirgin olan kendine özgü bölümlü bir şekilde işlenmiştir ve muhtemelen bu atölyenin ve mühürlerin erken ürünleridir ve daha sonraki ürünlerini göstermektedir. Çoğu zaman, özellikle Byblos'ta, hayvanlar tête-bêche olarak düzenlenmiştir. Bu desenlerin neredeyse tamamı çanak çömlekler üzerindeki baskılardan bilinmektedir ve biraz düz kesilmiş olmaları, genellikle günümüze ulaşmayan ahşap mühürler üzerine oyulduklarını gösterebilir. Bu kaplardaki mallar Mısır'daki Gizeh, İran'daki Susa ve Birleşik Arap Emirlikleri'ndeki Umm an Nar'a kadar çok uzaklara gitmiştir¹⁶⁸. (Resim 48).

¹⁶⁷ Mussell, Mary-Louise, (1983), "The Cylinder Seals of Late Bronze Age Palestine as Indicators of Hurrian Influence" Theses and Dissertations (Comprehensive), 13.

¹⁶⁸ Collon, (1987), 54.

BEŞİNCİ BÖLÜM

MARDİN MÜZESİNDE BULUNAN SİLİNDİR MÜHÜRLER

5.1. MÜHÜR YAPIMINDA KULLANILAN MALZEMELER

Mardin müzesinde bulunan mühürlerin yapımında kullanılan malzemelerin gemolojik¹⁶⁹ tanımı ve özellikleri;

5.1.1. Hematit

Çelik grisi-siyah, kahverengimsi kırmızı renkte ve opaktır. Yumuşak bir taş çeşidi olan hematit, suda eritilebildiği için medikal amaçlı kullanılmıştır. Yaygın olarak bulunan hematit, önemli bir demir mineralidir. Hidrotermal damarlarda ve magmatik kayalarda aksesuar minerali olarak bulunabilir. Antik Çağ'da hematitin karaciğer ve gözlere iyi geldiğine, kazancı arttıracığına ve davaların kazanılmasına yardımcı olacağına inanılmaktadır. Nar suyuyla karıştırıldığında kan kusanlara iyi geldiğine ve kanamayı durduğuna inanılmıştır¹⁷⁰. Sınıfı: Oksitler, Sertlik: 5,5-6,5 Yoğunluk: 5,26¹⁷¹.

5.1.2. Kalsedon

Yarı şeffaf gri ve beyaz ve mavi rengindedir. Şeffaf, yarı şeffaf veya donuk olabilir. Salkım şeklinde sarkıtlar halinde ve kaya oyuklarının astarlarında oluşur. Bazı zamanlar küçük bir miktar Opal içerir. Sınıfı Tektosilikat, Kimyasal Formülü: SiO₂, Sertlik: 7, Yoğunluk: 2,65-2,69¹⁷². Ülkemizde bulunan yerler Eskişehir, Adana, Çanakkale, İzmir, Manisa, Yozgat, Bursa¹⁷³.

¹⁶⁹ Mücevherlerde ve süs eşyalarında bulunan Değerli-Yarı Değerli Taşların (Precious-Semi Precious Stones) tanımlanması ve sınıflandırması ile ilgilenen mineralojinin alt bilim dalıdır. Taşların oluşumu, bulunış ortamlarını, fiziksel ve kimyasal özelliklerini inceler. Bunun dışında doğal, sentetik ve yapay taşlar hakkında bilgiler sunar. Kaya, Kavak, (2022), 463.

¹⁷⁰ Yinesor-Demir, Jülide S. (2008). Gaziantep Arkeoloji Müzesinde Sergilenen Yüzükler ve Yüzük Taşları (Yüksek Lisans Tezi) Eskişehir, 41,

¹⁷¹ Dokuzer, (2015), 63.

¹⁷² Dokuzer, (2015), 52.

¹⁷³ Kaya, Kavak, (2022), 469

5.1.3. Lapislazuli

Mat koyu mavi, bulanık görünümlüdür. Kristallerin belirgin olmadığı durumlarda optik veya kimyasal testler olmaksızın diğer mavi renkli minerallerden ayırt edilmesi güçtür. Pirit kapanımları içerir. Sınıfı: Silikat (Feldspatoid), Sertlik 5-5,5, Yoğunluk: 3-3,1 Kimyasal Formülü: $(Na,Ca)_8(SO_4,S,Cl)_2(AlSiO_4)_6$ ¹⁷⁴.

Dünyada lapis lazulinin elde edildiği ana kaynaklar, Güney Amerika, Baykal Gölü ve Afganistan'ın Bedahşan bölgesi ile sınırlıdır. Eski Yakınoğu uygarlıklarının bu taşı hangi kaynaklardan temin ettiği üzerine bilim insanları tarafından yapılan çalışmalar ışığında Afganistan'daki Bedahşan madenleri (özellikle Sar-i Sang), MÖ 7.-1. binyıllar boyunca Güney Asya ve Yakınoğu için lapislazuli kaynağı olarak tanımlanan ana maden yatakları olarak belirlenmiştir¹⁷⁵. Lapislazuli, bilinen en eski uygarlıklardan bazılarının eserlerinde bulunan bir süs taşıdır. Bu malzemenin kolyeleri, Moritanya ve Kafkasya'nın Neolitik mezarlarında keşfedilmiştir. Mezopotamya'daki arkeolojik kazılar sırasında lapis lazulinin ortaya çıkışı, Sümer bölgesinde binlerce yıl önce gelişen toplumların ekonomik ve sanatsal olarak evrimine işaret eder¹⁷⁶.

5.1.4. Necef taşı

Kuvarsın, renksiz ve şeffaf olanına necef, dağ kristali veya kaya kristali denilmektedir. Necef'in dumanlı kuvars, beyaz ve gül kuvars çeşitleri vardır. Sertlik derecesi 7'dir. Sümercede NA4DUH.ŞÜ.A denilen bu taş, Mezopotamya'ya Elam'dan getirilmektedir. Necef'in birkaç çeşidi bilinmektedir¹⁷⁷. Bu taş adını Irak'ın Küfe kenti yakınlarındaki Necef'ten almıştır. Bu şehre taşlar İran'daki kaynaklardan gelmekte ve çeşitli kapların yapımında kullanılmıştır. Anadolu'daki en erken örneği Neolitik Çağ'da Aşıklı Höyük mezarlarında ele geçmiştir. Geç Neolitik Çağ'da Köşk Höyük kazılarında

¹⁷⁴ Dokuzer, (2015), 59.

¹⁷⁵ Morkoç, Ayşe Nur, Uyanık, Hatice "Tunç Çağı'nda Mezopotamya Ve Mısır İlişkileri Bağlamında Lapis Lazuli." Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sbe Dergisi 11.4 (2021): 1785-1799.

¹⁷⁶ Wyart, J., Bariand, P., & Filippi, J. (1981). Lapis-lazuli from Sar-e-Sang, Badakhshan, Afghanistan. *Gems Gemol*, 17, 184.

¹⁷⁷ Özkan, Süleyman, (2011). Eski Anadolu'da Kuvars Taşı İşlemeciliği, 263-276.

iki adet necef taşından boncuk ele geçtiği gibi erken Kalkolitik Çağ'da Can Hasan Höyük'te bir kolye tanesinin necef kristalinden yapıldığı anlaşılmıştır¹⁷⁸

5.1.5. Akik (Agat)

Akik Kalsedon taşının en yaygın türü akik olup Sümerce'den gelmektedir¹⁷⁹. Akik taşının, damarlı, çubuklu, yosunlu (moss), kırmızı ve yeşil (plazma) olmak üzere beş çeşidi mevcuttur. Akik taşının en yaygın kullanılanı kırmızı akik ile damarlı akiktir. Kornalin olarak bilinen kırmızı akikin Yunanca adı agatedir. Yemen, Arabistan, Hindistan, İran ve Kafkasya'da bu taşın kaynakları vardır. Neolitik Çağ'da Aşıklı Höyük'te akik bir kolye ele geçmiştir Adıyaman Gritille Höyük buluntusu olan örneğin İran kökenli olduğu anlaşılmıştır. Anadolu'da akik taşının Hitit'ten, Urartu'ya kadar hemen bütün kültürlerde kullanıldığını gösteren çok sayıda örnek ele geçmiştir¹⁸⁰. En bilinen ve bulunan rengi ateş kırmızısıdır. Doğada daha az bulunmakla birlikte siyah, beyaz, mavi, yeşil, sarı, turuncu ve kahverengi olanları da vardır. Kimyasal Formülü: SiO₂, Sınıfı: Tektosilikatlar, Sertlik: 7, Yoğunluk: 2,65-2,69¹⁸¹.

5.1.6. Kireçtaşı

Kireçtaşları, mineraller dışında, insanlar tarafından kullanılan en eski taşlardır. İlk kullanım zamanı Erken Holosen'e (10000 yıl) kadar uzanmaktadır. Sert ve gösterişli olanları, yerleşik medeniyetlerin başlamasından itibaren çoğunlukla bina gövdeleri, sütun, sütun başları, heykel, kapı ve duvar süslemelerinde kullanılmışlardır. Kireçtaşları, Hellenistik ve Roma döneminde en gözde yapı malzemesi olmuştur. Karbonatlı kayaların Anadolu uygarlıklarında bu yaygın kullanımının temel sebebi şüphesiz bol olması ve yerleşim yerlerinin yakın civarlarında bulunuşudur. Çoğu zaman yerleşim yerleri bu hammaddenin sağlandığı alanlara kurulmuştur. Son yüzyıldan itibaren kimya, endüstri, ziraat ve yine mimari alanlarda kullanımı daha da yaygınlaşmıştır¹⁸².

¹⁷⁸ Akın, Enver, Kavak, Orhan, (2022), "Antik Dönemde Değerli Taşların Kullanımı ve Ticareti" Farklı Yaklaşımlarla Madenler Ve Değerli Taşlar Edit. Kavak Orhan, Haspolat Yusuf Kenan, Ankara, 526-533.

¹⁷⁹ Özkan, (2011), 267.

¹⁸⁰ Akın, Kavak, (2022), 529.

¹⁸¹ Dokuzer, (2015), 53

¹⁸² Akın, Kavak, (2022), 529.

5.2. SİLİNDİR MÜHÜRLERİN YAPIM TEKNİKLERİ

5.2.1. Linear

Linear tekniği, kesici ve delici aletlerden, sivri uçlu kalemlerden yararlanılarak, figür ve desenlerin konturlarının belirlenmesinde kullanılmıştır. Bu tekniğin en erken örnekleri MÖ 13. yy'da Yeni Elam mühürcülüğünde görülmektedir¹⁸³. Bu stilde yapılan mühürlerin sahnelerinde figürler çizgisel olarak tasvir edilir. Çizgiyle tasvir edilen figürler şematik olarak tarama, yatay ve dikey çizgilerle gösterilmektedir. Linear stilde işlenen mühürlerde sıklıkla av mücadele libasyon tapınma hayvanların birbirleriyle mücadelesi hayvan sıraları sahneleri tasvir edilmektedir. Bu mühürler genellikle MÖ 9. ve 7. yüzyıl arasına tarihlenmektedir¹⁸⁴. Anadolu'da Geç Asur Dönemi'ne tarihlenen silindir mühürlerde en fazla linear stilde mühür yapım tekniği kullanılmıştır. Konular Asur taş eserlerindekiyle aynı olup mücadele sahneleri, avlanma, karışık varlıklar, tanrı ve sembollerine tapınma ayin yemeği, müzik ve libasyon sahnelerinden oluşur¹⁸⁵. Orta Asur ve Kassit Dönemi mühürlerinde ve Yeni Asur Dönemi linear üsluplu mühürlerinde Okçu ve karışık varlıklardan oluşan sahneler, sıklıkla görülmektedir¹⁸⁶. Çalışma kapsamında yer alan (Kat. IV, Kat. V, Kat. VI, Kat. VII, Kat. IX, Kat. X, Kat. XII, Kat. XIII, Kat. XIV, Kat. XV, Kat. XVI, Kat. XVII, Kat. XVIII, Kat. XX, Kat. XXI, Kat. XXIII, Kat. XXIV, Kat. XXV, Kat. XXVI, Kat. XXVIII, Kat. XXIX, Kat. XXXI,) Mühürlere bu tekniğin uygulandığı görülmektedir.

5.2.2. Matkap

MÖ 9. yüzyılın sonunda kesme çarkının kullanımıyla beraber matkap tekniği de mühür yapımında kullanılmıştır.¹⁸⁷ Bu yöntemde figürlerin baş, omuz, diz, el gibi kısımları matkapla küçük yuvarlaklar halinde yapılmaktadır. Matkap yöntemi Cemdet Nasr Dönemi'nden Eski Babil Dönemi'nin ortalarına kadar nadiren, Geç Asur- Geç Babil Dönemleri'ne kadar yaygın kullanılmış ve sonrasında Akhamenid dönemine kadar

¹⁸³ Yıldız, (2010), 20.

¹⁸⁴ Sezen, (2015), 69.

¹⁸⁵ Özkan, Süleyman. Eski Anadolu Mühür Sanatı, Akademisyen Kitabevi Ankara, (2022). 129.

¹⁸⁶ Genç, Elif, "Kuriki Höyük'te Ele Geçen Bir Grup Yeni Assur Dönemi Silindir Mührü." *Samsat'tan Acemhöyük'e Eski Uygarlıkların İzinde Aliye Öztan'a Armağan/From Samosata to Acemhöyük Trailing the Ancient Civilisations Studies Presented to Honour of Aliye Öztan* (2017): 121-128.

¹⁸⁷ Sezen, (2015), 70

kullanım oranı tekrar azalmıştır¹⁸⁸. Geç Asur matkap üslubu Modele stilin bozulmuş halidir. Matkap ve kesme ile figürler yapılmış ama mühürler sanki Kesme ve Matkap üslubunda yapılmadan bitirilmiş gibidir. Konu olarak kanatlı cinler ve karışık yaratıklarla mücadele eden kahramanlar yapılmaktadır¹⁸⁹. (Kat. XIX, Kat. XXVII). Mühürlere bu tekniğin uygulandığı görülmektedir.

5.2.4. Modele

Babil'in fethinden sonra MÖ 8.-7. yüzyıllarda yaygın olarak görülür. Babil etkisinden dolayı Asur ve Babil mühürlerini ayırmak çok güçtür. Figürler daha kabarık bir baskı vermektedir. Damga mühürlerde de bu üslup uygulanmıştır. Konu olarak iki hayvan veya kanatlı karışık varlık arasında bir kahraman veya kanatlı cinin yapıldığı mücadele sahneleri, tanrı veya karışık varlıkların aslan veya kanatlı yaratıkları avlanmaları ile tapınma sahneleri yapılmaktadır¹⁹⁰. Modele stilde yapılmış mühürlerde, figürlerin vücudu, elbise detayları ayrıntılı ve kabartma olarak işlenmiştir. Yaklaşık MÖ 8. yy. MÖ 5. yüzyıla kadar Geç Asur ve Geç Babil mühürlerinde bu stil kullanılmıştır¹⁹¹. (Kat. XXII). Mührün bu teknikte yapıldığı görülmektedir.

5.2.5. Kesme ve Matkap

Mühürlerin yapımında kesme işlemi yanında matkap da uygulanmaktadır. Figürler kesme işlemiyle kabarık yapılmakta, figürlerin el, omuz veya ışınların uçları matkap ile belirtilmektedir. Kitabeli örneklere göre MÖ 9. yüzyıl ile 8. yüzyılın ilk yarısında, genellikle mavi kalsedon taşından yapılmışlardır. Konu olarak tahtında oturan veya ayakta duran tanrılardan yönetme yetkisinin alınması tanrı sembollerine tapınma ve kanatlı güneş kursu altındaki hayat ağacına dua etme görülür¹⁹². (Kat. II, Kat. VIII). Mühürlerinde bu tekniğin uygulandığı görülmektedir.

---

¹⁸⁸ Güney, (2014), 33.

¹⁸⁹ Özkan, (2022), 131.

¹⁹⁰ Özkan, (2022), 130.

¹⁹¹ Sezen, (2015), 70.

¹⁹² Özkan, (2022), 129.

5.2.6. Linear ve Matkap

MÖ 9-8. yüzyılda linear ve matkap üslubu fazla kullanılmıştır. 8. yüzyılda her iki üslup aynı mühür üzerinde görülmektedir¹⁹³. (Kat. I, Kat. III, Kat. XI, Kat. XXX). Mühürlere bu tekniğin uygulandığı görülmektedir.

5.3. SİLİNDİR MÜHÜRLER ÜZERİNDE YER ALAN KONULAR

5.3.1. Av Sahnesi

Av konulu mühürlerde ayakta duran okçu, genellikle bir boğa, yaban keçisi veya yaban koyunu (bazen bir kanatla tasvir edilmiştir), dört ayaklı bir hayvanı hedef almaktadır. Asur kökenli şehirlerde iyi bilinen bir konudur. Kalhu ve İran Kürdistanı (Sanandaj yakınlarındaki "Zagros mezarlığı") İran sınır bölgesi gibi bilinen birkaç örnekte görülür. Bu silindir mühürlerin kompozisyon düzenlemesinin ana unsuru, iki sınır çizgi arasını dört ayaklı avın ve avcıya göre genişleterek mevcut alanın doldurulması sonucunda aradaki mesafenin kaybolmasını sağlamaktır. Avcı, birçok durumda saçaklı etek ucu ayak bileklerine kadar inen, çeşitli yüzey desenlerine sahip uzun bir elbise giyer. Avcının başında bulunan başlıklar şu tipler ile ayırt edilebilir: hafif oval şekilli/uzun, yuvarlak ve konik veya silindirik (yani pololar). Bu son başlık, kraliyet temsillerinin ana özelliğini oluşturmaktadır¹⁹⁴. Avcılar sakallıdır ve saçları omuz hizasına kadar iner. Bu tanımlamalara istinaden çalışma kapsamımızda yer alan (Kat. XXVIII) mühür sahnesinde linear tekniğinde keçi av betimlenmektedir. Karşısında duran boynuzlu keçi figürünü hedef alarak ok ve yayını geren av sahnesinde avcı kıyafeti düz sade ve başlıksız betimlenmektedir. Bu şekilde betimlenen av konulu mühür sahneleri Geç Asur silindir mühür sahnelerinde de görülmektedir¹⁹⁵. Bir diğer av konulu mühürde (Kat. XIX) ise figürlerin başları ve eklemleri matkap tekniğiyle yapılmış ve araları çizgilerle birleştirilmiştir. Mühür baskı yüzeyine işlenen sahnede kanatlı bir figürü hedef alan tanrı

¹⁹³ Özkan, (2022), 129

¹⁹⁴ Niederreiter, Z. (2020), Catalogue of the Cylinder Seals in the Royal Museums of Art and History, I: Neo-Assyrian and Neo-Babylonian Periods (circa 1000-500 B.C.). Budapeşte, 32-33.

¹⁹⁵ Sezen, (2015), 71.

betimlenmektedir. Sahnenin arkasında üst üste hilalli kurs, yıldız, balık yapılmıştır. Mühür yüzeyinde yer alan sahnede Anzu (Zu)¹⁹⁶ mitinin betimlendiği düşünülmektedir.

Silindir mühürler üzerine işlendiği saptanabilen az sayıdaki öyküden biri de Zu mitosudur. Zu, mühürlerde kuşa benzer bir figürle gösterilmektedir. Frankfort ona “kuş-adam” der; ama Zu daha çok küçük tanrılardan biri, olasılıkla bir yeraltı dünyası tanrısı, büyük tanrılar (Tiamat’ın canavar döller türünde) bir düşmanı olarak yorumlanır. Adı ritüel kitaplarında sık sık karşımıza çıkar ve her defasında büyük tanrılarla çatışma içinde gösterilir. Zu mitosunda, Zu’nun onları Enlil’den, bu tanrı yıkanırken çaldığı ve yaşadığı dağa doğru uçtuğu söylenir. Gökte tanrılar korkudan dehşete düşmüş durumdadırlar ve kurulda Zu’yu ortadan kaldırıp yazgı tabletlerini geri almak görevinin kime verileceğini görüşürler. Görevi üstlenmesi için çeşitli tanrılara başvurulur, ama hiçbirisi üstlenmek istemez; sonunda Gılgamış’ın babası Lugalbanda’nın, söz konusu özel görevi alarak, Zu’yu öldürdüğü ve yazgı tabletlerini geri aldığı görülür. Asurbanipal’in bir ilahisinde, Marduk’tan “Zu’nun kafasını kıran” tanrı olarak söz edildiği de bilinmektedir¹⁹⁷. (Kat. VII) mühürde diğer av sahnelerinden farklı olarak okunu geren insan figürü diz çökmüş bir şekilde karşısında yer alan başını geriye çevirmiş bir boğaya ok atmakta ve sahnede bir ağaç görülmektedir. Mühür kısmen tahrip olmuştur.

5.3.2. Kahraman ile Hayvan Mücadele Sahnesi

Silahlı bir kahraman ile gerçek veya hayali bir hayvan arasındaki mücadele sahneleri Orta Asur döneminin standart konularından biri olmaktadır. Kahramanlar ya çıplak tasvir edilmekte ya da genellikle arkadan sarkan iki uzun püsküllü bir etek giymektedirler. Bu püsküller, ikinci binyılın ortalarında önce elbiseyle ortaya çıkmakta ve Mitanni mühürlerinde bulunmaktadır¹⁹⁸. Çalışma kapsamında yer alan (Kat. XXII) Mühür yüzeyinde silahlı kahramanın deve kuşu ile mücadele sahnesi betimlenmektedir. Modele tekniğinde işlenen sahnede; sol eliyle bıçakla bir devekuşu ve yavrusuna saldıran bir insan figürü uzun sakallı, başında yuvarlak bir başlıkla işlenmiştir. Sağ bacağını açıkta bırakan uzun bir elbisesi vardır. Sağ eliyle deve kuşunu kuyruğundan tutmaktadır.

¹⁹⁶ Mitin ayrıntılı versiyonlarına bkz. (Bottero, Jean & Kramer, Samuel Noah, (2017). Mezopotamya Mitolojisi, Çev. Türkmertekin Alp, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 439.)

¹⁹⁷ Hooke, S. Henry, (2002). Ortadoğu Mitolojisi. Çev. Alâeddin Şenel, İmge Yayınları, Ankara. 75

¹⁹⁸ Teissier, (1984), 31.

Devekuşlarının ölüm, yeniden doğuş ve doğaüstü güçle ilişkilendirildiği bilinmektedir¹⁹⁹. (Kat. IV) mühürde arka arakaya vermiş ve hafifçe şaha kalkmış iki kanatlı boğa(?)'ya doğru gelen bir kişi görülüyor. Linear teknikte işlenen sahnenin bir mücadele sahnesi olduğu düşünülmektedir.

5.3.3. Tapınma Sahneleri

5.3.3.1. Tapınım Yapan Kişiyi Oturan Tanrıya Tanıtma Sahnesi

Oturan tanrıya tapınma III. Ur mühür üslubundan Isin-Larsa ve Eski Babil üslubuna da geçmektedir. Bu konuda tapan oturan tanrıya genellikle iki koruyucu tanrıça (Lama)²⁰⁰ arasında, bir elini yukarı kaldırmış dua ederek gelmektedir. III. Ur'dan bilinen tapanı elinden tutup getirme veya eşlik etme azdır. Bazen arkadaki Lama veya kitabe yapılmayıp onların yerine bazı figürler işlenmektedir. Bu figürler, boğa altarı, hayvan üzerindeki tanrı Adad boğa-adam ve kahramanlar, küçük takkeli kahramanlar, mücadele sahneleri ve çeşitli hayvanlardan oluşan gruplardır²⁰¹.

Dönemin en popüler teması şüphesiz bir tahtta oturan bir tanrının huzurunda tapanların tanıtılmasıdır. Tapanlar tipik olanı giyerek temsil edilmektedir. Dönemin heykellerinden de iyi bilinen ya da başı traşlı ve püskülsüz, ağzı kıvrık başlık; sol kolu, onu ana tanrıya götüren araya giren bir tanrıça tarafından tutulurken, sağ kolu saygılı bir hareketle kaldırılır veya yana sarkarak bırakılır. Oturan tanrı için ise boynuzlu bir taç ve genellikle tipik volanlı yün elbise dışında kesin bir kimlik atfetmemize yardımcı olan hiçbir özel işaret bulunmamaktadır. Oturmuş tanrı, zamanın karakteristik başlığını takan ve yün kaplı bir tabureye oturan tanrılaştırılmış bir kralla eşleştirilebilir. Sağ elinde, astına verilen korumanın sembolünü temsil eden ve ziyafet temasıyla ilişkilendirilen bir kadeh veya küçük vazo tutar. Bu, merkezi otoriteyi ve yerleşik hiyerarşinin tanınmasını pekiştirmeyi amaçlayan, tören sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak

¹⁹⁹ Lawrence, Lee “Mesopotamia’s Art Of The Seal”, Aramcoworld, July / August, (2021), Vol. 72, No. 4, 12-21.

²⁰⁰ Lama: Koruyucu tanrıça, Mezopotamya'daki gibi tapanlara rehberlik etmekte, ellerinden tutup tanrıya getirmekte veya arkalarında onlara eşlik etmektedir. (Özkan, 2022, 75.)

²⁰¹ Özkan, (2022), 42.

yorumlanabilmektedir. Dolayısıyla sahnenin bir ideolojik ve politik anlam taşıdığı düşünülmektedir. Bu mühürler muhtemelen yüksek rütbeli memurlara aitti²⁰².

Sunum sahnesi (veya “aracılı huzura kabul”) aynı zamanda Isin-Larsa döneminin tipik bir örneğidir, ancak bu aşamada bazı farklılıklar gelişmektedir. Araya giren tanrıça Lama, iki eli kaldırılmış olarak tasvir edilir ve artık özneye veya yetkiliye el uzatmaz, burada ikincisinin arkasında durur ve daha sonra tam olarak bir taburede oturan tanrılaştırılmış hükümdarın önüne yerleştirilir (aracılı olmayan izleyici). Genellikle küre, asa ve vazo gibi dolgu öğeleri dahil edilmektedir.²⁰³

Çalışma kapsamında yer alan (Kat. XIII) mühürde linear teknikte tapanı tanrıya tanıtma sahnesinin işlendiği görülmektedir. Mühür baskı yüzeyinde işlenen sahneye bakıldığında koruyucu tanrıça tapanı elinden tutup oturan tanrıya getirmektedir. Tanrının başı hizasında hilal, arkada dik kalkmış bir yılan vardır. Tapanın önde püsküllü pliseli elbisesi vardır. Oturan ve karşısında ayakta işlenen giyimli iki insan figürü betimlenmektedir. Sahne yüzeyinde yer alan yılan betimlemesinin bir asa olma olasılığı da yüksektir. Nitekim benzer mühür örneklerinde asa betimlemeleri görülmektedir. Bazı tapınma sahnelerinde aslan başlı asa betimlendiği de görülmektedir. Aslan başlı asa, ise Isin-Larsa döneminde tanrıyı Nergal²⁰⁴ olarak tanımlayabilir²⁰⁵.

5.3.3.2. Kutsal Ağaç-Hayat Ağacı Yanında Tapınma Sahnesi

Hayat ağacı temel olarak, taş kaide üzerinde duran ve palmet, çam kozalakları veya nar ile saçaklı yatay veya kesişen çizgiler ağıyla çevrili bir palmet tacının bulunduğu bir gövdeden oluşur. Daha ayrıntılı sahnelerde gövde kısmının üst ve orta kısımda eklem veya düğümler bulunur. Taban ve gövdenin sağında ve solunda ise karşılık gelen sayıda küçük daireler bulunur. Karşılıklı olarak duran hayvan, insan veya doğaüstü figürler genellikle ağacı çevrelerken kanatlı bir disk bütünü üzerinde durur Hayat ağacı motifi

²⁰² Loredan, Palazzo; Favaro, Adriano. Signs: Before The Alphabet: Journey To Mesopotamia At The Origins Of Writing:[Exhibition], Venice, Palazzo Loredan, Campo Santo Stefano, January 20, 2017-April 25, (2017). Giunti.s. 110-111.

²⁰³ Loredan, Favaro, (2017), 111.

²⁰⁴ Nergal: yeraltı dünyası ile ilişkilendirilmekte yeraltı dünyasına ilişkin bağlantılarına ek olarak, Nergal orman yangınlarıyla, ateşle ve vebayla da ilişkilendirilmiştir. Ayrıca bazen savaşçı özellikleriyle temsil edilen bir tanrıdır. (Black, Jeremy, and Antony Green. "Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü-Tanrılar." İfritler, Semboller, İstanbul: Aram Yayınları (2003), 155).

²⁰⁵ Moorey, Prs Ve Gurney, Or (1978) Ancient near Eastern Cylinder Seals Acquired by the Ashmolean Museum, Oxford 1963-1973 Iraq, Vol. 40, No. 1 (Spring, 1978), 41-60.

genellikle sahnenin tam ortasında yer alır ve ağacın her iki tarafında iki figür görülür. Hayat ağacının her iki yanında bulunan figürler arasında kral, kanatlı kahraman, tapan, yönetici gibi figürlerin yanı sıra, boğa, kuş gibi hayvanların betimlendiği silindir mühürler de mevcuttur²⁰⁶.

Daha çok MÖ 2. ve 1. bin yıllara ait ve Asur'da özellikle yaygın olan sahnelerde, çoğunlukla üzerinde kanatlı disk bulunan bir büyülü ağaç, biri ya da birkaçı muhtemelen bakraç ve kozalak tutan yarı insan ifritlerle çevrelenmiştir. 'Kozalak-sürme' ayini olarak adlandırılan ayin farklı biçimlerde yorumlanmaktadır. Büyülü bir koruyucu ayin; bir kutsama; kralın bir simgesinin ya da kralın kendisinin yağlanma töreni (hatta bazen kozalaklar kralın başının arkasında tutulur); meyve-toplama ya da hurma ağacı gübrelemesinin temsili; tanrı Dumuzi hakkında bir efsane; yaşamın elementleri olarak ateş ve suya simgesel bir gönderme veya astronomik simgeciliğin bir parçası. Bunlardan bir kaç geçeri olabilmektedir²⁰⁷.

Çalışma kapsamında hayat ağacı merkezli mühür sahnelerindeki bir mühürde (Kat. VIII) kesme matkap teknikğinin işlendiği sahnede hayat ağacı yukarıda kanatlı güneş kursu, hayat ağacının sağında ve solunda ayakta duran figürler yer almaktadır. Burada hayat ağacının solunda bulunan tapan iki yandaki kanatlı cinlerin denetiminde dua etmektedir. (Kat. XXIV) mühür de ise linear teknikte işlenen sahnede Hayat ağacının iki yanında birer cin (?) bulunmaktadır. Sahne başını geriye çevirmiş ve sağ ön bacağını kaldırmış bir ceylan ile tamamlanmıştır. Ortasında stilize hayat ağacının sağında ve solunda insan figürleriyle birlikte dağ keçisi olduğu düşünülen hayvan figürleri betimlenmektedir. (Kat. II) mühürde kesme matkap tekniğinin uygulandığı sahnede üç çift dalı bulunan hayat ağacının üzerinde kanatlı güneş kursu olup buna kanatlı bir cin sağdan gelmekte olup, cinin sağ elini yukarı kaldırmış, sol eli aşağıda kabartmalardaki gibi bir kabı tutar gibi gösterilmiştir. Yukarıda hilal içinde nokta betimlemesi yer almaktadır. Hayat ağacının yanında yer alan, kanatlı cinin grifon-demon olduğu düşünülmektedir. İlk örnekleri Susa'da görülen yaratık, başlıca görevi kutsal hayat ağacını korumak ve bu gücü krala geçirmektir. Özellikle Asur'da MÖ 2. binin ortalarında politik, kültürel ve bağımsız bir devlet olarak ortaya çıktıklarında grifon-demonun hem duvar resimlerinde hem de mühürler üzerinde sıkça betimlendiği görülmektedir. (Kat. II)

²⁰⁶ Kavak, (2020), 139-140.

²⁰⁷ Black, Green, (2003), 189-91.

mühür yüzeyinde işlenen sahnenin benzeri British Museum’da bulunan mühürde²⁰⁸ görülmektedir. Mühür üzerinde ortada hayat ağacı ve her iki tarafta grifon-demonla kral görülmektedir. Bir ayakları önde ve pelerinli olarak betimlenen yaratıklar, ellerinde tuttukları kaplarla kralla birlikte hayat ağacını kutsamaktadırlar²⁰⁹.

Kutsal ağaç motifinin sahnenin bir yanında olduğu örnekler de tapınma, hayvanlı, karışık yaratıklı sahneler ve av sahneleri olarak dört gruba ayrılırlar. Stilize formdaki ağaçlar ile birlikte çeşitli doğal formdaki ağaçlar da işlenmiştir²¹⁰. (Kat. X) mühür sahnesinde farklı bir formda betimlenen ağacın yanında hayvanlar görülmektedir. Sahnede bir ağacın iki yanında birer ağaca ön bacaklarını dayamış ve başlarını geriye çevirmiş iki keçi vardır. Sahne kuş başlı bir hayvan ile tamamlanmıştır. Aynı şekilde farklı formda bir ağacı yanında (Kat. XXX) mühür sahnesinde ise çapraz pozisyonda iki ceylanın şaha kalktığı görülmektedir. Aralarında yıldız olup, Altta ve üstte çizgilerle sınırlandırılmış olan sahne bir ağaç ile tamamlanmaktadır.

5.3.3.3. Sembollere Tapınma Sahnesi

Sembollere tapınma²¹¹ sahnelerinde genellikle herhangi bir nesne önünde astral semboller veya farklı sembollere tapınma olduğu görülmektedir. Çalışma kapsamında yer alan (Kat. XXIII) mühürde linear teknikte işlenen sahne altta ince bir çizgi üzerine oturtulmuştur. Bir ayağını kaideye basan, sağ elini yukarı kaldırmış, diğeri ile bir nesne tutan cin veya tanrı, aynı pozisyonda bir tapar soldan gelmektedir. Aralarında iki kısa çizgi üzerinde yükselen bir tanrı sembolü taşıyan asa vardır. Tanrı sembolü yer almaktadır. Sembolün haç sembolü olduğu düşünülmektedir. Haçın stili Orta Asur ve Kassit döneminde önemli ölçüde farklıdır. Mevcut örneklerle bakıldığında bu açıkça görülmektedir. Sembolün yaygın olarak temsil edilen sadece iki türü vardır. Bunlardan ilki, en çok temsil edilen “haç içinde haç” ya da “çerçeveleli haç”tır²¹². Bir diğer sembollere

²⁰⁸ Albenda, Pauline. "Of Gods, men and monsters on Assyrian seals." *The Biblical Archaeologist* 41.1 (1978), 17-22.

²⁰⁹ Temür, Akın (2019), “Ön Asya Sanatında Grifon Ve Grifon-Demon Tasvirleri” Gürkan Gökçek, L., Yıldırım Ercüment, And Pekşen Okay. "Mezopotamya'nın Eski Çağlarında İnanç Olgusu Ve Yönetim Anlayışı." 319.

²¹⁰ Avcı, (2013), 48.

²¹¹ Sezen, (2015), 83.

²¹² Costas, Helena. *An Analysis Of The Allstaff And Ross Symbols In Mesopotamian Glyptic Art From The Isin/Larsa To Neo-Babylonian Periods*. Diss. Institute Of Archaeology, (2014), 33

tapınma sahnesi ise (Kat. XXIX) mühürde görülmektedir. Sahnede tapan bir figür kaide üzerinde duran hilal ve güneş kursu, yazı kalemine dua etmektedir.

5.3.4. Ziyafet Sahnesi

Ziyafet sahneli silindir mühürlerin (çömlek-stand ve masa grupları), toplumun en üst tabakasıyla ilgili faaliyetleri ve maddi kültürünü temsil ettiği düşünülmektedir. Yüksek arkalıklı taht, detaylı giysiler, bilezikler ve yüksek kaliteli ziyafet ekipmanlarının bu düşünceyi desteklediği görülmektedir. Gliptik sanatta, bu özelliklerin öncülleri olarak Orta Asur mühürleri arasında da görülmektedir²¹³.

Collon ise ziyafet sahnelerinin bazı rölyeplerde tasvir edildiği gibi bir kısmının avdan sonra gerçekleşmiş olabileceğini vurgulamaktadır. Figürlerden biri muhtemelen kral elinde bir yay ve kupa tutarken, bir diğer figür görevli olduğu düşünülen bir adak masasında yiyecekleri yelpazelerken betimlendiği görülmektedir. Çalışma kapsamımızda yer alan (Kat. XXVI) mühürde linear tekniğinin uygulandığı ziyafet sahnesi görülmektedir. Arkalıklı tahtta oturan tanrı veya krala bir kişi gelmekte kral sol elini havaya kaldırmış olup elindeki kadeh yatay bir çizgi şeklinde gösterilmiş. Önündeki masada yassı pideler, onları da üstünde hilal ve yıldız yer almaktadır. Mühür sahnesi diğer durumlarda, görülen adak masasının yerini bir sehpa üzerinde bir tencere veya bir tütsü yakıcı alan ve oturan kral tasviriyle örtüşmektedir²¹⁴.

5.3.5. Sunak Sahnesi

Keçi kurban etme ve sunmanın benzer tasvirleri, Yeni Asur saray kabartmalarında bilinen kamp sahnelerinde bulunur. Keçinin duruşu ve detaylandırması, arka ayakları yer düzleminde eğilmiş olarak tasvir edilen ön ayaklarından daha yüksek olduğu için linear tarzda mühür görüntüsünün yüksek kalitesini yansıtır. Tanrıların çağrışımı, tahtta yer alan ilahi amblemlerle temsil edildikleri için bu sahnenin bir başka ilginç unsurunu oluşturur²¹⁵.

²¹³ Niederreiter, Zoltan, (2020), Catalogue Of The Cylinder Seals In The Royal Museums Of Art And History, I: Neo-Assyiri- An And Neo-Babylonian Periods (Circa 1000-500 B.C.). Budapeşte, 138.

²¹⁴ Collon, (1987), 75.

²¹⁵ Niederreiter, (2020), 156.

Çalışma kapsamında yer alan (Kat. XVII) mühürde Linear tekniğinin uygulandığı ince uzun altarin iki yanında kanatlı dağ keçileri ön ayaklarını ortadaki büyük vazoya dayamışlardır. Bunlara gelen bir tapan kollarının birini kaldırmış diğerini uzatmış durumdadır. Boşluklarda dört adet simge vardır. Mühürde sunak sahnesinin betimlendiği düşünülmektedir. Tanrıya tapınma²¹⁶ olarak da tanımlanan benzer sahneler de bulunmaktadır. (Kat. XVII) Sahnenin zemininde yatan mantık iki tanımı da kabul edebilir niteliktedir. Neticede yapılan sunu ve adaklar tanrıya tapınmanın göstergesidir. Fakat (Kat. XVII) mühürde ana sahnede betimlenen altar yanında iki keçi figürünün betimlenmesi “Sunak Sahnesi” tanımını daha çok destekler niteliktedir.

5.3.6. Hayvan Figürlerinin İşlendiği Mühür Sahneleri

5.3.6.1. Hayvanların Çapraz Pozisyonda İşlendiği Mücadele Sahnesi

Hayvanlar arasındaki mücadeleleri tasvir eden sahnelerde hayvanlar arka ayakları üzerinde dururken, vücutlar çapraz pozisyonlarda iç içe geçerek güçlü bir dikeylikle ayırt edilmektedir. Bu tür çapraz duruşlu mücadele sahneleri; Erken Hanedan II döneminde, adını eski adı Şurupak olan aşağı Mezopotamya'daki bir şehirden alan sözde Fara stili geliştirerek daha büyük oranda şekil ve kompozisyon ile karakterize edilmektedir. Kompozisyondaki bu eksen değişikliği, daha karmaşık biçimlerin geliştirilmesine neden olmuştur²¹⁷. Çalışma kapsamında yer alan linear teknikte yapılan (Kat. XVI) mühür yüzeyinde çapraz yapılmış iki aslan başlarını geriye çevirmiş iki ceylanın boğazlarını ısırmaktadır. Ceylanların arasında hilal yapılmıştır.

5.3.6.2. Antitetik Pozisyonda Hayvan Sahnesi

Bu antitetik kompozisyonun ana özelliği, yaygın olarak yaban keçilerinin arka bacaklarının üzerinde şahlanmasıdır, öne doğru çevrilmiş ön ayakları ise eşkenar dörtgen bir şekil oluşturur. Yaban keçilerinin vücudunun cesurca şekillendirilmiş silüetinin yanı sıra, bu çapraz çizgilerin basitleştirilmiş bir teknoloji oluşturduğu, ancak friz benzeri bir etki yarattığı ve kesim tarzının sahneye canlılık verdiği görülmektedir. Bu eğik çizgiler

²¹⁶ Teissier, B. (1984), 40.

²¹⁷ Loredan, Favaro, Signs, (2017), 106.

sahneyi oyarken kompozisyonun yerleştirilmesine yardımcı olmaktadır. Bu tür Antitetik kompozisyonlarda yaygın olarak betimlenen yaban keçisi figürlerinin yanı sıra, başlıca motifi; stilize ağaç olan av sahneleri, takip sahneleri, hayvan alayı ve ritüel sahneleri gibi çeşitli güncel mühür sahnelerinde de betimlendiği görülmektedir²¹⁸. Bu bağlamda çalışma kapsamında yer alan (Kat. XVIII) mühür sahnesinde ise linear tekniğinin uygulandığı antitetik duruşlu, kanatlı hayvan figürleri birer kolları yukarıda birleşmiştir. Aralarında yıldız doldurma motif olarak yapılmıştır.

5.3.6.3. Tête-bêche Düzeninde Mühür Sahnesi

Erken Hanedanlık döneminde bu sahne sıklıkla görülmektedir. Bu tarzda betimlenen mühür sahneleri düzgün ve dengeli bir desenle yoğun işlenen brokar tarzı mühürlerinde görülen tête-bêche (baş aşağı) düzeninde yerleştirilmektedir. (Kat. XXI) Mühür baskı yüzeyinde sade çizgilerden oluşan ve baş aşağı yerleştirilen hayvan gruplarının işlendiği sahne betimlenmektedir. Linear teknikte iki sıra ile koşan ceylan sıraları tête-bêche düzeninde betimlendiği görülmektedir.²¹⁹

5.3.7. Ritüel Dans veya Sıralı İnsan Figürlerinin İşlendiği Mühür Sahneleri

Sıralı insan sahneleri olarak adlandırılabilen bu tür mühür sahneleri tamamen insan figürleri ve doldurma motiflerden oluşmaktadır. Genellikle çıplak, yan yana duran erkekleri göstermektedir. Erkeklerin duruşu mühürden mührre değişse de bir sahne içerisinde yan yana veya sıralı bir şekilde betimlenmektedir. Bu tür mühür sahneleri savaşa yürüyen birlikler veya ritüel bir dans olarak yorumlanmaktadır. Savaş sahnesi iki nedenden dolayı göz ardı edilmektedir. Birinci sebep erkeklerin nadiren silahlı olması, ikincisi ise erkeklerin duruşu. Erkeklerin kol(lar)ını omuzlarına doladıkları görülebilir. Bu pozisyonda işlenen figürlerin bir savaş birlikleri sahnesi olmaktan ziyade ritüel bir dans sahnesi olduğu düşünülmektedir. Ritüel dans bir savaş dansı olabilir, bu da zaman zaman silahların görülmesini ve bazı mühürlerde dansçıların savaşçı gibi giyinmiş olmalarını açıklar²²⁰.

²¹⁸ Niederreiter, (2020), 67-68.

²¹⁹ Frankfort, Henri & Jacobsen, Thorkild (1955). Stratified cylinder seals from the Diyala region. Oriental Institute publications, 24.

²²⁰ Mussell, (1983), 45.

Bu bağlamda çalışma kapsamımızda yer alan (Kat. XV), mühür yüzeyine linear teknikte işlenen sahnede figürler el ele tutuşmakta ve ellerinde kürek veya mızrak benzeri nesneler tuttuğu görülmektedir. Dolayısıyla sahnenin bir savaş birliği sahnesi olduğu veya savaş dansı olduğu düşüncesi göz önünde bulundurulursa bu tür sahnelerin bir güç göstergesi olarak propaganda amaçlı betimlendiği de düşünülebilir. Nadiren silahlı betimlenen figürler bakımından (Kat. XV), mührün orijinallliğini korumakla birlikte savaşa yürüyen birliklerden ziyade duruşları ve kolları el hareketlerinden savaş dansı olma olasılığı daha yüksektir. (Kat. XIV) Mühür baskı yüzeyinde, dua eder durumda iki insan olup mühür tek sıra çiviyazılı kitabe ile tamamlanmaktadır. (Kat. V) linear tekniğinde işlenen mühürde ortada yer alan kollarını belinde tutan kişinin iki yanında birer tapan gelmektedir. Figürler ayak bileklerine kadar düz sade elbiseler ile betimlenmektedir. Sahneyi bir sıra çiviyazılı kitabe tamamlanmaktadır. Sahnenin bir ritüel sahnesi olduğu düşünülmektedir. Bu şekilde sıralı insan ve hayvanların karışık betimlendiği 3 frizden oluşan farklı bir mühür olarak görülen (Kat. IX) Mühürde ritüel büyü sahnesinin veya alayı işlendiği düşünülmektedir. Asur dönemine ait 5 frizden oluşan bir mühürde ritüel büyü sahnesinin betimlendiği görülmektedir²²¹.

5.3.8. İnsan ve Hayvan Figürlerinin Karışık İşlendiği Mühür Sahneleri

Mitanni döneminin gliptik repertuarında yaygın olarak hayvan ve insan figürlerinin bir arada karışık betimlendiği görülmektedir. Mühürler ortak tarzda dekoratif motiflerin yere uzanmış, birbirine bakacak şekilde yerleştirilmiş hayvanlar tek başlarına ya da bir kompozisyonun parçası olarak tasvir edilmiştir. Stilize edilmiş bir ağaç genellikle tasvirin odak noktasıdır. En yaygın olanı buket ağacı olarak adlandırılan türdür. Ağacın iki yanında yatan hayvan veya insan figürleri güçlü bir simetrik kompozisyon içinde düzenlenmiştir. Sıklıkla tasvir edilen diğer sahneler ise yürüyen adam sıralarıdır²²². (Kat. VI). linear tekniğinin uygulandığı mühür yüzeyinde insan ve hayvan figürlerinin karışık işlendiği mühür sahnesi görülmektedir. Sahne; altta ve üstte iki ince çizgi ile sınırlandırılmıştır. Burada iki adam bir atı gövdesi helezonlu, üstünde iki kabartı bulunan bir simgeye doğru getirmektedir. (Kat. I) Mühürde aynı şekilde hayvan ve insan figürlerinin karışık betimlendiği bir kompozisyonda sahne görülmektedir. Mühür

²²¹ Kaçar, Abdulgani (2020). Eski Mezopotamya'da Büyü ve Büyücülü. Doktora Tezi, Ankara 331.

²²² Loredan, Favaro, (2017), 114.

yüzeyinde üste ve alta iki çizgi ile sınırlandırılmış sahnede oturan bir kişi ve bir oturmuş küçük hayvana yönelmiş aslan, üstünde ters yönde bir ceylan, sahneye dik yapılmış bir ceylan işlenmiş. Figürlerin baş ve eklemleri matkap ile yapılmıştır, araları çizgilerle birleştirilmiştir

5.3.9. Kanatlı İnsan Figürleri-Mitolojik Yaratıkların İşlendiği Mühür Sahneleri

Hayvanlarla ve sembollerle çevrili kanatlı insan ve hayvan figürleri veya daha karmaşık sahnelerin bir parçası olarak ve Mitanni mühürlerinin en popüler konuları arasındadır. İnsan olduğunda, bu figürler bazen kalçalarının genişliğinden dışı olarak açıkça tanınabilirken, Suriye ikonografisinde bazen hayvanlarla ilişkilendirilen çeşitli bağlamlarda hem erkek hem de dışı kanatlı figürler ortaya çıkar. Kadın figürü Suriye mühürlerinde geçici olarak bereket tanrıçası İştâr²²³ olarak tanımlanmıştır²²⁴. (Kat. III) mühür yüzeyinde linear-matkap teknikğinde işlenen sahnenin bahsi geçen ikonografiye benzer şekilde; yıldız standartları ile bölünmüş ortada kanatlı insan figürü ve etrafında diz çökmüş kanatlı hayvan figürleri ile eşkenar dörtgen sembolünün betimlendiği görülmektedir.

5.3.10. Geometrik ve Çizgisel Desenlerin İşlendiği Mühür Sahneleri

Desenli mühürler iki ana gruba ayrılabilir. Bir grup, çeşitli taşlara oyulmuş çapraz tarama, zikzaklar, eşkenar dörtgenler ve balıksırtı gibi basit doğrusal desenlerden oluşur. Bu desenler, çanak çömlek veya belki de sepetçilik üzerindeki çağdaş tasarımlarla ilişkilendirilebilir. Bu tip mühürler, dönemin Mezopotamya yerleşimlerinin çoğunda ve Susa'da dağınık olarak bulunmuştur²²⁵.

Bu şekilde stilize geometrik formları Piedmont Cemdet Nasr olarak da tanımlamaktadır. Burada Piedmont Jamdat Nasr olarak tanımlanan sınıf, özellikle Susiana ve Kuzey Mezopotamya'da bulunur ve büyük ölçüde ülkenin engebeli kesiminden gelmektedir. Bir grup stilize geometrik şekiller gösterir, Diğerleri oldukça

²²³ İştâr: Bütün dönemlerde antik Mezopotamya'nın en önemli dışı ilahı olmuştur. Sümerce' deki adı olan İnana'nın Nin-ana'dan türediği farzedilir ve 'Gökyüzünün Efendisi' anlamına gelir; bazen İnnin şeklinde de geçer. (Black, J. Green, A. (2003), 112).

²²⁴ Teissier, (1984), 95.

²²⁵ Teissier, (1984), 5.

çeşitli hayvan şekilleri sunar. Susa bölgesinden kesinlikle Proto-Elamit tarzındaki bir tanesi, yaban hayatı ve bitkisel motifleri son derece sofistike bir tarzda sunar²²⁶. Çalışma kapsamında yüzeylerinde stilize geometrik desenlerin işlendiği mühürler şu şekildedir; (Kat. XI) mühürde linear matkap tekniğinde zikzak ve noktalardan oluşan desenler betimlenmektedir. (Kat. XII) mühürde linear tekniği uygulanarak bitkisel ve çizgisel desenler işlenmekte, bir diğer (Kat. XXV) mühürde ise linear tekniğinin uygulandığı sahnede iki yatay çizgi arasında birbirine paralel çizgilerin arasında altta ve üstte ters yönlerde eğik çizgiler (bu şekilde işlenen desenler balıksırtı-balık kılıcı olarak tanımlanmaktadır.) betimlenmektedir. Son olarak (Kat. XXXI) mühürde linear teknikte birbirine paralel çizgiler arasında “X” şeklinde betimlemeler görülmektedir.

5.3.11. Sembollerin ve Nesnelerin İşlendiği Mühür Sahneleri

Çalışma kapsamında yer alan sadece sembollerin ve nesnelerin işlendiği mühür sahneleri tespit edilmektedir. (Kat. XX) Linear tekniğinin uygulandığı mühürde betimlenen şekillerin Ankh sembolü ve Nabu’nun yazı kalemiyle (stylus) (Tab.8 Çzm-2) benzerlik gösterdiği düşünülmektedir. Ankh sembolünün “Hitit” grubu mühürler üzerindeki temsilleri, ankhı hiçbir Mısırlı sanatçının kazımayacağı biçimlerde ve kombinasyonlarda gösteren bazı ilginç varyasyonları görülmektedir. Burada betimlenen şeklin ankh sembolünün farklı bir tarzı olduğu düşünülmektedir. Ankh sembolünün yanında betimlenen Nabu’nun sembolü olduğu düşünülen yazı kalemi, Asur ve Yeni Babil damga mühürlerinde stil ve kamalar Nabu’nun sembolleri olarak tanımlanmakta ve görülmektedir²²⁷. Kama şeklindeki bir yazı aleti ve bir tablet veya yazı panosu; yazı tanrısı Nabu’yu simgeliyor. Yeni Babil anıtlarındaki tanrı simgeleri arasında yer alan yaygın bir alet olmaktadır²²⁸.

²²⁶ Buchanan, . (1981), 74.

²²⁷ Von der Osten, H. Henning, (1936). *Ancient oriental seals in the collection of Mrs. Agnes Baldwin Brett*. University of Chicago Press., 145-146, Şekil-478.

²²⁸ Black, J. Green, A. (2003), 123.

5.4. SİLİNDİR MÜHÜRLER YÜZEYİNDE GÖRÜLEN SEMBOLLER VE NESNELER

5.4.1. Hilalli Kurs

Kökeni, Akeramik Neolitik Çağa (Göbeklitepe) kadar inen bu tasvir Ay ve Güneş'i bir arada göstermektedir. Daha sonra Halaf mühürlerinde görülen bu sembol, Kalkolitik Çağda İç Anadolu'ya yayılmış, Erken Tunç Çağı'nda hâkim konu haline gelmiştir²²⁹.

Astral simgeler arasında yer alan, çeşitli biçimlerde gösterilen, alttan bir hilal içine alınan Hilalli Kurs ya yalın olarak çeşitli tanrı ya da diğer figürlerin başlarının çevresinde yer alır. Hilalli Kurs bezeği bazı örneklerde, çeşitli tanrılarla birlikte görülür. Bu örneklerin ışığında, hilalli kursun belli bir Tanrıdan çok, boynuzlar gibi, bir tanrısallık simgesi olduğu da düşünülmektedir²³⁰.

Hilalli Kurs, Türk Sanat İkonografisinde Kün ve Ay olarak bilinmektedir. Kün kelimesi hem güneş hem de gün anlamına gelmektedir. Kün damgalarından biri ortasında tek nokta olan dairedir. Alevli daire de güneşe karşılık olarak kullanılır. Güneş genellikle alp ve hükümdar sembolü olmaktadır. "Kün-ay" tabiri Türkçede "görüşmek", güneş ile hilalin gökte birlikte görülmesi demektir²³¹. (Kat. XIX, II) Mühür sahnelerinde Hilalli kurs betimlendiği görülmektedir. (Tab.1 Çzm. 1,2).

5.4.2. Hilal

Ay yaşam kaynağını ve sonsuz yaşam isteğini simgelemektedir. Ayın simge olarak önemi onun kadın yaşamını denetlediği dönemin bir kalıntısı olduğuna inanılmaktadır.²³² Ayın tanrıça simgesi olması bu inancı kanıtlar nitelikte olduğu düşünülebilir. Hilal, Sümer'de ay tanrıçası Nanna veya daha sonra Akkad'daki ismi ile Sin'in sembolüdür. Ay Mezopotamya toplumları için hem günlük hayat hem de dini ritüeller açısından takvimle

²²⁹ Özkan, (2022), 80.

²³⁰ Erkanal, Armağan. "Anadolu'da Bulunan Suriye Kökenli Mühürler Ve Mühür Baskıları:(Die In Anatolien Vorkommenden Altsyrischen Siegel Und Siegelabdrucke)." Türk Tarih Kurumu Yayınlarından/6 (1993), 144-145.

²³¹ Arda, Zuhale, Türk Sanatı İkonografisinde Kün–Ay Motifleri ve Çağdaş Türk Resmine Yansıması, Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı: 25, (2008), 21-32.

²³² Gençel, Selma. (2018), Geleneksel Dövmenin Seramik Yüzeylerde Uygulanması (Mardin Kızıltepe Örneği) (Yüksek Lisans Tezi, Güzel Sanatlar Enstitüsü). Isparta, 72.

ilişkili olarak önemli bir semboldür²³³. Mühür yüzeylerinde kullanılan hilal biçiminde ay sembolü bir podyum üzerinde tanrının başında veya hayat ağacının üzerinde yer almaktadır. Bazı mühür yüzeylerinde ise karşılıklı duran iki figür arasında veya peş peşe betimlenen figürlerin arasında, ana sahneyi sınırlandıracak şekilde iki yanında işlendiği de görülmektedir²³⁴. (Kat. XIII, XVI, XXVI) mühür sahnelerinde ay sembolü betimlenmektedir. (Tab.2-Çizim1,2,3).

5.4.3. Yıldız

Sekiz uçlu yıldız tarihöncesi çağlardan Yeni Babil döneminin sonuna kadarki dönemden bilinmektedir. İlk temsillerde genel bir göksel anlamı olduğu düşünülür, fakat en azından Eski Babil Dönemi'nden (ve çok muhtemel olarak Erken Hanedanlık Dönemi'nden) bu yana her zaman olmasa da genellikle, aşk ve savaş tanrıçası İnna/İştâr'ın simgesi Venüs gezegeni olarak kabul edilmiştir. Eski Babil döneminden sonra, yıldızın yaygın olarak bir diskle çevrelendiği görülür. Orta ve Yeni Asur mühürlerinde, İştâr olduğu tahmin edilen bir tanrıçanın vücudunun üst kısmı bazen yıldızlarla kuşatılmış bir hilalin üzerine yerleştirilmiştir; bu, daha alışılmış bir motif olan yıldız bulutuyla çevrelenmiş silahlı tanrıçanın bir versiyonudur²³⁵.

Beş köşeli yıldızın ise tılsım olarak kullanılan özel bir gizem sembolü olarak, 5 elementin birleşim ve uyumunu Ateş- İrade, Hava -Zeka, Su - Duygular, Toprak- madde alemi ve Esiri sembolize ettiği düşünülmektedir.²³⁶ (Kat. III, V, IX, XVII, XVIII, XIX, XX) mühürlerde yıldız sembolünün betimlendiği görülmektedir. (Tab.3 Çzm.1,2,3,4,5,6,7).

5.4.4. Kanatlı Güneş Kursu-Güneş

Güneş antik kültürlerin çoğunda Tanrı olarak kabul edilmiş ve genellikle altın bir disk şeklinde tasvir edilmiştir²³⁷. Kanatlı güneş diskinin hem kökeni hem de anlamı konusunda tartışmalar vardır. Muhtemelen kökeni Mısır'daydı; oradan Suriyeliler ve

²³³ Türkiye'deki, Murat, (2022), "Taşa Kazınan Sanat Emre Gürçan Koleksiyonu Damga ve Silindir Mühürleri", Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, (2022), 60.

²³⁴ Erkanal, (1993), 147.

²³⁵ Black, Green, (2003), 238.

²³⁶ Gençel, (2018), 79.

²³⁷ Gençel, (2018), 66.

Hititler aracılığıyla Mezopotamya'ya geçti. Burada ilk olarak Mitanni krallığının süsleme sanatında ortaya çıkmış, daha sonra Asur ve Babil sanatına geçmiştir. Akhaimenid Dönemi'nde Persler tarafından ele alınmış, modern çağlara kadar önemli bir amblem olarak gelmiştir. Çoğu kez Asur'da, normal olarak da Akhaimenid sanatında, diskin merkezinde bir tanrının resmi bulunur Asur'da bazen kanatların ucunda iki suratlı figürlerin, tahminen akrep insanların, başları yer alır. Disk Asur'da, bazı araştırmacılar tarafından Aşşur ve Ninurta'ya atfedilse de, Şamaş'ın (Utu) bir simgesi idi. Çoğu kez doğaüstü yaratıklarca taşınmıştır, örneğin bir çift boğa-insan, bir çift akrep-insan ya da bir Lahmu figürü²³⁸. (Kat. II, VIII) mühür sahnelerinde kanatlı güneş kursunun betimlendiği görülmektedir. (Tab.4 Çzm.1,2)

5.5.5. Kutsal Ağaç-Hayat Ağacı

Gelenekselleştirilmiş “Kutsal Ağaç”, veya çağdaş yorumcular tarafından geçici bir adlandırmayla “Hayat ağacı” olarak anılan motif, Mezopotamya sanatının hemen hemen tüm öğelerinden daha fazla tartışma konusu olmaktadır. Literatürde bu motif hakkında tamamen kendine özgü birçok kitap yer almaktadır. Farklı biçimlerde stilize edilmiş ağaçlar tarihöncesi çağlardan Yeni Babil Dönemi'ne kadar Mezopotamya sanatında resmedilmiştir. Bazı biçimlerde ağaç oldukça stilize edilirken ve çoğunlukla ayrıntılı betimlenirken, bir başkasında doğalcılık eğilimi sergilenmektedir²³⁹.

Mezopotamya'da görülen kutsal ağaç motiflerinin tarihi MÖ IV. binyıla kadar gider ve MÖ II. binyıla gelindiğinde ise motif, Yakın Doğu'nun her yerinde ve Mısır, Yunanistan ve İndus Vadisinde de görülmeye başlanır. Mezopotamya'da MÖ I. binyıla kadar ağaca nasıl bir tapınma yapıldığı bilinmemektedir. Ancak ağacın kutsallığı Sümerlerin mitoslarından ve ele geçen mezar buluntularından anlaşılmaktadır²⁴⁰. Yaşam kaynağını, sonsuz yaşam isteğini simgelemektedirler. Hayat ağacı motifi yaşamı ve ölümsüzlüğü ifade eder toprağın derinliklerinden gelip göğe yükselir, gökle yeri bağlamaktadır²⁴¹. Başka bir deyişle, yaşam ve ölümün tekrarlandığı yaşam döngüsü boyunca zenginliği getirenin sembolüdür ve cesedi hayata geçirenin sembolüdür. Yaşam

²³⁸ Black, Green, (2003), 123.

²³⁹ Black, Green, (2003), 189-91.

²⁴⁰ Avcı, (2013), 21.

²⁴¹ Gençel, (2018), 62.

döngüsünün ötesinde ve dirilişi getirir²⁴². (Kat. II, VIII, XXIV) mühür sahnelerinde hayat ağacı betimlendiği görülmektedir. (Tab.5 Çzm.1,2,3).

5.5.6. Bakraç ve Kozalak

Yeni Asur sanatında çam kozalağını ve bakracı (ya da bazen yalnızca bakracı) çağrıştıran nesneler bazı ifritler tarafından çoğunlukla gelenekselleştirilmiş bir ağaçla ilişkilendirilen bir simge olarak taşınır; ‘kozalak’ sağ elde yukarıya doğru, ‘bakraç’ ise sol elde aşağıya doğru tutulur. Bu nesneleri tamamıyla insan olarak yorumlanabilecek figürlerin taşıdığı ender görülür; bu nesneleri hemen her zaman ifritler ve insan-hayvan melezler taşır. Bakraç ve kozalağın, gelenekselleştirilmiş ağacın önünde olduğu gibi, çiçekli süslerin, koruyucu doğüstü güçlerin, kral ve yardımcılarının veya açık kapı girişlerin önünde taşındığı da görülmektedir²⁴³. (Kat. VIII) mühürde bakraç ve kozalak betimlendiği görülmektedir. (Tab.6 Çzm.1)

5.5.7. Haç

Günümüzde Haç sembolü, kavram olarak Haç adıyla ifade edilse de aslında bu sembolü başlangıçta Homeros “direk, sivri uçlu kazık, sırık” şeklinde ifade etmiştir. Daha sonra “haç” karşılığında kullanılmıştır²⁴⁴. Haç sembolü günümüzde Hristiyanlığın simgesi diye bilinse de gerçekte bu motifin tarihi çok daha eskilere uzanıyor. Hristiyan inanç biçimi doğmadan önce, Anadolu’da haç simgesi doğurganlığın ve bereketin simgesi olarak bilinmekte ve bugüne kadar halen kadınlar tarafından bu anlamıyla dövme olarak yaptırılmaktadır. Kimi yerde yön bildirmekte (pusula), bazılarında göre kâinatta bulunan hava, su, ateş, toprak dört elementi simgelemekte veya dünya ile öteki yaşamı, yer ile gök arasındaki bağı göstermektedir²⁴⁵.

Mezopotamya’da haçın varlığı çok eski tarihlere kadar uzanmaktadır. M.Ö 3000’li yıllarda Asurlar ve Sümerler arasında dört eşit kollu haç bulunmaktadır. Bu haç,

²⁴²Inagaki, Hajime. "Sacred Symbols from Ancient West Asia and Western Central Asia (3) The Symbolism of Animal Design in the Stone Artifacts of Southeastern Iran Bronze Age." Miho Museum 研究紀要: Bulletin of Miho Museum/Miho Museum 編 21 (2021): 223-239.

²⁴³ Black, Green, (2003), 128.

²⁴⁴ <https://islamansiklopedisi.org.tr/hac--salib> yazar: Mahmut H. ŞAKİROĞLU (Erişim: 15.03.2023).

²⁴⁵ Gençel, (2018), 81.

Kaldeliler²⁴⁶ ve Asurlar arasında tanrı Anu'nun ve göğün simgesi olarak kullanılmıştır. Bunlar güneşi ve onun ışık saçan sekiz bölgesini bir daire oluşturacak şekilde temsil etmişlerdir. Bu dairenin ucunda haça yer vermişlerdir. Tartışmalı olarak Haç, Yeni Asur ve Yeni Babil döneminde tanrı Şamaş'ı²⁴⁷ temsil etmek üzere uyarlanmış olduğu da düşünülmektedir. Haç Asur-Babil kültür çevresinde hayat ağacını temsil etmekteydi. Bu yüzden Asurlular çiftler halinde ışık saçan haçı yapmış; krallar da bunları boyunlarına asmışlardır. Asurlarda haç, yaratıcı güç ve sonsuzluğun sembolü olarak kullanılmaktaydı. Kaldelilerde haç şeklindeki ateş yapan sopa, ahiret hayatını göstermekteydi. Hititler arasında haç sonsuzluğu sembolize etmekteydi. Sümerlerde aslan başlı kartal (İmgi: İmdugud) fırtına kuşu olarak tanınmaktaydı. Veba gibi ölümcül hastalıkları getiren Mezopotamya'nın doğu rüzgârını temsil eden bu kartal, Sümer savaş tanrısı Ningirsu'nun muhafızıdır. Haç şeklindeki dört İmgi, siklonu sembolize etmekteydi. Ur şehrinde yapılan kazılarda çıkarılan Sümer oyun tahtası görünüşte gamalı ve güneşli haçın yan yana kullanıldığını göstermektedir. Oyun tahtasının üzerinde kullanılan bu haç motifi “değiştirmek, sıkıştırmak, kovmak gibi” anlamlara gelmekte; ölü ve müsait olmayan bir sahayı temsil etmektedir. Kazılarda elde edilen bulgulara göre Mezopotamya'da tapınaklar, çanak çömlek, mücevher, sikkeler üzerinde haç motifine rastlanmıştır²⁴⁸. (Kat. XXIII) mühürde tapınma sahnesinde haç sembolünün betimlendiği görülmektedir. (Tab.7-Çzm.1).

5.5.8. Ankh

Kulplu haç Mısır'da rastlanan haç şekli olup Hiyeroglif yazısında ankh diye okunmakta ve “hayat” anlamına gelmektedir. Aynı zamanda “hayatın anahtarı” diye de adlandırılan bu haç motifi Eski Mısır'da tanrının, rahibin veya kralın eline tutuşturulmuş olarak tasvir edilmekte, hayatı ve yaşamayı sembolize etmektedir²⁴⁹.

²⁴⁶Milâttan önce II. binin sonunda Güney Mezopotamya'ya gelen ve zamanla Yeni Babilonya İmparatorluğu'nun hâkim sınıfını teşkil eden bir kavimdir. Keldâniler'le ilgili en eski Karşılaştırma olan, milâttan önce IX. yüzyıla ait Asur krallık yazıtlarında, Fırat ile Dicle nehirleri boyunca Pers körfezinden Babilonya'nın güney şehirlerine kadar uzanan bölgeye Kaldu, orada yaşayanlara da Kaldai denilmekte, Grekçe kaynaklarda ise bu bölgeden Chaldaia, orada yaşayanlardan da Chaldaioi diye bahsedilmektedir. <https://islamansiklopedisi.org.tr/keldaniler> (Erişim 22.06.2023).

²⁴⁷Omuzlarından çıkan ışınlarla ve bir elinde testereyle resmedilen güneş tanrısıdır. Eisen, (1940), 69.

²⁴⁸Gül, Ahmet, (2005). “Haçın Hristiyan Teolojisindeki Yeri Ve Önemi” Yüksek lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 12-13.

²⁴⁹<https://islamansiklopedisi.org.tr/hac--salib> .

Yaklaşık MÖ 1800'den itibaren Suriye mühürlerinde yaygın olan fakat Mezopotamya mühürlerinde çok seyrek rastlanan ankh simgesi Mısır'da hayatın amblemidir. Bu simge genellikle bir doldurma motifi olarak kullanılır; bununla birlikte, bir tanrıça tarafından taşınsa veya Mısır sanatına özgü sayılsa da aslında otantik olmayan bir tarzda, ankhlar dizisinden oluşturulmuş kemer gibi bir bileşik öge yaratmada kullanılabilir²⁵⁰. Mısır'da III. Sülale Döneminden sonra görülmeye başlanan ankh işareti fiyonk ya da bağcıktır; büyük bir olasılıkla sandalet bağcığı olup “yaşam işareti” olarak kullanılır. Ankh sembolü mühür üsluplarında çeşitli biçimlerde izlenir. Bazı üsluplarda tamamlayıcı öge olarak görülür. Bazı mühür örneklerinde İki sfenks arasında; karşılıklı oturan iki figürün arasında veya iki akbaba figürünün pençelerinde görülen ankh işareti çapraz düzenleme ile mühür üzerindeki iki ana figüre doğru yönlendirilmiş olarak betimlenmiştir. Eski Suriye gliptiğinde de oldukça sık görülen bu bezek Mısır kökenli diğer bezeme öğeleri gibi, genellikle yalın olarak bir tamamlayıcı öğedir²⁵¹. (Kat. XX) mühürde ankh sembolünün betimlendiği görülmektedir. (Tab.8 Çzm.1).

5.5.9. Balık

Mezopotamya'da ilk dönemlerden itibaren tanrılara balık sunuluyordu. Kaynaklarının abzu olduğuna inanılan Fırat ve Dicle nehirlerinin temiz suyu balıklarla, çoğunlukla da sazan balıklarıyla doludur; balığın su tanrısı Enki'yle ilişkilendirilmesi doğaldır. Enki bilge bir tanrıdır ve balıklar da bilgeliği simgeler. Mühürlerde, özellikle Eski Babil dönemine ait mühürlerde, balık imgesi, insanlara saldıran tanrılar ve ifritler gibi, insanlığa kötülük getirecek figür ve öğelerin yakınına yerleştirilirdi (doldurma figür olarak). Bu bağlamda (Kat. XIX) mühürde av sahnesinde yer alan avcıyı kötülüklerden korumak amacıyla betimlendiği dolayısıyla balık sembolünün kötülüklerden korunmayı ifade ettiği düşünülmektedir. Bu gibi bağlamlarda balık kötücül güçlere karşı bir hayır işareti olarak bir tür dengeleyici işlev görmesi için kullanılmış olabilir. Yeni Asur silindir mühürleri masaların, muhtemelen sunakların üzerinde sunulmuş balıkları gösterir²⁵². (Tab.9-Çzm.1)

²⁵⁰ Black, Green, (2003), 151.

²⁵¹ Erkanal, (1993), 142.

²⁵² Black, Green, (2003), 44.

5.5.10. Yılan

Eski Yakın Doğu sanatında Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemden itibaren sık görülmeye başlanan yılan sembolleri, sembolize ettiği çeşitli konulardan dolayı, özellikle disiplinler arası çalışmalarda sıklıkla kullanılmış bir öğedir. Yakın Doğu'da Neolitik Dönemden itibaren yılan sembollerine ilişkin materyaller genellikle blok taşlar üzerindeki kabartmalar, küçük taş eserler, seramikler veya mühürler üzerindeki tasvirlerden elde edilmektedir. Yılan, her yıl fizyolojik yapısı nedeniyle eski yıpranmış derisini değiştirmesinden dolayı onu etkileyen hastalıkları atıp yenilenebilme doğum, ölüm ve yeniden dirilişi sembolize eder. Ayrıca, yılanların kuyruklarını ısırmaaya çalışırken oluşturdukları daire, bütünlük ve tamamlanma sembolü, onların ölümsüzlük, mükemmellik ve kusursuzlukla ilişkilendirilmesine neden olmuştur. Yılanın sembolize ettiği sonsuz döngünün denetleyicisi, eski toplumlarda dişil bir varlık olarak düşünülmüştür. Çoğu eski toplumlarda yılan, kolaylıkla yeryüzünden yer altına geçebilme özelliği nedeniyle, bir çeşit aracı konumunda algılanmaktadır. Bu sürüngeenin, yer altı ile olan bağlantısından dolayı, dünyadaki gizli minerallerin ve değerli özlerin bilgisine sahip olduğuna inanılmaktadır²⁵³.

Tarihöncesi dönemler sonrasında, ikonografide yılanların tasvirleri şüphesiz sık sık görülür ancak bunların herhangi bir dinsel değer taşıyıp taşımadıklarına karar vermek her zaman kolay değildir. İlahların vasıfları olarak resmedildiğinde yılanlar hem tanrılarla hem de tanrıçalarla ilişkilendirilmiş görünüyor. Yılan, kudurrular üzerinde bağımsız bir simge olarak görülür; bu kudurruların birinin üzerindeki yazıysa tanrı İştar'ın belki de Nirah'ın elçisinin simgesi olarak görülür. Sonraki dönemlerde yılanların dini ve dünyevi sanatta resmedilişi devam eder. Doğrudan doğruya dini ayin metinlerinden yılanların, Yeni Asur ve Yeni Babil sanatında kutsal bir simge olarak tanrı Nirah'ı temsil ettikleri teşhis edilebilir²⁵⁴.

Babil ve Hitit mitolojisinde de yılan önemli bir yere sahiptir. Babillerde yılan; su, hayat ve sağlık tanrısı Ningișzida'nın sembolü olarak bilinmektedir. Aynı sağlık tanrısı Sümer kültüründe de mevcuttur. Hitit kültüründe de yılan kutsal bir hayvandır. Hititlerde

²⁵³ Dönmez, Sevgi. "Eski Yakındoğu'da Yılanlı Tanrıça Kültü Üzerine Bir Değerlendirme." Tarih İncelemeleri Dergisi 32.2 (2017): 407- 426.

²⁵⁴ Black, Green, (2003), 235.

yılan, “Mus” adıyla bilinmekte ve Hititlerin bir kartalla mücadele ettiğine inandıkları İlluyankas isimli dev bir yılan tanrıya inandıkları bilinmektedir. Sümer, Babil, Hitit, Keldani ve Asurlularda yılan Hayat Ağacı ile birlikte anılan bir motif olmuştur²⁵⁵. (Kat. VIII) mühürde yılan Hayat Ağacı yanında tapınma sahnesinde görülmektedir. (Tab.10-Çzm. 1).

5.5.11. Keçi

Mezopotamya’da şekli çizilmiş önemli varlıklar arasında yer almaktadır. Dikey çizgilerin kestiği yatay şeritlerle sınırlanmış birçok göze bölünen aynı kil levha üzerine, kategorilere ayrılan hayvan dökümleri işlemekte (koyunlar, semiz koyunlar, kuzular, kuzucuklar, meryalar, keçiler, oğlaklar, küçük keçiler, yarı yetişkin keçiler...). Türlerle ayırarak yapılan çiftçilikle ilgili bir saymanlık işleminin özeti de aynı tablet üzerinde verilmektedir²⁵⁶. Şekli çizilen varlıklar arasında (Kat. VIII) mühürde yer alan şekil ile benzerlik göstermektedir. Burada stilize olarak betimlenen keçi sembolü geçmişte, bazen kurban için ya da bir konuğun onuruna koyun ya da keçi kesimi ile ilgili olduğu düşünülmektedir²⁵⁷. (Tab.1-Çzm.3). Bununla birlikte Mezopotamya’da hastalıklardan ve kötü şeytanlardan korunmak amacıyla tapınaklarda kişilerce keçi kurban edilmiştir. Mari'deki Sümer sarayında Tanrı Ninhursag’aya ibadet etmek isteyen bir kişi veya din görevlisi tarafından kurban edilmek üzere tapınağa götürülürken betimlenmiş bir keçi tasviri bulunmuştur²⁵⁸.

5.5.12. Mızrak veya Kürek

Marduk’un amblemi, Babil’in Birinci Hanedanlığı kadar erken bir tarihte ortaya çıkar, ancak özellikle Asur ve Yeni Babil mühürlerinde yaygındır. Bu, asa üzerinde duran üçgen olup doğal olarak ilk başta bir mızrak olarak düşünülmüştür. Bununla birlikte, son

²⁵⁵ Abiha, Birsell Çağlar. "Mitolojiden Tarsus’a Bir Sembol: Yılan Ve Şahmaran." Tarsus Kent Sempozyumu, (2018), 2.

²⁵⁶ Ifrah, Georges, (1999). Rakamların Evrensel Tarihi II (Çakıl Taşlarından Babil Kulesine), Çev. : Dinçer, Kurtuluş İstanbul: Tübitak Yayınları, 4-80, Şekil 8.3-v.

²⁵⁷ Metli, Mustafa. Mezopotamya Medeniyetlerinde Dini Ve Kültürel Açından Ekmeğin Macerası. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, (2020), 15.

²⁵⁸ Beydiz, M. Gürbüz, (2016). Mitolojiden Sanata Hayvan İmgesi, 184.

yıllarda birkaç bilim insanı, bunun daha büyük olasılıkla, bazen ona verilen Asurca marru adının, yani bir bel küreği anlamına geldiğine dikkat çekmektedir²⁵⁹.

Bazen bir taban üzerinde duran bağımsız bir simge, bazen bir figür tarafından tutulan bir simge olan bel küreği, Yeni Sümer ve Yeni Babil Dönemi'nden beri bilinir. Kassit, Yeni Asur ve Yeni Babil anıtlarında bu simgenin, Babil'in ulusal tanrısı niteliğini kazanan ve muhtemelen aslında tarım tanrısı olan tanrı Marduk'un küreği ya da çapası (marru) olduğu yazılı olarak açıkça gösterilmiştir. Asur Döneminde bu nesnenin aslı tarımsal işlevi biliniyordu, ama bu işlev önemini yitirmiş olabilir. Bazı Asur temsillerinde, özellikle de saray kabartmalarında, Lahmu figürlerinin elinde, şekil değiştirerek bir mızrağa dönüşmüş görünmektedir. Bununla beraber simge hala marruya, küreğe gönderme yapmaktadır²⁶⁰. (Kat. XV) mühürde betimlenen sahnede insan figürlerinin ellerinde bu sembolün betimlendiği düşünülmektedir. (Tab. 12-Çzm. 1).

5.5.13. Eşkenar Dörtgen

Bu sembolün tam olarak ne anlama geldiği hâlâ tartışmalıdır; bazı araştırmacılar bu tasarımda insan gözünün, bazıları ise kadın cinsel organının temsil edildiğini düşünmektedir²⁶¹.

Kassit mühürlerinin karakteristik özelliğidir ve dokuzuncu yüzyıldan imparatorluğun sonuna kadar Asur mühürlerinde bulunur. Cemdet Nasr dönemine ait prehistorik mühürlerde görülür, ancak Kassit dönemine kadar mühürlerde tekrar görülmez. Her şeyden çok stilize edilmiş bir gözü, özellikle de insan figürlerine verilen doğal olmayan şekilde uzatılmış gözü andırır. Gözün tılsımlı kullanımı Yakın Doğu'da hâlâ devam etmektedir, zira Bağdat'ta ön tarafına gerçekçi bir göz resmedilmiş kamyonlar görülebilir. Buna "kıskanç göz" denir, yani mülkü kıskanç gözlere, mülk ve sahibi için tehlike anlamına gelen her şeye karşı korumak içindir. Eşkenar dörtgen Asur mühürlerinde açıkça astrolojik figürlerle birlikte görülmesi dikkat çekicidir, bu nedenle, kimlik haline gelmiştir²⁶².

²⁵⁹ Eisen, (1940), 78.

²⁶⁰ Black, Green, (2003), 140-141.

²⁶¹ Osten, (1934), 144.

²⁶² Parker, Barbara. (1955) "Excavations at Nimrud, 1949-1953: Seals and seal impressions." Iraq 17.2, 93-125.

Çalışma kapsamında yer alan (Kat. III) mühürde eşkenar dörtgen betimlendiği görülmektedir. Mühürde betimlenen kanatlı insan figürünün kadın figürü olabileceği ve tanrıça İştar'ı temsil ettiği yönünde düşünceler ile birlikte burada betimlenen eşkenar dörtgenin kadın cinsel organını sembolize ettiği yüksek bir ihtimal olarak görülmektedir. Nitekim bereket tanrısı olarak bilinen İştar tarlanın işlenmesiyle birlikte toprağın üretkenliğini bolluğu da temsil edilebileceği düşünülürse; kadının doğurganlığı da çoğalmanın ve bereketin bir simgesi olarak buradaki eşkenar dörtgenin bir kadın figürü ile işlenmesi doğurganlığı ve verimi temsilen eşkenar dörtgenin, kadın cinsel organını sembolize ettiği düşünülebilir. (Tab. 14-Çzm.1)

5.5.14. Boğa Başı

Boğanın yazılı mitolojik kökeni Sümer'e dayandırılmıştır. Genelde sembolik olarak üreme, çoğalma kültünü simgelemektedir. Aynı zamanda vahşi ve cinsel gücün simgesi olarak da kabul edilmiştir²⁶³. Arkaik Sümer yazısının resimyazı imlerinde öküz veya sığır olarak tanımlanan şekil (Kat. XV) mühürde insan figürlerinin omuzları arasında benzer bir şekilde betimlenmektedir. Burada betimlenen şeklin aynı zamanda boğa başı olduğu düşünülmektedir. Kesin kanıtlar olmamakla birlikte boğa başının fırtına tanrısını simgelediği düşünülür. Bununla birlikte boğanın, Eski Babil Dönemi'nden sonra genelde simgesi şimşek olan bir tanrı ile ilişkilendirilmesi, onun fırtına tanrısıyla özdeşliğini teyit eder²⁶⁴. Sahnenin savaş öncesi dans gösterisi olduğu düşünülürse boğa başı betimlemesinin, sahnedeki sembolik anlamı vahşi gücü ve yaşamı ifade etmekte olduğu düşünülmektedir²⁶⁵. (Tab. 14- Çzm.-1).

5.5. KARŞILAŞTIRMA VE GENEL DEĞERLENDİRME

Kat. I. Benzer mühür Örneği: Metropolitan Sanat Müzesinde yer alan Mitanni Dönemi'ne tarihlendirilen bir mühürde benzer sahne betimlenmektedir. Mühür özellikleri Kireçtaşı, 1,1 cm (2,79 cm)²⁶⁶. (Lev. 1- I). Benzer sahnenin bulunduğu bir diğer mühür örneğinde Marcopoli Koleksiyonundan Antik Yakın Doğu silindir mühürleri arasında

²⁶³ Beydiz, (2016), 103,

²⁶⁴ Black, Green, (2003), 49.

²⁶⁵ Ifrah, (1999), 4, Şekil 8.3.

²⁶⁶ <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/327196?ft=cylinder+seals&offset=480∓rpp=40&pos=520>

Mitanni Dönemi'ne tarihlendirilen bir mühür sahnesinde görülmektedir. Mühür baskı yüzeyinde oturan bir figür bir ağacı kavıyor ve ayakta boynuzlu bir hayvan duruyor. Mühür özellikleri 23x8²⁶⁷. (Lev. 1- II).

Kat. II. Benzer mühür Örneği: Geç Asur MÖ 9-7. yüzyıl Dönemi'ne tarihlendirilen British müzesinde yer alan bir silindir mühür sahnesinde betimlenen hayat ağacı yanında tapınma sahnesinde ağacın yanında tapan iki insan figürü arkasında iki grifon figürü betimlenmektedir. Burada betimlenen grifonlar (Kat II.) mühürde betimlenen hayat ağacı yanında tapan grifon figürleriyle benzerlik göstermektedir. Mühür yüzeyinde kralın eş görüntüsü, kutsal ağacın üzerinde duran kanatlı diskten aşağı uzanan dalgalı şerit benzeri dalları kavrar. Diskin içinden ulusal tanrı Asur'un antropomorfik figürü çıkar. Kralın arkasında elinde bir kap ve külah tutan kanatlı bir griffon-demon belirir. Mühür tasarımının üst kısmını çivi yazısı sıraları doldurmaktadır. Bu sahne, büyük bir kireçtaşı levha üzerine kazınmış benzer bir temayı hatırlatmaktadır²⁶⁸. (Lev. 2-I).

Kat. III. Benzer mühür Örneği: Marcopoli Koleksiyonundan Antik Yakın Doğu silindir mühürleri arasında Mitanni Dönemi'ne tarihlendirilen benzer mühür örneği görülmektedir. Çalışma kapsamında yer alan mühür yüzeyinde bulunan ana sahnedeki kanatlı figürün benzeri hayvan figürleri ile betimlenmektedir. Sahnede kanatlı figür uzanmış bir antilopun yanında duruyor, yüzeyde balık, yıldız, üç dairesel motif, yukarıda eşkenar dörtgen betimlenmektedir. Mühür özellikleri hematit, 19x9²⁶⁹. (Lev. 3-I).

Collon Antik Yakın Doğu Silindir Mühürleri arasında benzer mühür sahnesini Mitanni Dönemi'ne tarihlendirmektedir. Mühür yüzeyinde ortada kanatlı figür sağında ve solunda uzanan hayvan figürleri betimlenmektedir. Mühür özellikleri Goethite; 2.7 x 1.3 cm.²⁷⁰. (Lev. 3-II).

Kat. IV. Benzer mühür Örneği: Kahraman ile hayvan mücadele sahnesinin benzer örneği Kraliyet Sanat ve Tarih Müzeleri'ndeki Silindir Mühür Kataloglarında iki mühürde görülmektedir. Geç Asur modele tekniğinin uygulandığı mühürde üç figürün birbirine zıt kompozisyonda düzenlendiği bu yarışma sahnesi Yeni Asur ve Yeni Babil ikonografisinde iyi bilinmektedir. Mühür özellikleri, yükseklik: 22,6 mm, çap: 11,7 mm,

²⁶⁷ Teissier, (1984) Kat. 280-571.

²⁶⁸ Albenda, (1978) 20-Fig. 8.

²⁶⁹ Teissier, (1984), Kat.291-610.

²⁷⁰ Collon, (1987), 64, Resim-273.

ağırlık: 5,72 g (Lev. 4-I). Bir diğer mühür ise Geç Asur linear tekniğinin uygulandığı Üstte ve altta iki sınır çizgisi arasında tasvir edilen bu antitetik sahne, şaha kalkmış iki kanatlı boğa arasındaki kanatlı bir kahramanı temsil eder. Sakallı kahramanın yüzü sola dönüktür, bu da benzer yarışma sahneleri arasında nadir görülen bir durumdur.²⁷¹ (Lev.4-II).

Kat. V. Benzer mühür Örneği: Yale Babil Koleksiyonunda Akad Sonrası Dönemi'ne tarihlendirilen benzer mühür sahnesi dört kadın, eller belde, üstte damla; sınır olarak taranmış iki bant olarak betimlenmektedir. Mühür özellikleri; Kahverengi sırlı baskı, 18x8²⁷². (Lev.5-I). Benzer sahnenin betimlendiği bir diğer silindir mühür örneği, Metropolitan Sanat Müzesinde Akad Sonrası (MÖ 2150–2100) Dönemi'ne tarihlendirilen örnekte görülmektedir. Mühür özellikleri; lapis lazuli 0,45 cm (1,14 cm)²⁷³. (Lev.5-II).

Kat. VI. Benzer mühür Örneği: Ligabue Koleksiyonu'nda bulunan Mitanni Dönemi'ne tarihlendirilen iki silindir mühür baskı yüzeyinde benzer sahne betimlenmektedir. Sahnede erkek ve hayvan figürleri betimlenmektedir. İki insan figürü, arka ayakları üzerinde duran bir dağ keçisi tarafından ayrılmıştır. Sahne, hanedan pozisyonundaki iki dağ keçisi tarafından tamamlanmıştır. Başları arkaya dönük ve birbirlerine bakıyorlar. Altlarında otlayan bir geyik tasvir edilmiştir. Mühür özellikleri; Sinterlenmiş kuvars (fayans), 2,7 x 1,2 cm. (Lev.6-I) Aynı Döneme tarihlendirilen bir diğer benzer mühür örneğinde betimlenen sahnede çömelmiş iki keçinin üzerinde zıplayan iki kanatlı yaratık vardır. Bunlardan biri, insan gövdeli ve hayvan başlı bir mitolojik figür tarafından kuyruğundan yakalanmıştır. Soyut bir ağaç benzeri dekoratif unsur sahneyi tamamlıyor. Mühür Özellikleri; Silindir mühür üzerine monte edilmiş metal halka Hematit; metal 2,8 x 1,2 cm.²⁷⁴ (Lev.6-II).

Benzer bir diğer örneği Çatal Höyük'te gerçekleştirilen kazı sonuçlarının 1930'lu yıllarda Amik Ovası Amerikan Keşif Heyeti tarafından derlenen ve halen Şikago'daki Oriental Institute Müzesi (OIM)'de bulunan kazı malzemelerinin Hatay (Antakya) Arkeoloji Müzesi'yle de paylaşılan küçük buluntuları arasında görülmektedir. Benzer

²⁷¹ Niederreiter, (2020), Kat.91, Özkan, (2022).

²⁷² Buchanan, (1981), 189-190, Fig.496.

²⁷³ <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/323919?ft=cylinder+seals&offset=120&rp=40&pos=160> (Erişim: 22.05.2023).

²⁷⁴ Loredan, P., & Favaro, (2017), 114. Kat. 62-64.

mühür örneği ise Hatay Arkeoloji Müzesinde belgelenmekte ve Mitanni Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Mühür yüzeyinde Panellere bölünmüş alan. Ayakta duran yuvarlak şapkalı figür, solda yürüyen boynuzlu dört ayaklı hayvan figürü betimlenmektedir. Mühür özellikleri; Taş, H. 18 mm; D. 9 mm²⁷⁵. (Lev. 6-III).

Kat. VII. Benzer mühür Örneği: Tell al Rimah silindir mühürleri arasında bulunan Geç Asur Dönemi'ne tarihlendirilen bir mühür örneğinde diz çökmüş bir okçu dizine kadar uzanan püsküllü bir etek giymektedir, belinde bir kuşak vardır ve kuşağın ucu yan tarafından aşağı sarmaktadır. Saçları ensesinde toplanmış, ancak yüzündeki detaylar mührün yüzeyiyle birlikte kaybolmuş. Yüzü kanatlı bir boğaya dönüktür ve aralarında stilize edilmiş bir ağaç vardır. Boğanın sırtında yay şeklinde dizilmiş dört küre, içinde hilal ve boğanın altında üçgen bir çıkıntı yer almaktadır. Stilize edilmiş bir ağacın yer alması, bu kategorideki diğer mühürlerdeki yetersiz bitki örtüsünde mısır başakları değil ağaçlar olduğunu göstermektedir. Bu, ağacın her zaman manzaranın bir parçası olduğu M.Ö. III. yüzyıl Orta Asur mühürleri geleneğine uygundur. Mühür 9.-8. yüzyıla aittir. Mühür özellikleri; linear stil grubu, yeşil sır izleri olan frit, 3.6 x 1.4 cm²⁷⁶. (Lev. 7-D).

Marcopoli Koleksiyonunda benzer mühür Geç Asur Dönemine tarihlendirilen bir mühür örneğinde görülmektedir. Diz çökmüş bir okçu boğaya nişan alıyor. Mühür yüzeyinde yazı kalemi, yukarıda yıldız. Mühür özellikleri: serpantin, 24x9²⁷⁷. (Lev. 7-II).

Karkamış'ta Su Kapısı Geç Hitit Dönemi konteksinden ele geçen, Geç Asur Dönemi'ne tarihlendirilen bir mühürde benzer sahne görülmektedir. Sahnede, bir dizi üzerine çökmüş avcı genç geyiğe okuyla nişan alırken gösterilmiştir. Kısa, püsküllü bir etek giymiş olan avcının belinde bir kılıç vardır. Avlanacak olan genç geyiğin altında büyük bir geyik bulunmaktadır. Her iki hayvan sağa doğru hareket eder pozisyonda gösterilmiştir. Büyük geyiğin altında bir rozet ve önünde iki tane üst üste balık

²⁷⁵ Pucci, M., Brinkman, J. A., Götting, E., & Hölbl, G. (2019). *Excavations in the Plain of Antioch/3 Stratigraphy, pottery, and small finds from Chatal Höyük in the Amuq plain*. The Oriental Institute of the University of Chicago, 98, Kat. 747.

²⁷⁶ Parker, Barbara, (1975). *Cylinder seals from Tell al Rimah*. *Iraq*, 37(1), 37 P. XVI-53.

²⁷⁷ Teissier, (1984) Kat. 151-154.

bulunmaktadır. Mührün alt ve üst kısmında tasvir alanını sınırlayan kenar çizgisi bulunmaktadır²⁷⁸. (Lev.7-III).

Kat. VIII. Benzer mühür Örneği: Gulbenkian Müzesi'ndeki Yakın Doğu Mühürleri arasında Geç Asur Dönemi'ne tarihlendirilen benzer mühür sahnesi yer almaktadır. Stilize edilmiş kutsal ağacın tepesinde kanatlı bir güneş diski vardır; bu diskin her iki yanından birer ip düşmektedir; bu ipler yüzleri dönük bir tanrı (solda) ve tanrıçanın (sağda) sol ellerinde tutulmaktadır; tanrıçanın sol elinde de bir halka tutmaktadır ve her ikisi de sağ elini kaldırmaktadır; tanrının arkasında elleri tapınma hareketinde olan bir tapınan durmaktadır; dolgu motifleri: Marduk'un küreğinin üzerinde yıldız, hilal tutan koşan figür, Nabu'nun iki stilusu, baklava dilimi, yedi nokta. Mühür özellikleri: 48 x 19. Gül kuvarsından yapılmış ve muhtemelen yakın zamanda yapılmış bronz kapaklar²⁷⁹. (Lev. 8-I).

Bay Edward T. Newell'ın Koleksiyonundaki Eski Doğu Mühürleri arasında Asur Dönemi'ne tarihlendirilen Geç Asur linear tekniği uygulanan bir mühür örneğinde hayat ağacı yanında tapınma sahnesi betimlenmektedir. Benzer sahnede ayakta duran iki kanatlı insan figürü birbirine bakmaktadır. Aralarında bir kutsal ağaç ve üzerinde kanatlı bir disk vardır. Sahnenin sonunda bir hilal, yedi nokta, sekiz köşeli bir yıldız ve küçük bir ağaç görülür. Mühür özellikleri; steatit, 41X14 mm²⁸⁰. (Lev. 8-II).

Kat. IX. Benzer mühür Örneği: Geç Asur Dönemi'ne tarihlenen benzer mühür örneği Wellcome Collection müze ve kütüphanesinde görülmektedir²⁸¹. (Lev. 9-I).

Kat. X. Benzer mühür Örneği: Kavuşan Höyük'te Geç Asur Dönemi'ne tarihlendirilen hayvan figürleri aralarında stilize ağaç bulunan benzer mühür sahnesi görülmektedir. Ele geçen mühürdeki sahnede karşılıklı duran söz konusu karışık varlıkların arasında stilize bir ağaç bulunmaktadır. Linear stilde işlenmiş sahnedeki boynuzlu hayvanların vücut detaylarının özelliklerinden dolayı geyik gibi olduğu düşünülmektedir. Geyiklerin başı üzerinde tüylü bir kuyruğu olan güneş kursu ve sekiz ışını olan yıldız tasviri bulunmaktadır. Soldaki karışık varlığın üzerinde sekiz nokta,

²⁷⁸ Sezen, (2015), 75-76, Lev. V-I

²⁷⁹ Lambert, Wilfred G. (1979), "Near Eastern Seals in the Gulbenkian Museum of Oriental Art, University of Durham." Iraq 41.1 1-45, 24. Pl.VIII-67.

²⁸⁰ Osten, H. (1934), 11-85, Pl. XL-689, Özkan, (2022).

²⁸¹ <https://wellcomecollection.org/search/images?query=s2uk6rte> (Erişim: 30.05.2023), Kaçar, (2020), 331.

sağdakinin üzerinde ise ay tasvir edilmiştir. İki hayvanın arasında belirsiz bir obje bulunmaktadır. Kavuşan Höyük, 'G 11', Post Asur tabakasına ait küllü tabandan ele geçmiştir. Ele geçen tabaka MÖ 600/550'ye tarihlenmektedir. Silindir mühür: bazalt Uz.: 3.5 cm., Çap.: 1,1 cm,²⁸². (Lev. 10-I).

Bir diğer benzer örneği Nimrud Kazılarında ele geçen mühür baskısında görülmektedir. Geç Asur Dönemi'ne tarihlendirilen Mühür, MÖ 630-612 yılları arasına ait olduğu düşünülen bir tabakadan gelmektedir. Hayvanların vücutlarını bir dizi çizgiyle kazıma yöntemi, muhtemelen daha geç olmayan bir tarihte kullanılan teknikle benzerdir, ancak aynı değildir. Hayvanların oldukça sert duruşları da Sargonid mührünü anımsatmaktadır. Bir grup hasarlı fildişiyle birlikte bulunmuştur, muhtemelen Sargon'un hükümdarlık döneminden kalma saray mobilyalarıdır ve iç kalenin çeyreğinde yaşayan alt düzey memurların ailesinde muhafaza edilmiştir. Mührün MÖ sekizinci yüzyılın sonundan da kalmış olabileceği düşünülmektedir. Kutsal ağacın yanında bir çift zıplayan keçi ya da dağ keçisi. Ağacın üzerinde kanatlı disk; keçilerin arasında bir yıldız, baklava dilimi ve kırık bir kama, belki de tanrı Nabu'nun amblemi. Mühür özellikleri; siyah steatit, uzunluk 3-2 cm. seviye 2, oda 43²⁸³. (Lev. 10-II).

Bay Edward T. Newell'in Koleksiyonundaki Eski Doğu Mühürleri arasında Geç Asur Dönemi'ne tarihlendirilen bir mühür örneğinde kutsal bir ağacın her iki yanında, başları geriye dönük, arka ayakları üzerinde duran ve ön ayaklarını ağacın ortasına dayayan dört ayaklılarla çevrilidir. Sahnenin sonunda bir balık ve bir hilal vardır. Mühür özellikleri pembemsi kireçtaşı, silindir mühür. 28X13 mm²⁸⁴. (Lev. 10-III).

Kat. XI. Benzer mühür Örneği: Mühür yüzeyinde betimlenen benzer geometrik desen Cemdet Nasır Dönemi'ne tarihlendirilen Emre Gürcan Koleksiyonu'nda yer alan bir damga mühür üzerinde betimlenmektedir. Mühür özellikleri Serpantinit (Peridotit): En: 18 mm, Boy: 18 mm, Yükseklik: 10 mm: Mühür baskı yüzeyi iki alana ayrılmış ve simetrik kırılmıştır²⁸⁵. (Lev: 11-I).

Kat. XII. Benzer mühür Örneği: Alishar Bakır Çağ tabakasında bulunmuş olan Cemdet Nasr tarzında silindir mühür. Üzerinde, en üstte iki yatay çizgi arası taranmış;

²⁸² Sezen, (2015), 87-88-181, Lev. XIV-3.

²⁸³ Parker, (1955), 99, Pl. XII, 1, ND.3582.

²⁸⁴ Osten, (1934), 63, Pl. XXIX-430

²⁸⁵ Türkteki (2022), Kat. No. 42.

altta ise içleri küçük paralel çizgilerle doldurulan çift verev çizgiler arasında kalan üçgenlere noktalarla bezeme yapılmıştır²⁸⁶(Lev. 12-I). Frankfort'un Diyala yöresinden tabakalı silindir mühürler arasında benzer bir mühür baskı örneği görülmektedir. Kırık; geometrik tasarım. Sırlı steatit; 2x1 cm. (protolit. C.) Cemdet Nasr tarzı ²⁸⁷. Mühür baskısında birbirine paralel ve yatay çizgileri üçgen şeklinde çizgilerin sınırlandığı boşluklarda bitkisel bezemeler yer almaktadır (Lev. 12-II).

Kat. XIII. Benzer mühür Örneği: Ashmolean Müzesi, Oxford 1963-1973 Tarafından Satın Alınan Antik Yakın Doğu Silindir Mühürleri arasında bu sunum sahnesinin tarzı, MÖ 2. bin yılın başlarında Isin-Larsa dönemine işaret ediyor. Yüzeyde tanrıça tarafından tahtına oturtulmuş bir tanrıya elinde bir kase tutan tapan; aslan-asa betimlenmektedir. Mühür özellikleri; Steatit; 15x9²⁸⁸ (Lev.13-I). Frankfort'un Diyala yöresinden Isin-Larsa Dönemi'ne tarihlendirilen iki mühür benzerlik göstermektedir. Tapınanın oturan tanrıya tanıtılması. Mühür özellikler; siyah taş; 2 cm. tanrıçanın elinde kase tutan oturan erkek figürüne aracılık ederek tapan kişinin tanıtılması; yüzeyde yılan ve hilal. Mühür özellikleri; Yeşil taş; 2,1 x 1,1 cm.²⁸⁹(Lev. 13-II, II).

Kat. XIV. Benzer mühür Örneği: Kanış Karumu Ib Katı Mühürleri ve Mühür Baskıların da Eski Asur Üslubuna ait iki mühürde yürüyen figürlerin betimlendiği görülmektedir. (Lev.14-I) Yürüyen figürlerin tasvir edildiği mühürde geniş adımlar atan üç kişiden ikisi, üstü iki dişli; üçüncüsü, üstü üç dişli alemlerin önünde tasvir edilmişlerdir²⁹⁰. (Lev.14- II). Metropolitan Sanat Müzesinde yer alan bir mühürde benzer figürler betimlenmektedir. Orta Tunç Çağı – Eski Asur Ticaret Kolonisi MÖ 2. binyılın başlarına tarihlendirilen Anadolu'da bulunan mühür Eski Asur Ticaret Kolonisi üslubunu yansıtmaktadır. Mühür özellikleri; hematit Y. 3/4 cm. (1,9 cm); çap. 3/8 cm. (0,9 cm)²⁹¹. (Lev.14-III).

Kat. XV. Benzer mühür Örneği: Bu motif Mitanniler tarafından devralınmış bir Suriye motifi olabilir, ancak İlk Suriye grubunda "ritüel dans" mühürlerine rastlanmadığı için motif eşzamanlı olarak gelişmiş olabilir. Filistin Silindir Mühürleri arasında bir sıra

²⁸⁶ Dede, (2014), 14-21, Lev.44-4.

²⁸⁷ Frankfort, Jacobsen, (1955), Lev-15-139.

²⁸⁸ Moorey, Gurney, (1978), 47, Lev. VI-28.

²⁸⁹ Frankfort, Jacobsen, (1955), Lev. 68-733,734.

²⁹⁰ Özgüç, 1968, 12, Lev. XXVII-2,4.

²⁹¹ <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/327794?ft=cylinder+seals&offset=400&rp=40&pos=418>. (Erişim 23.04.2023).

çıplak erkek, başları profilde, bir elini göğüslerine tutarak öne bakacak şekilde duruyor. İkinci el komşunun omuzlarına yerleştirilmiş gibi görünüyor²⁹². (Lev. 15-I). Hatay Arkeoloji Müzesi'nde yer alan bir başka mühür örneğinde; ellerini farklı yönlere kaldırmış insan sırası, doldurma motif olarak kuşlar ve akrepler kullanılmış. Kolların konumu 15.-13. yüzyıla tarihlenmektedir. Stil: Yerel, linear tekniğinde yapılmış mühür bir dizi insan, ritüel dans sahnesi. Mühür özellikleri; yükseklik. 22 mm; çap. 10 mm²⁹³.

Kat. XVI. Benzer mühür Örneği: Frankfort'un Diyala yöresinden tabakalı silindir mühürler arasında Erken Hanedan Dönemi'ne tarihlendirilen benzer bir mühür baskı örneği görülmektedir. İki keçiye saldıran iki çapraz aslan. Kabuk; 3,3x1,6 cm²⁹⁴(Levha 16-I).

Anadolu'da Gırnavaş yerleşiminde ele geçen mühür baskılarında benzer mühür sahnesi görülmektedir. Karışık varlıkların mücadele sahnesi ile birlikte tüyleri çizgilerle verilmiş arka ayaklarının üzerine kalkmış hayvanların mücadelesi betimlenmiştir (Lev.16-II). Erkanal iki örneğin de stil açısından Erken Hanedanlar II mühürlerinin özelliklerini yansıttığını belirtmektedir²⁹⁵.

Kat. XVII. Benzer mühür Örneği: Kraliyet Sanat ve Tarih Müzeleri'ndeki silindir mühür kataloglarında Yeni Babil Dönemi'ne tarihlendirilen benzer sahnenin betimlendiği mühür örneği görülmektedir. Üstte ve altta iki sınır çizgisi arasında tasvir edilen bu sahne bir adak ve hayvan kurbanını temsil etmektedir. İki figürün başlarındaki fese benzer uzun başlık ve sakalsız yüzlerinden rahip oldukları anlaşılmaktadır. Uzun cübbelerinin belleri saçaklı ve alt kenarları püsküllüdür. Sağa bakan ve diğerinden daha uzun olan figür adanmışlık pozunda, sunu masasının ve tahtın önünde bir jest olarak durur. Sunu masasının ayakları boğa ayaklıdır ve dikdörtgen bir üst kısmı vardır; Üzerinde, iki yatay çizgi, masa üstü boyunca uzanan ve katlanan iki istiflenmiş tekstili belirtir. Mühür özellikleri: Uzunluk: 17 mm, çap: 9 mm.²⁹⁶ (Lev. 17-I).

²⁹² Mussell, (1983), 45, Pl. 6-IV A, Parker, Barbara(1949). Cylinder Seals From Palestine, Irak, 11 (1), 93-125, Pl. XXIII-150.

²⁹³ Pucci, M., Brinkman, J. A., Götting, E., & Hölbl, G. (2019), 95, Kat. 734.

²⁹⁴ Frankfort, Jacobsen, (1955), Lev.53-562.

²⁹⁵ Dede, (2014), 142- Lev. 57- 1,2

²⁹⁶ Niederreiter, (2020), 155-156, Kat.62.

Marcopoli Koleksiyonunda Yeni Babil Dönemi'ne tarihlendirilen kesme matkap tekniğinde yapılan²⁹⁷ bir mühürde benzer sahne görülmektedir. Bir tapan, süslü bir masanın ve boğa üzerinde yıldırım çatalı tutan bir tanrının önünde durmaktadır. Elinde kap tutan bir kadın tanrı, tapınan kişinin arkasında süt emen bir buzağı ile bir ineğin üzerinde durmaktadır. Mühür yüzeyinde eşkenar dörtgen yukarıda: yıldız, yedi küre, hilal, kanatlı güneş diski, üç çatalı mızrak, boğa başı, maru. 35x15. Aramice yazıt. Mühür üzerine pozitif olarak kazınmış harfler: htm 7'mr El-amar scal²⁹⁸. (Lev. 17-II).

Kat. XVIII. Benzer mühür Örneği: Mühür yüzeyinde görülen Geç Asur Dönemi'ne tarihlenen benzer antitetik duruşlu hayvan figürlerinin betimlendiği sahne Kraliyet Sanat ve Tarih Müzeleri'ndeki Silindir Mühür Kataloglarında görülmektedir. Mühür özellikleri; "pierre rose yarı Saydam" yükseklik: 22,6 mm, çap: 10,9 mm, ağırlık: 4,82 g, Üst kenar yontulmuş, alt kenarın neredeyse üçte ikisi kırılmış, sonra parlatılmıştır; ayrıca, üst ön ayakların çaprazından soldaki yaban keçisinin boynuzuna kadar yarım daire şeklinde bir aşınma vardır²⁹⁹. (Lev.18-I).

Antitetik duruşlu kanatlı hayvanların betimlendiği benzer mühür sahnesi Metropolitan Sanat Müzesinde Geç Asur MÖ 9.-8. yy. tarihlendirilen bir mühür baskı yüzeyinde görülmektedir. İran Hasanlu'da bulunan mühür özellikleri: Siyah Steatit, bakır/bronz iğneli $1 \frac{3}{8} \times 9/16 \times 9/16$ cm. ($3,55 \times 1,5 \times 1,5$ cm) dir³⁰⁰. (Lev. 18-II).

Kat. XIX. Benzer mühür Örneği: Morgan kütüphane ve müzesinde benzer mühür örneği görülmektedir. (MÖ 700 ile MÖ 500) tarihlendirilmektedir. Geç Asur Dönemi geç matkap tekniği uygulanmıştır. Mühür yüzeyinde Okçu, üzerinde kanatlı güneş diski olan grifonu hedef almaktadır. Okçunun önünde eşkenar dörtgen; arkasında, masa, yukarıda haç şeklindeki nesne betimlenmektedir. Mühür özellikleri; Mavimsi kalsedon; 27x13mm³⁰¹. (Lev. 19-I).

Ashmolean Müzesi'nde bulunan bir silindir mühür örneğinde benzer av sahnesi görülmektedir. Modele üslupta yapılmakta ve Geç Asur Dönemi'ne tarihlendirilmektedir.

²⁹⁷ Özkan, (2022), 129.

²⁹⁸ Teissier, (1984) Kat. 173-236.

²⁹⁹ Niederreiter, (2020), Kat.67.

³⁰⁰ <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/325211?ft=CYLINDER+SEALS&offset=480&rpp=40&pos=506> (Erişim: 02.05.2023).

³⁰¹ <http://corsair.themorgan.org/vwebv/holdingsInfo?bibId=84342> Morgan Mührü 719, (Erişim 30.04.2023). Özkan, (2022), 131.

Mühür yüzeyinde saçaklı manto içinde sakallı ok atan figür ile uçan kanatlı grifon aralarında ağaç, yukarıda yıldız ve hilal altta balık betimlenmektedir. Soluk kahverengi kalsedondan yapılmıştır³⁰².(Lev. 19-II). Anadolu'da Geç Asur Dönemi benzer örneği; Tille Höyük mühründe avcı iki ayağı üzerine kalkmış grifonu okuyla hedef alırken gösterilmiştir ve her iki figür arasında Marduk'un sembolü bel bulunmaktadır³⁰³.(Lev. 19-III).

Kat. XX. Benzer mühür Örneği: Collon ankh sembolünün betimlendiği benzer mühür örneğini Suriye-Filistin mühür grubunda ele almaktadır. Güneyde kullanılan mühürleri Mısır'ın teknik ve ikonografik etkisini yansıttığını bu etkinin daha uzaklara yayılmakta olduğunu vurgulamaktadır. Mühür Tell Atchana (Alalakh)'da bulunmuştur. Mühür özellikleri: Sırlı steatit, 1,45 x 0,8 cm³⁰⁴. (Lev. 20-I).

Kat. XXI. Benzer mühür Örneği: Diyala yöresinde tabakalı silindir mühürler arasında Erken Hanedan I Dönemi'ne tarihlendirilen üç mühür örneğinde benzer sahne görülmektedir. Mühür yüzeyinde İki baş aşağı duran dört keçi betimlenmiştir. Mühür özellikleri; Siyah taş: 32 x 7 cm. (Lev. 21-I). Bir diğer mühür örneği kısmen kırık, sahnede iki baş aşağı keçi betimlenmiştir. Mühür özellikleri; gri-yeşil taş 5x1,2 cm. (Lev. 21-II). Benzer sahnenin betimlendiği diğer mühür yüzeyinde ise İki boğa baş aşağı işlenmiştir. Sahnede kuş ya da balık. Mühür özellikleri; siyah kireçtaşı; 5,3 x 1 cm³⁰⁵. (Lev. 21-III).

Kat. XXII. Benzer mühür Örneği: Morgan Kütüphanesi ve Müzesinde bulunan gri mermerden oyulmuş silindir mühür 3,1 cm boyunda ve 1,4 cm çapındadır. MÖ 1200 ile 1000 yılları arasına tarihlendirilmektedir³⁰⁶. Burada betimlenen deve kuşu figürü Orta Asur Dönemi silindir mühürlerinde başlıca konu olarak bilinmektedir³⁰⁷. (Lev.22-I).

Mühür sahnesinin benzeri British müzesinde yer almaktadır. Orta Asur Dönemin'e tarihlendirilen mühür sahnesinde, kısa sakallı çıplak bir kahraman sağa doğru ilerliyor, bir ayağını kahramana karşı kaldırırken diğeriyle bir geyiği tehdit eden büyüyen bir aslana karşı bir saldırıda bir cirit sallıyor ve bir demet kumaş tutuyor. Aslanın ardından devekuşu gelir. Kahramanın saçları ensede toplu bir şekilde işlenmiştir. Saçlarının önü, devekuşunun

³⁰² Moorey, Gurney, (1978), 53, Lev. VII-48, Özkan, (2022), 130

³⁰³ Sezen, (2015), 76, Lev. V-4.

³⁰⁴ Collon, (1987), 70-71. Resim-302.

³⁰⁵ Frankfort, Jacobsen, (1955), Pl. 51-527, 83-874, 45-475.

³⁰⁶ Lawrence, (2021), 12-13.

³⁰⁷ Yücel, (2020), 4.

kuyruğu ve aşağısı ile aslanın çenesi ve karnındaki kıllarla aynı şerit deseniyle işaretlenmiştir. Devekuşu kafası grifona benzer, boynu ve kalçaları çapraz desenlidir. Mühür özellikleri; bir kısmı şeritli olan koyu kahverengi akik, Çap: 1,80 cm. Yükseklik: 4.50 cm³⁰⁸. (Lev.22-II).

Kat. XXIII. Benzer mühür Örneği: Metropolitan Sanat Müzesinde yüzyıl, Geç Asur Dönemi'ne tarihlendirilen benzer bir mühür örneği bulunmaktadır. Mühür özellikleri; benekli ve pürüzlü kahverengi ve beyaz Kalsedon (Kuars), Y. 1 1/8 cm (2,8 cm); çap 9/16 cm (1,5 cm)³⁰⁹. (Lev.23-I). Dülük Tepe'de benzer sembollere tapınma sahnesi görülmektedir. Geç Asur Dönemi MÖ 8.-7. yüzyıla tarihlenen silindir mühürde yıldız sembolü karşısında bir tapan bulunmaktadır³¹⁰.

Kat. XXIV. Benzer mühür Örneği: Metropolitan Sanat Müzesinde Geç Asur Dönemin'e tarihlendirilen benzer bir mühür örneği bulunmaktadır. Irak'ta bulunan silindir mühür özellikleri; mermerden, boyutları Y. 7/8 cm. (2,2 cm); çap. 3/8 cm. (1 cm) dir³¹¹. (Lev.24-I). Ziyaret Tepe'de ele geçen Geç Asur Dönemi'ne tarihlendirilen linear stilde işlenmiş silindir mühürdeki sahnede karşılıklı duran uzun elbise giymiş iki tapan arasında stilize olarak bir hayat ağacı ve üzerinde kanatlı güneş kursu tasvir edilmiştir. Tapanlar, kanatlı güneş kursundan sarkan uzun tüy benzeri eklentiye tutmaktadırlar. Figürler oldukça şematik olarak gösterilmiştir. Tapanın arkasında eşkenar dörtgen, yıldız ve ay bulunmaktadır. Mühür yapımında serpantin kullanılmıştır³¹². (Lev. 24-II).

Kat. XXV. Benzer mühür Örneği: Mühür yüzeyinde görülen geometrik betimleme Diyala Bölgesi kazılarında Cemdet Nasr tarzı içerisinde değerlendirilmektedir. Geometrik desen. Siyah frit; 2,9x1 cm. Cemdet Nasr tarzı³¹³. (Lev. 25-I). Benzer bir diğer örneği Metropolitan Sanat Müzesi'nde yer almaktadır. Silindir mühür Cemdet Nasr dönemine yaklaşık MÖ 3100–2900 tarihlendirilmektedir. Coğrafya Mezopotamya veya İran, Fayans 0,93, (2,36 cm)³¹⁴. (Lev. 25-II).

³⁰⁸ https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1891-0113-1 (Erişim:24.05.2023).

³⁰⁹ <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/327699?ft=cylinder+seals&offset=720&rp=p=40&pos=724> (Erişim 18.05.2023).

³¹⁰ Sezen, (2015), 83, Lev. X-3.

³¹¹ https://archive.org/details/mma_cylinder_seal_327683. (Erişim: 10.04.2023).

³¹² Sezen, (2015), 83-84, Lev. XII-1.

³¹³ Frankfort, Jacobsen, (1955), Lev-17-35.

³¹⁴ <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/324523?ft=cylinder+seals&offset=200&rp=p=40&pos=238> (Erişim: 23.04.2023).

Cemdet Nasr Dönemi'nde mühürler üzerinde sıkça uygulanan geometrik motifler, Eski Tunç Çağı ortalarından sonra yeniden görülmeye başlar. Balık kılıcı olarak da adlandırılan Oylum Höyük'te ele geçen bir mühür örneğinde benzer betimleme görülmektedir.³¹⁵(Lev. 25-III).

Kat. XXVI. Benzer mühür Örneği: Boğazköy'de ele geçen Geç Asur Dönemi'ne tarihlendirilen linear stilde işlenmiş mühürde, elinde yelpazesi olan bir hizmetkarın karşısında elinde kap tutan bir şahıs bulunmaktadır. İkisi arasında üç katlı olarak katlanmış masa örtüsü üzerinde kap bulunmaktadır. Mührün sol kısmında bir bitki üzerinde yıldız sembolü vardır (Lev. 26-I)³¹⁶.

Collon, Aurnasirpal II, başkentini Aşur'dan Nimrud'a taşıdığını dolayısıyla bölgede bulunan mühürlerin 9. Yüzyıldan kaldığını düşünmektedir. Bu mühürler arasında Geç Asur Dönemi'ne tarihlendirilen benzer bir mühür örneği yer almaktadır. Bu mühür baskı yüzeyinde betimlenen sahnede adak masasının yerini bir stand üzerinde bir çömlek veya bir tütsü brülörü, alır ve oturan figür kral olabilmektedir. Mühür özellikleri; Serpantin; 3,2 x 1,2 cm.³¹⁷. (Lev.26-II).

Hatay Arkeoloji Müzesi'nde bir silindir mühürde Geç Asur Dönemi'ne ait linear teknikte benzer ziyafet sahnesi betimlenmektedir. İki insan sağ ellerini kaldırmış birbirlerine bakıyor. Figürlerin arkalarında bir yıldız ve bitki var. Taralı bant alanı sınırlandırmaktadır. Silindir mühür özellikle; kırık, taş. çap. 12 mm; Y. 18 mm (sağlam bölüm)³¹⁸. (Lev.26-III).

Kat. XXVII. Benzer mühür Örneği: Mühür bitirilmediğinden benzer sahne örnekleri tespit edilememektedir. Baskı yüzeyinde betimlenen bazı nokta ve çizgilerden Geç Asur matkap tekniğinin uygulandığı görülmektedir³¹⁹.

Kat. XXVIII. Benzer mühür Örneği: Ayakta duran avcının keçi avı sahnesi Anadolu'da Zeviye Tivilki'de bulunan mezarda ele geçen Geç Asur Dönemi'ne tarihlendirilmektedir³²⁰. (Lev. 28-I). Bir başka örneği Nimrud Kazılarında ele geçen mühür baskısında görülmektedir. MÖ yedinci yüzyılın büyük bir bölümünü kapsayan ve

³¹⁵ Dede, (2014), 20, Lev.48-5.

³¹⁶ Sezen, (2015), 84, Lev. XIII-3.

³¹⁷ Collon, (1987), 76-77, Resim-338.

³¹⁸ Pucci, M., Brinkman, J. A., Götting, E., & Hölbl, G. (2019), 103, Kat.770.

³¹⁹ Özkan, (2022), 130-131.

³²⁰ Sezen, (2015), 72, Lev. III-I.

kısmen kazılmış bir idari binada bulunmaktadır. Ancak betimlendiği stil olarak MÖ 9. ve 8. yüzyıl mühürlerinde bulunan okçu ve avcı tipine aittir. Mühür yüzeyine betimlenen sahnede; bir okçu ve bir keçi aralarında küçük bir ağaç yer almaktadır. Keçinin üzerinde ay hilal ve alanda bazı kamalar vardır. Bu, eski tarzda bir konunun geç bir yorumu olabilir ve geldiği 7. yüzyıl yapısına ait olabilir. Öte yandan, MÖ 8. yüzyıla ait bir mühür de korunmuş ya da tesadüfen bulunmuş olabilir. Ancak betimlenen stilin MÖ 7. yüzyıl mühürlerinin karakteristik özelliğini yansıtmadığı da vurgulanmaktadır. Silindir mühür özellikleri; fayans, uzunluk 2-5 cm³²¹. (Lev. 28-II). Bay Edward T. Newell'ın Koleksiyonundaki Eski Doğu Mühürleri arasında Geç Asur Dönemi'ne tarihlendirilen benzer bir av sahnesinin betimlendiği mühür görülmektedir. Yeşilimsi hamur. Silindir mühür özellikleri; çok aşınmış. 38X15 mm. Uzun giysili bir adam ok ve yayla bir hayvanı avlarken gösterilmiştir. Aralarında bir dal veya küçük bir ağacı temsil ettiği düşünülen bir şey ve hayvanın üzerinde altı köşeli bir yıldız var. Sahne Üstte ve altta tek çizgilerle sınırlandırılmıştır³²². (Lev.28-III).

Kat. XXIX. Benzer mühür Örneği: Marcopoli Koleksiyonundan Geç Asur Dönemi'ne tarihlendirilen bir mühür örneğinde; bir tapınan hilal sütunu, kutsal bir ağaç ve bir kalemin önünde duruyor. Alanda: sandalye, eşkenar dörtgen, yukarıda: kanatlı güneş diski, yıldız ³²³. (Lev.29-I). Metropolitan Sanat Müzesinde MÖ 8.-7. yy. Asur Dönemi'ne tarihlendirilen bir mühür baskı yüzünde benzer bir sahnenin betimlendiği görülmektedir. Sahnede bir tapan yazı kalemi ve yazıt görülmektedir. Mühür özellikleri; Mavi Kalsedon (Kuars), Y. 1 1/8 (2,8 cm); Çap, 9/16 cm (1,5 cm) ³²⁴. (Lev. 29-II).

Kat. XXX. Benzer mühür Örneği: Mühürde betimlenen sahnenin benzer örneği mevcut olmamakla birlikte betimlenen sahne yüzeyinde Geç Asur Dönemi Linear ve Matkap tekniğinin uygulandığı görülmektedir³²⁵.

Kat. XXXI. Benzer mühür Örneği: Kurban Höyük'ten Cemdet Nasr evresine ait bir silindir mühür: Düzensiz kafes bezeme. Bu mührün üretiminin çok daha erken bir tarih olduğu ve kullanımının devam ettiği düşünülmektedir.³²⁶ (Lev. 31-I) . Marcopoli

³²¹ Parker, B. (1955), 95, 105, Pl. XVI-3 ND.887.

³²² Osten, (1934), 61, Pl. XXVIII-412.

³²³ Teissier, (1984) Kat. 175-249.

³²⁴ <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/327687?ft=cylinder+seals&offset=640&rp=40&pos=663> (Erişim Numarası: 1999.325.91), (Erişim: 03.08.2023).

³²⁵ Özkan, (2022), s.129.

³²⁶ Dede, (2014), s.20, Lev. 47-3.

Koleksiyonundan Antik Yakın Doğu silindir mühürleri arasında Cemdet Nasr Dönemi'ne tarihlendirilen doğrusal vuruşlara sahip bir dizi eğimli ha olarak tanımlanan benzer mühür  rneği görülmektedir.³²⁷ (Lev. 31-II).

---

³²⁷ Teissier, (1984) Kat. 121-30

SONUÇ

Neolitik dönemden başlayarak günümüze kadar kullanım gören mühürler; tipolojik farklılıklar barındırarak yayılım göstermiştir. İlk biçimleri damga mühür ve sonrasında gelen silindir mühür daha sonra bu iki mührün kombine edilmesiyle silindir-damga mühür biçimi oluşmuştur. Damga mühürler basit ve en sade şekilde tasarlanmıştır. Kullanıldığı dönemin özelliklerine göre biçimsel, teknik ve yapımında kullanılan malzemeler açısından da farklılık göstermiştir. Damga mühürler kendi içerisinde karmaşa yaratan ve çelişki uyandıran bir takım çeşitliliğe sahiptir. Aslında çoğu araştırmacıya göre literatürde aynı anda telaffuz edilen damga mühürlerin bir diğer ismi olan pintaderalar bazı araştırmacılar tarafından da kullanım gördüğü işlevleri açısından ayrı ele alınmakta ve değerlendirilmektedir. İlkel toplumlarda vücuda ve giysilere boya kullanarak bir süsleme aracı şeklinde kullanılmak için üretilmiş olabileceği daha sonra Neolitik Dönemle beraber güvenliği sağlamak ve daha birçok amaca hizmet etmek için mühür kavramıyla; aynı teknikle birçok amaca hizmet etmek için de kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Damga mühürler kısıtlı baskı yüzeylerinden dolayı daha fazla tasvirlerin işlenebileceği bir alana sahip olan silindir mühürlere ihtiyaç duyulmuştur. Silindir şeklinde olan bu mühürler damga mühür baskı yüzeylerinde yer alan tasvir ve figürlere göre daha karmaşık ve yoğun sahneler içermektedir. Yapımında kullanılan malzemeler yine damga mühürlerdeki gibi organik malzemeler kullanılmış ve yarı değerli taşlarla da devam edilmiştir. Yapım teknikleri ve kullanılan malzemelerin yoğunluğuna göre dönemsel değişiklikler göstermektedir. İlk olarak Sümerler tarafından kullanılan ve yayılım gösteren silindir mühürlerin Anadolu'da kullanımı Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'ya gelen Asurlu tüccarlar ile birlikte başlamıştır. Bu dönemle beraber silindir mühürlerle tanışan Anadolu halkı silindir mühürler ile birlikte damga mühür kullanımına da aynı zamanda devam etmiştir. İthal olarak gelen silindir mühürlerin baskı yüzeylerinde bulunan tasvirlerin, sahnelerin işlenişi üslup bakımından farklılık gösterse de Anadolu ithal gelen bu silindir mühür üsluplarıyla sınırlı kalmamış ve mühür tasvirlerinde kendi üsluplarını oluşturmuşlardır. Silindir mühür biçimlerinin ortaya çıkışındaki ve Medeniyetler boyunca büyük ilgi uyandırarak kullanım görmesinin en

temel etkenlerinden birisi de krallıkların kendi yaşam tarzından daha fazla bahsettirme ve yayma gibi birtakım politik düşünceler olduğu savıdır.

Çalışma kapsamında yer alan 31 adet silindir mühür içerisinde 4'ü Cemdet Nasr dönemi, 2'si Erken Hanedanlar (I ve II), 3'ü Mitanni Dönemi, 17'si Asur Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Asur Dönemi mühürleri; Eski Asur, Orta Asur, Geç Asur mühürleri olarak ayrılmaktadırlar. Akad Sonrası, Yeni Babil Dönemi, Suriye II. Bin, İsin-Larsa, Suriye-Filistin dönemlerine tarihlendirilen mühürlerden ise birer mühür görülmektedir.

Cemdet Nasr Dönemi'ne tarihlendirilen (Kat. XI, XII, XXV, XXXI), (Lev. 11, 12, 25, 31). 4 mühür geometrik ve çizgisel desenlerin işlendiği mühür sahneleri linear teknikte betimlenmektedir. Alışar, Diyala yöresinden, Diyarbakır Müzesinde, Metropolitan Sanat Müzesi'nde, Oylum Höyük'te, Kurban Höyük'te benzer örnekleri görülmektedir.

Suriye 2. Bin Dönemi'ne tarihlendirilen mühür (Kat. XV), (Lev. 15). linear teknikte betimlenmekte sıralı insan figürü veya ritüel dans sahnesi görülmektedir. Benzer örnekleri Hatay Arkeoloji Müzesi'nde Filistin Silindir Mühürleri arasında görülmektedir.

Erken Hanedan Dönemi'ne tarihlendirilen mühürler de linear teknikte hayvanların çapraz pozisyonda (Kat. XVI), (Lev. 16), işlendiği mücadele sahnesi ve tête bêche (Kat. XXI), (Lev. 21) sahnelerinin işlendiği benzer örnekleri Diyala yöresi ve Anadolu'da Gırnava'da görülmektedir.

Akad Sonrası Dönemi'ne ait bir silindir mühür (Kat. V), (Lev. 5), linear teknikte betimlenmektedir. Yale Babylonian Koleksiyonunda Metropolitan Sanat Müzesinde benzer örnekler görülmektedir.

İsin-Larsa Dönemi'ne tarihlendirilen mühürde (Kat. XIII), (Lev. 13), linear teknikte tapınma sahnesi betimlendiği görülmektedir. Benzer örnekleri Ashmolean Müzesi, Diyala yöresinde görülmektedir.

Mitanni Dönemi'ne tarihlendirilen mühürlerde (I, III, VI,), (Lev. I, 3. 6,), linear ve matkap tekniği kullanılmakta, betimlenen sahneler ise kanatlı insan figürlerinin (mitolojik), ritüel dans ve hayvan ve insan figürlerinin karışık işlendiği sahneler olarak görülmektedir. Benzer sahneler Metropolitan Sanat Müzesi, Marcopoli Koleksiyonunda

Antik Yakın Doğu Silindir Mühürleri arasında ve Hatay (Antakya) Arkeoloji Müzesinde, Ligabue Koleksiyonu'nda görülmektedir.

Eski Asur Dönemi'ne tarihlendirilen 1 adet mühürde (Kat. XIV), (Lev. 14). yürüyen veya ritüel dans sıralı insan figürleri linear teknikte betimlenmektedir. Kaneş Karumu Ib Katı Mühürleri arasında ve Metropolitan Sanat Müzesinde benzer örnekleri görülmektedir.

Orta Asur Dönemi'ne tarihlendirilen ve Modele tekniği uygulanan 1 adet mühürde (Kat. XXII), (Lev. 22) kahraman ile hayvan mücadele sahnesi betimlendiği görülmektedir. Morgan Kütüphanesi ve Müzesinde, British müzesinde benzer örnekler görülmektedir.

Yeni Babil Dönemi'ne tarihlendirilen bir mühürde (Kat. XVII), (Lev. 17) linear tekniğinin uygulandığı sunak sahnesi betimlenmekte benzer örnekleri Kraliyet Sanat ve Tarih Müzeleri ve Marcopoli Koleksiyonunda görülmektedir.

Geç Asur Dönemi'ne tarihlendirilen 3 frizden oluşan bir silindir mühürde (Kat. IX), (Lev. 9), linear teknikte ritüel sahnesi işlenmiştir. Benzer örneği Wellcome Collection müze ve kütüphanesinde görülmektedir.

Geç Asur Mühürlerinde linear, kesme matkap, linear matkap tekniğinde mitolojik yaratıklar, insan ve hayvan figürlerinin hayat ağacı yanında bulunduğu sahneler olarak 4 mühür (Kat. II, VIII, X, XXIV, XXX), (Lev. 2, 8, 10, 24, 30), tespit edilmiştir. Bu mühürlerin Kavuşan Höyük'te, Nimrud Kazılarında British Müzesinde, Gulbenkian Müzesi'nde, Bay Edward T. Newell'in Koleksiyonunda, Metropolitan Sanat Müzesinde ve Ziyaret Tepe'de benzer örnekleri görülmektedir. Mücadele sahnesinin görüldüğü Geç Asur linear tekniğinin uygulandığı bir mühür (Kat. IV), (Lev. 4) benzeri ise Kraliyet Sanat ve Tarih Müzeleri'nde görülmektedir. Geç Asur dönemine tarihlendirilen Av sahneli 3 mühürde (Kat. VII, XIX, XXVIII), (Lev. 7, 19, 28), matkap ve linear tekniğinde grifon ve keçi avı betimlenmektedir. Tell al Rimah silindir mühürleri arasında, Morgan kütüphanesi, Marcopoli Koleksiyonunda, Karkamış'ta, Ashmolean Müzesi'nde ve Tille Höyük'te Zeviye Tivilki'de, Nimrud Kazılarında, Bay Edward T. Newell'in Koleksiyonun'da benzerleri görülmektedir. Sembollere tapınma sahnesinin işlendiği linear teknikte 2 mührün ise (Kat. XXIII, XXIX), (Lev. 23, 29), Marcopoli Koleksiyonunda ve Metropolitan Sanat Müzesinde benzer örnekleri görülmektedir.

Sunak ve ziyafet sahneli Geç Asur dönemi olan 2 silindir mühür de yine linear teknikte (Kat. XXVI), (Lev. 17, 26) yapılmıştır. Nimrud Kazılarında, Marcopoli Koleksiyonunda, Boğazköy’de, Hatay Antakya Arkeoloji Müzesi’nde benzerleri görülmektedir. Antitetik duruşlu 1 Geç Asur mühürü (Kat. XVIII), (Lev. 18) linear teknikte yapılmıştır. Kraliyet Sanat ve Tarih Müzeleri’nde, Metropolitan Sanat Müzesinde benzer örnekleri görülmektedir.

Suriye Filistin Dönemi’ne ait linear teknikte 1 mühür (Kat XX) (Lev. 20) örneğinin benzeri ise Tell Atchana (Alalakh)’da görülmektedir.

Nitekim arkeolojik buluntu olarak mühürler; baskı yüzeyinde betimlenen tasvirlerin ikonografik analizlerinin incelenmesi ve değerlendirilmesi sonucunda bulunduğu dönem hakkında bilgiler içererek dönemin tarihi, inancı, yönetimi ve sosyal yapısı hakkında fikir vererek önemli arkeolojik eserler arasında yer almaktadır. Mühürlerin ait olduğu dönemi tespit etmek için başvurulmuş bu yöntemler arasında mühürlerin yapım tekniği ve mühürlerde kullanılan malzemeler de dikkate alınmaktadır. Fakat kullanılan malzemelerin mühür dönemlerini tespit etmek için dikkate alınması çoğu zaman sağlıklı veriler sunmayabilir. Çünkü mühürlerin yapımında kullanılan malzemeler o döneme özgü, yaygın veya popüler bir malzeme olsa da kendinden önceki dönemde de yaygın olarak kullanılan, popüler malzemeyi de mühür yapımında kullandığını görebilmekteyiz. Dolayısıyla her dönemde mühür yapımında aynı malzemeleri görmek mümkün olmaktadır ve bu yüzden malzeme üzerinden tarihlendirme yapmak karmaşaya neden olabilir.

Mühürler hakkında yapılan bilimsel çalışmalara baktığımızda çoğu zaman farklı bilim dallarında da incelendiğini farklı bakış açılarıyla yorumlandığını görmekteyiz. Özellikle sanat dallarında mühür ile ilgili çalışmalara daha çok rastlamaktayız. Bu durum mühürlerin; arkeolojik eserlerin kaderi olan, buluntu değerlendirilmesinden ziyade multidisipliner çalışmalara ortam hazırlayan eserler olma niteliği taşıdığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Abiha, Birsell Çağlar. "Mitolojiden Tarsus'a Bir Sembol: Yılan Ve Şahmaran." Tarsus Kent Sempozyumu, (2018).
- Akın, Enver, Kavak, Orhan 2022, "Antik Dönemde Değerli Taşların Kullanımı ve Ticareti" Farklı Yaklaşımlarla Madenler Ve Değerli Taşlar Edit. Kavak Orhan Haspolat Yusuf Kenan, Ankara, 526-533.
- Albenda, Pauline. "Of Gods, men and monsters on Assyrian seals." The Biblical Archaeologist 41.1 (1978): 17-22.
- Arda, Zuhall, *Türk Sanatı İkonografisinde Kün-Ay Motifleri ve Çağdaş Türk Resmine Yansıması*, Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı: 25, 2008, 21-32,
- Atakuman, Çiğdem. (2015). "Domuztepe'de Bulunan Halaf Dönemi Mühürlerinin Tipolojik Özellikleri ve Sosyal İşlevleri." Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Xxxıı/1, 59-92.
- Avcı, Ayça (2013). *Mezopotamya Silindir Mühürlerindeki Kutsal Ağaç Motifleri*. Dumlupınar Üniversitesi Sbe Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Aytaç İsmail (2019) "Harput İç Kale'de Bulunan Taş Mühür", Aktüel Arkeoloji Dergisi, Sayı:68, s:4.
- Basmaz Gülden "MÖ 3000-MÖ 500 Yılları Arasında Anadolu'da Kullanılan Mühürler ve Seramiğin Mühürlerdeki Yeri" (Yüksek Lisans Tezi), Haziran 2011.
- Beydiz, M. Gürbüz, (2016). *Mitolojiden Sanata Hayvan İmgesi*.
- Black, Jeremy, and Antony Green. (2003). "Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü-Tanrılar." İfritler, Semboller, İstanbul: Aram Yayınları.
- Bottero, Jean & Kramer, Samuel Noah, (2017). *Mezopotamya Mitolojisi*, Çev. Türkmertekin Alp, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Buchanan, Briggs. (1981). *Early Near Eastern Seals In The Yale Babylonian Collection*. Yale University.

- Collon, Dominique. (1987). *First Impressions Cylinder Seals, In The Ancient Near East*, British Museum, London.
- Costas, Helena. *An Analysis Of The Allstaff And Ross Symbols In Mesopotamian Glyptic Art From The Isin/Larsa To Neo-Babylonian Periods*. Diss. Institute Of Archaeology, 2014.
- Coşkun İsmail, Kılıç Nesim, (2020). “*Erken Tunç Çağı’nda (MÖ 3000-2000) Anadolu’da Çeç Mühürler*”, Edit. Er, Sadık Erol, Güncel Sosyal Bilimler Araştırmaları, Akademisyen Yayınevi Bilimsel Araştırmalar Kitabı, 171-180.
- Çilingiroğlu, Çiler. "Of stamps, loom weights and spindle whorls: Contextual evidence on the function (s) of Neolithic stamps from Ulucak, Izmir, Turkey." *Journal of Mediterranean Archaeology* 22.1 (2009): 3-27.
- Darga, A. Muhibbe (1992). *Hitit Sanatı*, Anadolu Sanat Yayınları, İstanbul.
- Dede, M. Gökçe. (2014). *Anadolu’da Bulunmuş Eski Tunç Çağı’na Ait Silindir Ve Damga Mühürler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dinçol Ali, Alparslan Metin, “ *Hitit Mühürçülüğü (Glyptik)*”, Edit. Alparslan, Metin, Doğan-Alparslan, Meltem “Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu,” Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, (2013). İstanbul.
- Dokuzer, Şuhay. (2015). *Kıymetli Taşlar Ve İnceleme Yöntemleri (Gemoloji)* (Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Dönmez, Sevgi. "Eski Yakındoğu’da Yılanlı Tanrıça Kültü Üzerine Bir Değerlendirme." *Tarih İncelemeleri Dergisi* 32.2 (2017): 407-426.
- Eisen, Gustavus A. "Ancient Oriental cylinder and other seals: with a description of the collection of Mrs. William H. Moore." Oriental Institute publications (1940).
- Erkanal, Armağan. "Anadolu'da bulunan suriye kökenli mühürler ve mühür baskıları: (die in Anatolien vorkommenden altsyrischen Siegel und Siegelabdrucke)." *Türk Tarih Kurumu yayınlarından/6* (1993).
- Fiandra Enrica, (2003). “*Mühürler Kil Mühür Baskıları*” Arkeo Atlas Iı, İstanbul, 32-34.

- Frankfort, Henri & Jacobsen, Thorkild (1955). *Stratified cylinder seals from the Diyala region. Oriental Institute publications.*
- Genç, Elif, "Kuriki Höyük'te Ele Geçen Bir Grup Yeni Assur Dönemi Silindir Mührü." Samsat'tan Acemhöyük'e Eski Uygarlıkların İzinde Aliye Öztan'a Armağan/From Samosata to Acemhöyük Trailing the Ancient Civilisations Studies Presented to Honour of Aliye Öztan (2017): 121-128.
- Gençel, Selma. (2018), *Geleneksel Dövmenin Seramik Yüzeylerde Uygulanması (Mardin Kızıltepe Örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi, Güzel Sanatlar Enstitüsü). Isparta.
- Gül, Ahmet, (2005). "Haçın Hristiyan Teolojisindeki Yeri Ve Önemi" Yüksek lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.
- Güney Ali, (2014). "Anadolu'da Başlangıcından MÖ I. Binin Sonuna Kadar Hayvan Biçimli Damga Mühürler" (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Gürler, Zeynep, E. Doyran Yıldız, Yılmaz Burhan. (2019). "Özgün Baskı Resim Sanatı Üzerine Bir Araştırma." Tykhe Sanat ve Tasarım Dergisi 4.6, 408-429.
- Hooke, S. Henry, (2002). Ortadoğu Mitolojisi. Çev. Alâeddin Şenel, İmge Yayınları, Ankara.
- Ifrah, Georges, (1999). *Rakamların Evrensel Tarihi II (Çakıl Taşlarından Babil Kulesine)*, Çev. : Dinçer, Kurtuluş İstanbul: Tübitak Yayınları.
- Inagaki, Hajime. (2021). "Sacred Symbols from Ancient West Asia and Western Central Asia (3) The Symbolism of Animal Design in the Stone Artifacts of Southeastern Iran Bronze Age." Miho Museum 研究紀要: Bulletin of Miho Museum/Miho Museum 編, 21 223-239.
- İşbilir, Aydın Berna,(2007). "Kimlik Betimleyici Tasarımlar: Mühürler"(Yüksek Lisans Tezi), Sivas.
- Kaçar, Abdulgani (2020). *Eski Mezopotamya'da Büyü Ve Büyücülük*, Doktora Tezi, Ankara.
- Karataş Yüksel Canan, (2017). "Neolitik Dönemden Erken Tunç Çağı Sonuna Kadar Batı Anadolu'da Mühürlerin Gelişimi". Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

- Kavak, Abdulhamit, (2020). *Yeni Asur Döneminde Silindir Mühürler Üzerinde Çizgisel Üslupta Betimlenen Mücadele, Hayat Ağacı, Savaş Arabası Ziyafet Sahneleri*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 101, 135-143.
- Kaya Sercan Ve Kavak, Orhan (2022). “*Değerli Taşların Ve Metallerin Oluşum Ortamları, İşlenmesi İle Ekonomiye Kazandırılması*” Farklı Yaklaşımlarla Madenler ve Değerli Taşlar Edit. Kavak Orhan, Haspolat, Yusuf Kenan Ankara, 461-486.
- Koçak Gülbin, (1996). “*Sümer Silindir Mühür Resimleri*”, (Sanatta Yeterlik Tezi), Eskişehir.
- Lambert, Wilfred G. "Near Eastern Seals in the Gulbenkian Museum of Oriental Art, University of Durham." *Iraq* 41.1 (1979): 1-45.
- Lawrence, Lee “*Mesopotamia’s Art Of The Seal*”, *Aramcoworld*, July / August, 2021, Vol. 72, No. 4, 12-21.
- Loredan, Palazzo; Favaro, Adriano. *Signs: Before The Alphabet: Journey To Mesopotamia At The Origins Of Writing:[Exhibition]*, Venice, Palazzo Loredan, Campo Santo Stefano, January 20, 2017-April 25, 2017. Giunti.
- Lort Büşra “*Kültepe- Kaniş Kazıları Ve Sonuçları (1890- 2013)*” ”(Yüksek Lisans Tezi) 2018, Kayseri.
- Martin, Richard Arthur. "Ancient seals of the Near East." (No Title) (1940).
- Metli, Mustafa. *Mezopotamya medeniyetlerinde dini ve kültürel açıdan ekmeğin macerası*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 2020.
- Moorey, Prs Ve Gurney, Or (1978) *Ancient near Eastern Cylinder Seals Acquired by the Ashmolean Museum*, Oxford 1963-1973 *Iraq*, Vol. 40, No. 1 (Spring, 1978), 41-60.
- Morkoç, Ayşe Nur, Uyanık, Hatice "Tunç Çağı’nda Mezopotamya Ve Mısır İlişkileri Bağlamında Lapis Lazuli." *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sbe Dergisi* 11.4 (2021): 1785-1799.

- Mussell, Mary-Louise, "The Cylinder Seals Of Late Bronze Age Palestine As Indicators Of Hurrian Influence" (1983). *Theses And Dissertations (Comprehensive)*.
- Naiboğlu Nihan (2018), *Anadolu Kent Modelinin Yayılımı MÖ. 3. Binyılda Batı Anadolu, Ege Adaları ve Balkanlar'da Kentleşme*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Navarro, Mª Elena Santana. "Las Pintaderas Canarias: Mito Y Realidad."
- Niederreiter Zoltan,(2020), *Catalogue Of The Cylinder Seals In The Royal Museums Of Art And History, I: Neo-Assyiri- An And Neo-Babylonian Periods (Circa 1000-500 B.C.)*. Budapeşte.
- Örnek, Demet. (2020). "Telkari Ve Mühür (Gliptik) Sanatı Açısından Cumhurbaşkanlığı Mührü" Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 111, 232-239.
- Özdemir, Ayşe, And Abdulkadir Özdemir. (2021). "Murat Höyük'ten Bir Çeç Damga Mühür." Tüba-Ked Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi 22, 131-139.
- Özdemir, Burcu; Savrum Kortanoğlu, Müge. *Halûk Perk Müzesi'nden Bir Grup Damga Mührün Değerlendirilmesi*. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 10.20: 173-203.
- Özgüç Nimet, (1968). "Kaniş Karumu Ib Katı Mühürleri Ve Mühür Baskıları", Türk Tarih Kurumu Yayınları, V/25, Ankara.
- Özgüç, Nimet (1965). *Kultepe mühür baskılarında Anadolu grubu*. Türk Tarih Kurumu yayınları/5.
- Özgüç, Nimet, Önhan Tunca. *Kultepe-Kaniş: mühürlü ve yazıtlı kil bullalar*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2001.
- Özkan Süleyman, (2010). "Kaniş'te Mühür Sanatı", Kangal, Selmin, Kulakoğlu, Fikri, edit. *Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karumu Asurlular İstanbul'da*. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 2011.
- Özkan, Süleyman (2011). *Eski Anadolu'da Kuvars Taşı İşlemeciliği*, 263-276.
- Özkan, Süleyman. *Eski Anadolu Mühür Sanatı*, Akademisyen Kitabevi Ankara, (2022).
- Öztürk, Güzel. (2019). "Yeni Kazılar Işığında MÖ 3. Binyıl'ın Sonunda Ve MÖ 2. Binyıl'ın Başında Kültepe Mühür Ve Mühür Baskıları."Doktora Tezi. Ankara.

- Parker, Barbara, (1949). *Cylinder Seals From Palestine*, Irak, 11 (1), 93-125.
- Parker, Barbara, (1975). *Cylinder seals from Tell al Rimah*. Iraq, 37(1), 21-38.
- Parker, Barbara. (1955). "Excavations at Nimrud, 1949-1953: Seals and seal impressions." Iraq 17.293-125.
- Pınarcık, Pınar, Bilcan Gökçe. "Elazığ Müzesi'nden Bir Grup Urartu Mühürü." *Seleucia X* (2020): 127-153.
- Pittman Holly, (2003), "Son Kalkolitik Çağ Mühürleri", Arkeoatlas II, İstanbul.
- Pittman, Holly, and Joan Aruz. (1987). *Ancient Art in Miniature: Near Eastern Seals from the Collection of Martin and Sarah Cherkasky*. Metropolitan Museum of Art.
- Pittman, Holly. "Seals and sealings in the Sumerian world." *The Sumerian World* (2013): 319-344.
- Pucci, M., Brinkman, J. A., Götting, E., & Hölbl, G. (2019). *Excavations In The Plain Of Antioch/3 Stratigraphy, Pottery, And Small Finds From Chatal Höyük In The Amuq Plain*. The Oriental Institute Of The University Of Chicago.
- Sagona Antonio, Zimansky Paul, (2015). "Arkeolojik Veriler Işığında Türkiye'nin En Eski Kültürleri MÖ 1.000.000-550", Arkeoloji Ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Sezen Gamze, (2015). "MÖ I.Bin'de Anadolu'da Geç Asur Ve Geç Babil Mühürleri." Yüksek Lisans Tezi. Ankara 2015.
- Teissier, Beatrice. *Ancient Near Eastern Cylinder Seals from the Markopoli Collection*, California (1984).
- Temür, Akın (2019), "Ön Asya Sanatında Grifon Ve Grifon-Demon Tasvirleri" Gürkan Gökçek, L., Yıldırım Ercüment, And Pekşen Okay. "Mezopotamya'nın Eski Çağlarında İnanç Olgusu Ve Yönetim Anlayışı."
- Tosun, Mebrure. "Mezopotamya Silindir Mühürlerinde Görülen Tanrı Sembollerinin Mahiyeti." *Belleten* 20.77 (1955): 37-48.
- Tuna Celal (2000). "Mağaradan Kente Anadolu'nun Eski Yerleşim Yerleri" İletişim Yayıncılık, İstanbul.

- Türkmen Ayşe Neval. (2019). “*Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda Kültepe Mühür Ve Mühür Baskıları Üzerinde Sunak Tasvirleri*”, Yüksek Lisans Tezi.
- Türkteki, Murat (2022), “*Taşa Kazınan Sanat Emre Gürçan Koleksiyonu Damga ve Silindir Mühürleri*”, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Umurtak, Gülsün. (2000). "Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağlar’da Burdur–Antalya Bölgesi Mühürçülüğü Üzerine Bazı Gözlemler." *Adalya* 4, 1-20.
- Von Der Osten, H, Henning, (1934). *Ancient Oriental Seals In The Collection Of Mr. Edward T. Newell*.
- Von Der Osten, H. Henning (1936). *Ancient Oriental Seals In The Collection Of Mrs. Agnes Baldwin Brett*. University Of Chicago Press.
- Yazgın Yücel, (2017). “*Kıbrıs Arkeolojik Silindir Mühürlerinin Analizi Ve Baskı Resme Yansımaları*”,Doktora Tezi, Lefkoşa,
- Yinesor-Demir, Jülide S. (2008). *Gaziantep Arkeoloji Müzesinde Sergilenen Yüzükler ve Yüzük Taşları* (Yüksek Lisans Tezi) Eskişehir.
- Yücel, Çağatay & Parlıtı, Umut, (2020). *A Group Of Cylinder Seals From The Diyarbakır Museum*. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(15), 32-56.
- Yücel, Çağatay. "Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Silindir Mühür." *Arkeoloji Ve Sanat* 165.165 (2020): 1-12.
- Zengin, Olcay. (2000). "*Van Müzesinde Satın Alma Yoluyla Gelen Urartu Mühürleri*." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 46-48.

E-KAYNAK

TDK. sözlük anlamı. <https://sozluk.gov.tr/>. (Erişim: 25.11.2021).

TDK. sözlük anlamı. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 20.11.2021).

<https://islamansiklopedisi.org.tr/hac--salib> yazar: Mahmut H. ŞAKİROĞLU (Erişim: 15.03.2023).

https://archive.org/details/mma_cylinder_seal_327683 (Erişim: 10.04.2023).

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/324523?ft=cylinder+seals&offset=200&rpp=40&pos=238> (Erişim Numarası: 56.81.389). (Erişim Tarihi: 23.04.2023).

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/327794?ft=cylinder+seals&offset=400&rpp=40&pos=418>. (Erişim Numarası: 1999.325.198), (Erişim Tarihi: 23.04.2023).

<http://corsair.themorgan.org/vwebv/holdingsInfo?bibId=84342> (Erişim Numarası: Morgan Mührü 0719), (Erişim Tarihi: 30.04.2023).

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/325211?ft=CYLINDER+SEALS&offset=480&rpp=40&pos=506> (Erişim Numarası: 61.100.80), (Erişim Tarihi: 02.05.2023).

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/327699?ft=cylinder+seals&offset=720&rpp=40&pos=724> (Erişim Numarası: 1999.325.103), (Erişim Tarihi: 18.05.2023).

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/323919?ft=cylinder+seals&offset=120&rpp=40&pos=160> (Erişim Numarası: 41.160.331), Metropolitan Müzesi. (Erişim Tarihi: 22.05.2023).

https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1891-0113-1 (Erişim: 24.05.2023).

<https://wellcomecollection.org/search/images?query=s2uk6rte> (Erişim: 30.05.2023).

<https://islamansiklopedisi.org.tr/keldaniler> (Erişim 22.06.2023).

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/327687?ft=cylinder+seals&offset=640&rpp=40&pos=663> (Erişim Numarası: 1999.325.91), (Erişim Tarihi: 02.08.2023).

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/327196?ft=cylinder+seals&offset=480&rpp=40&pos=520> (Erişim Numarası: 1985.357.14), (Erişim Tarihi: 10.08.2023)

<https://www.tarihsinifi.com/6584/mezopotamya-kultur-ve-uygarligi.html> (Erişim:
16.08.2023).

LEVHA KAYNAKÇA

LEVHA 1:

I. Teissier, (1984) Kat. 280-571.

II. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/327196?ft=cylinder+seals>

&offset=480&rpp=40&pos=520 (Erişim Numarası: 1985.357.14,)

(Erişim Tarihi: 10.08.2023)

LEVHA 2:

I. Albenda, (1978), Fig. 8.

LEVHA 3:

I. Teissier, (1984), Kat.291-610.

II. Collon, (1987), Resim-273.

LEVHA 4:

I. Niederreiter, (2020), Kat.67.

LEVHA 5:

I. Buchanan, (1981), Fig.496.

II. [https://www.metmuseum.org/art/collection/search/323919?ft=cylinder+seals
&offset=120&rpp=40&pos=160](https://www.metmuseum.org/art/collection/search/323919?ft=cylinder+seals&offset=120&rpp=40&pos=160) (Erişim Numarası: 41.160.331),
[Metropolitan Müzesi.](#)

LEVHA 6:

I-II. Loredan, & Favaro, (2017), Kat. 62-64.

III. Pucci, Brinkman, Götting, & Hölbl, (2019). Kat. 747.

LEVHA 7:

I. Parker, (1975), Pl. XVI-53.

II. Teissier, (1984) Kat. 151-154.

III. Sezen, (2015), Lev. V-I.

LEVHA 8:

I. Lambert, (1979), Pl. VIII-67.

II. Osten, (1934), Pl. XL-689.

LEVHA 9:

- I. <https://wellcomecollection.org/search/images?query=s2uk6rte> (Erişim Tarihi: 30.05.2023), Kaçar, (2020), Resim VII.

LEVHA 10:

- I. Sezen, (2015). Lev. XIV-3.
II. Parker, (1955), Pl. XII, 1, ND.3582.
III. Osten, (1934). Pl. XXIX-430

LEVHA 11:

- I. Türkteki (2022), Kat. No. 42.

LEVHA 12:

- I. Dede, (2014), Lev.44-4.
II. Frankfort, Jacobsen, (1955), Lev.15-139.

LEVHA 13:

- I. Moorey, Gurney, (1978), Lev. VI-28.
II, III. Frankfort, Jacobsen, (1955), Lev. 68-33,34.

LEVHA 14:

- I. Özgüç, 1968, Lev. XXVII-2
II. Özgüç, 1968, Lev. XXVII-4.
III. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/327794?ft=cylinder+seals&offset=400&rpp=40&pos=418>. (Erişim Numarası: 1999.325.198), (Erişim Tarihi: 23.04.2023).

LEVHA 15:

- I. Mussell, (1983), Pl. 6-IV, Parker, (1949), Pl. XXIII-150.
II. Pucci, Brinkman, Götting, & Hölbl, (2019), Kat. 734.

LEVHA 16:

I. Frankfort, Jacobsen, (1955), Lev.53-562.

II. Dede, (2014), Lev. 57- 1,2.

LEVHA 17:

I. Niederreiter, (2020), Kat.62.

II. Teissier, (1984) Kat. 173-236.

LEVHA 18:

I. Niederreiter, (2020), Kat.67.

II. [https://www.metmuseum.org/art/collection/search/325211?ft=CYLINDER+ SEALS&offset=480&rpp=40&pos=506](https://www.metmuseum.org/art/collection/search/325211?ft=CYLINDER+SEALS&offset=480&rpp=40&pos=506) (Erişim Numarası: 61.100.80), (Erişim Tarihi: 02.05.2023).

LEVHA 19:

I. <http://corsair.themorgan.org/vwebv/holdingsInfo?bibId=84342> (Erişim Numarası: Morgan Mührü 0719), (Erişim Tarihi: 30.04.2023).

II. Moorey, Gurney, (1978), Lev. VII-48.

III. Sezen, (2015). Lev. V-4.

LEVHA 20:

I Collon, (1987), Resim-302.

LEVHA 21:

I. II. III. Frankfort, Jacobsen, (1955), Pl. 51-527, 83-874, 45-475.

LEVHA 22:

I. Lawrence, (2021), 12-13.

II. https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1891-0113-1 (Erişim:24.05.2023).

LEVHA 23:

- I. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/327699?ft=cylinder+seals&offset=720&rpp=40&pos=724> (Erişim Numarası: 1999.325.103), (Erişim Tarihi:18.05.2023).
- II. Sezen, (2015). Lev. X-3.

LEVHA 24:

- I. https://archive.org/details/mma_cylinder_seal_327683. (Erişim: 10.04.2023).
- II. Sezen, (2015), Lev. XII-1.

LEVHA 25:

- I. Frankfort, Jacobsen, (1955), Lev.35-357,
- II. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/324523?ft=cylinder+seals&offset=200&rpp=40&pos=238> (Erişim Numarası: 56.81.389). (Erişim Tarihi: 23.04.2023).
- III. Dede, (2014), Lev.48-5.

LEVHA 26:

- I. Sezen, (2015). Lev. XIII-3.
- II. Collon, (1987), Resim-338.
- III. Pucci, Brinkman, Götting, & Hölbl, (2019), Kat.770.

LEVHA 28:

- I. Sezen, (2015). Lev. III-I.
- II. Parker, (1955). Pl. XVI-3 ND.887.
- III. Osten, (1934), Pl. XXVIII-412.

LEVHA 29:

- I. Teissier, (1984) Kat. 175-249.
- II. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/327687?ft=cylinder+seals&offset=640&rpp=40&pos=663> (Erişim Numarası: 1999.325.91), (Erişim Tarihi: 02.08.2023).

LEVHA 31:

I. (Dede, 2014), Lev.47-3).

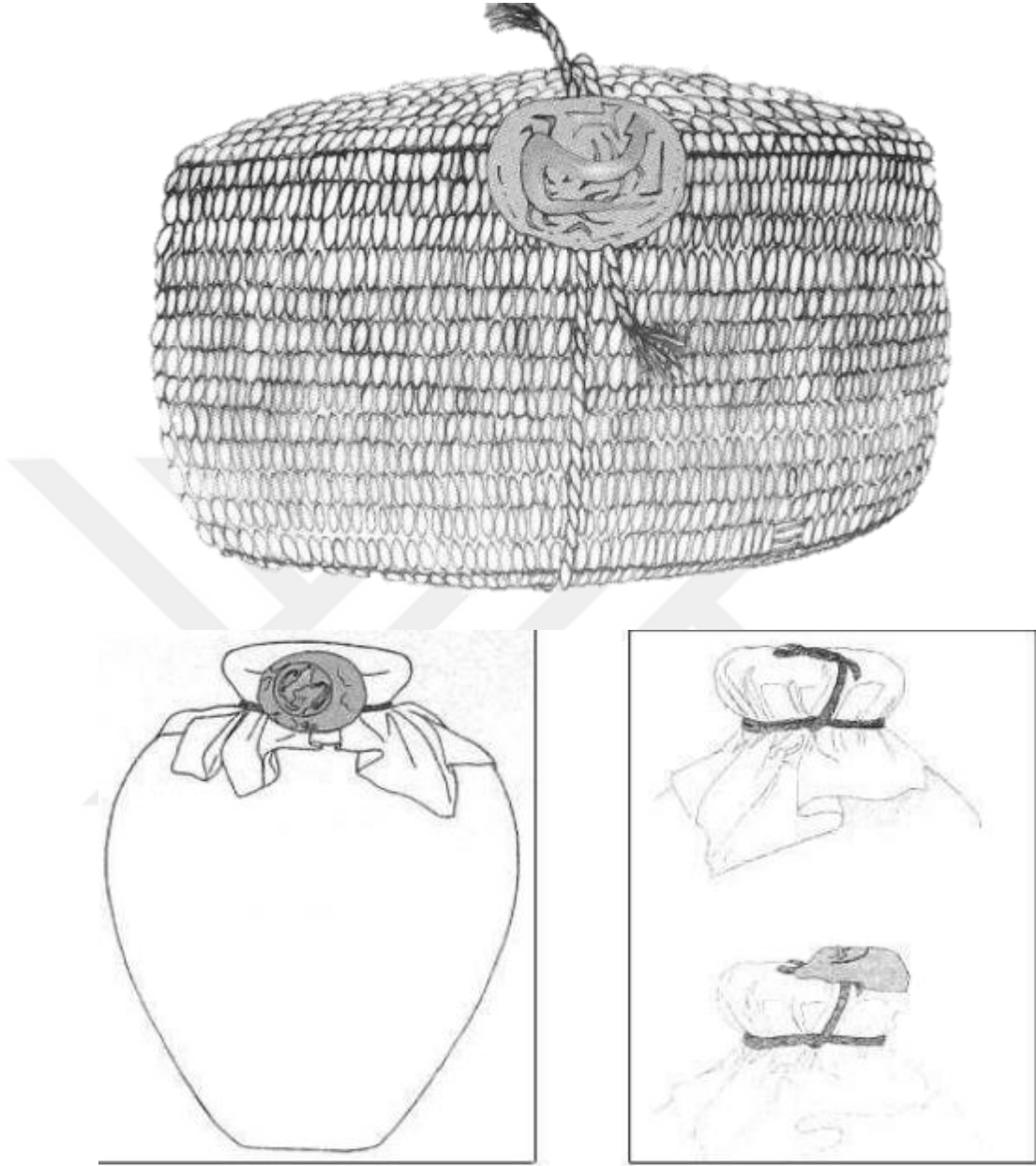
II. Teissier, (1984), Kat.120-30.

TABLO 1-13:

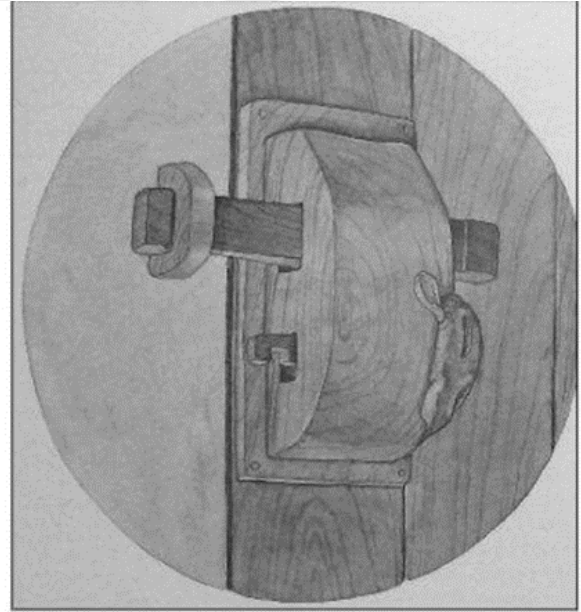
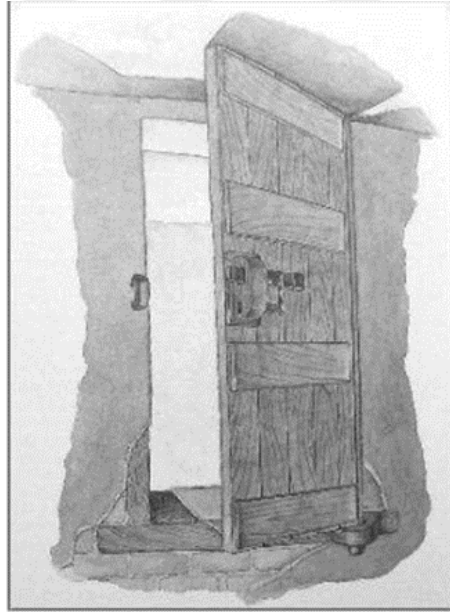
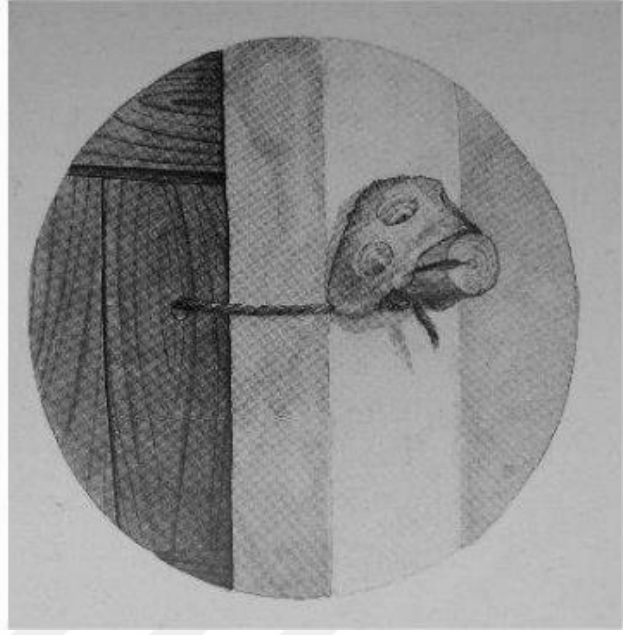
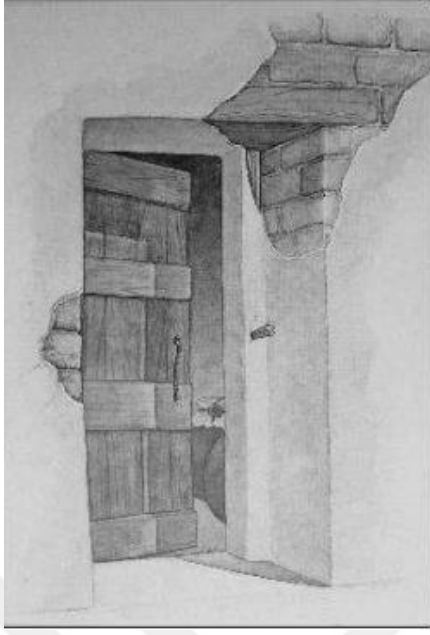
Von der Osten, H. H. (1936). *Ancient oriental seals in the collection of Mrs. Agnes Baldwin Brett*. University of Chicago Press.s.35-6-7, 49,52.

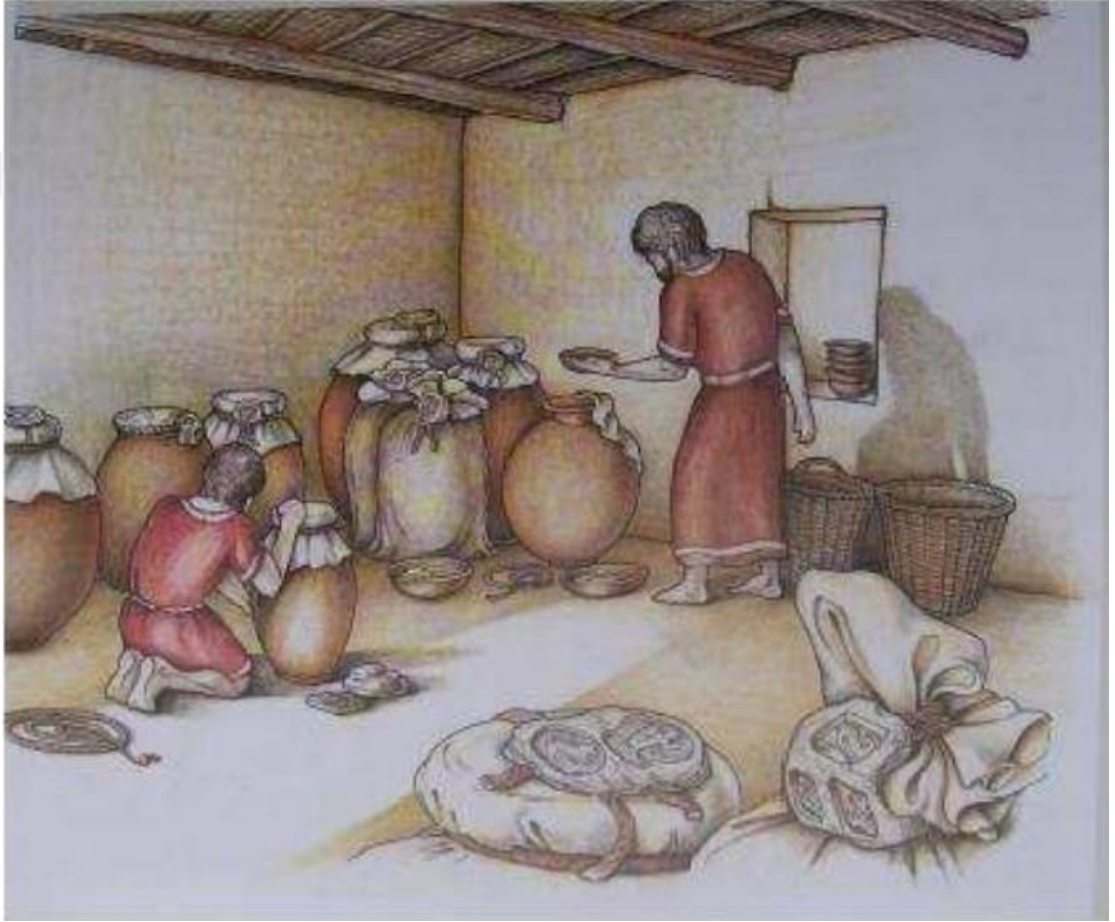
RESİMLER

Resim 1. Sepet ve küplerin mühürleme işlemleri. (Fiandra, 2003, s. 34).

Resim 2. Kapı mühürleme ve kilit üzerine mühürleme işlemini gösteren İllüstrasyonları. (Fiandra, 2003, s. 32-33).

Resim 3. Küp ve çuvalların mühürleme işlemini gösteren  ll strasyonları. (Fiandra, 2003, s. 34).

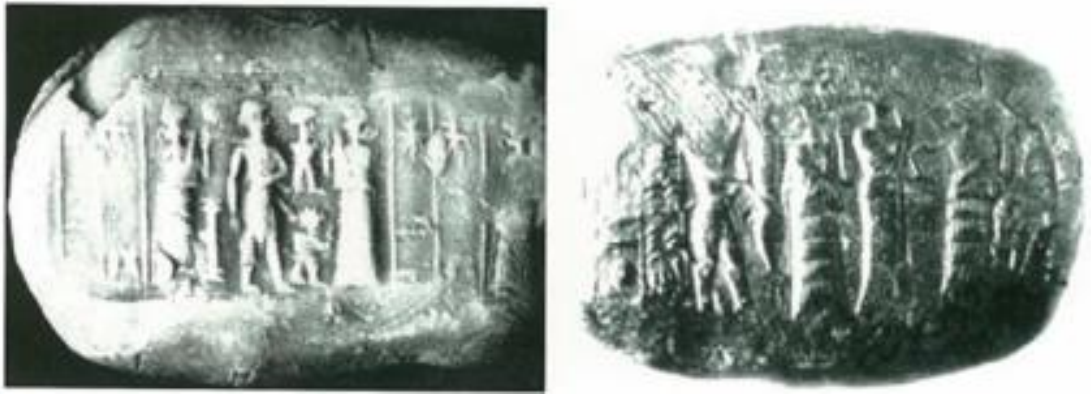
Resim 4. Ürünlerin güvenliğini sağlayan mühür baskıları örneği. (Fiandra, 2003, s. 33).

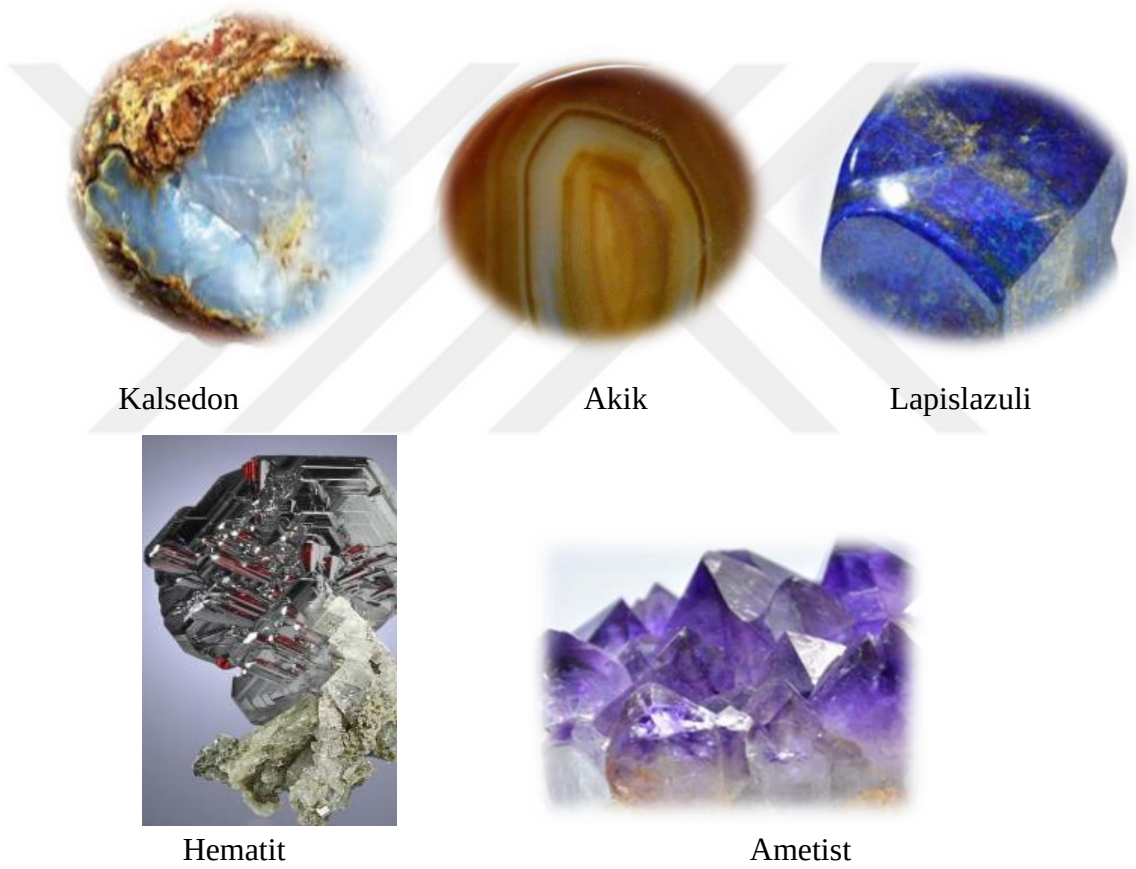
Resim 5. Mühür baskı örneği. (Pittman, (2003) s. 35).

Resim 6. Kültepe'den mühür baskılı iki değişik tipte bulla. (Özkan, 2010, s.151).

Resim 7. Kültepe’den silindir mühür örneği baskılı etiketler. (Özkan, 2010, s.152).

Kalsedon

Akik

Lapislazuli

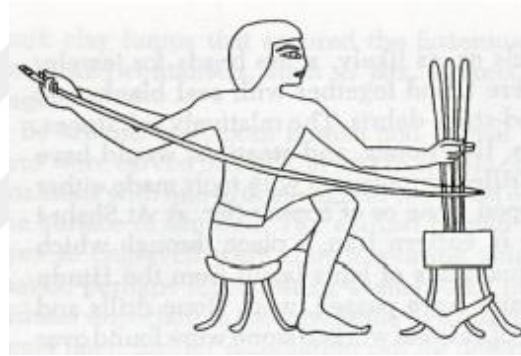
Hematit

Ametist

Resim 8. Mühür yapımında kullanılan yarı değerli taşlar. (Dokuzer, 2015, s.41-59).

Sakkara Ty Mezarı'ndan duvar resmi

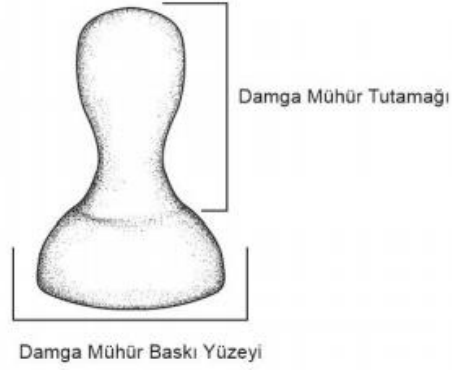

Mısır'dan duvar resmi

Rekhmira Mezarı'ndan duvar resmi

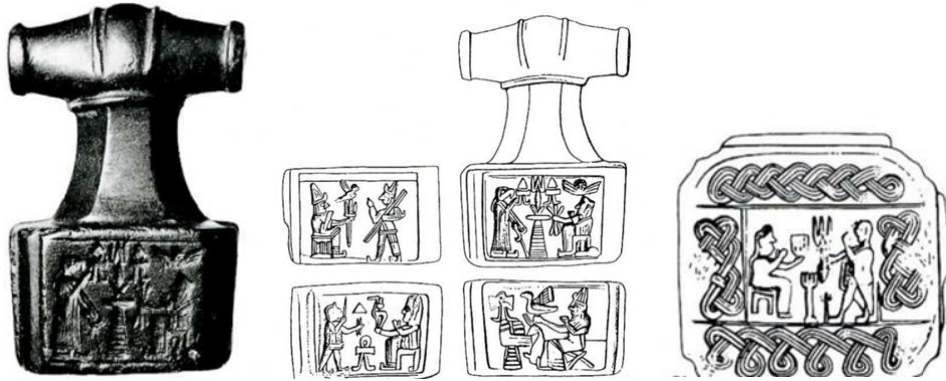
Resim 9. Sakkara Ty Mezarı'ndan duvar resmi, Mısır'dan duvar resmi, Rekhmira Mezarı'ndan duvar resmi (Dede, 2014, s.24), (Pittman, Aruz, 1987, s.14-15).

Resim 10. Damga mühür şematik çizim. (Karataş Yüksel, (2017), s.19).

Resim 11. Kültepe Kaniş Karum 1b katı hayvan şeklinde damga mühür örneği. (Özgüç, (1968), s.XXXV:a-b).

Resim 12. Çekiç başlı (Tarsus Mührü) hematit damga mühür örneği. (Darga, 1992, s.70-71).

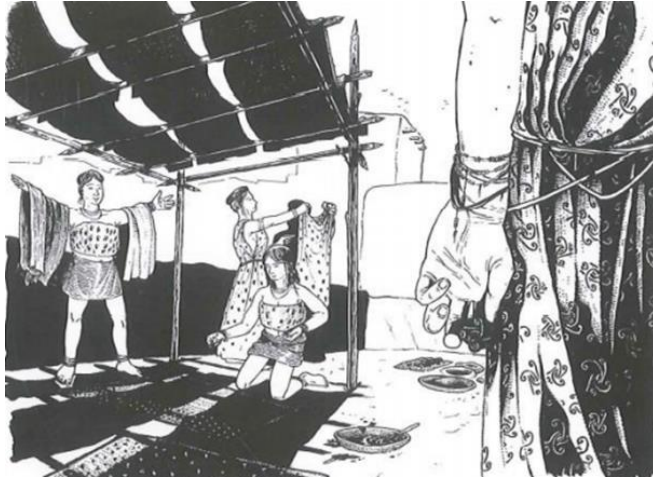

Resim 13. Bademağacı Neolitik Dönem damga mühür örneği. (Karataş Yüksel, 2017, Katalog No: 27).

Resim 14. Akik taşından yapılmış Geç Babil Dönemi, damga mühür, MÖ 6. Yy. (Sezen, 2015, Levha XXXV-1).

Resim 15. Pintadera'ların tekstil ürünleri üzerine dekoratif boya bezemeleri uygulamak üzere kullanılan gereçler olduğunu gösteren İllüstrasyon. (Güney, (2014), Lev.5-2).

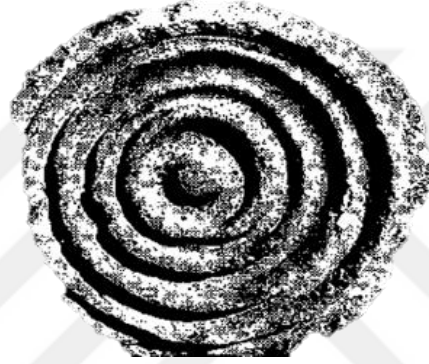
Resim 16. Bademağacı Erken Neolitik Çağ 3 yerleşimine ait Pintadera olarak tanımlanan iki mühür. (Umurtak, 2000, s.16-18, Resim: 3,4-5;5,3-4).

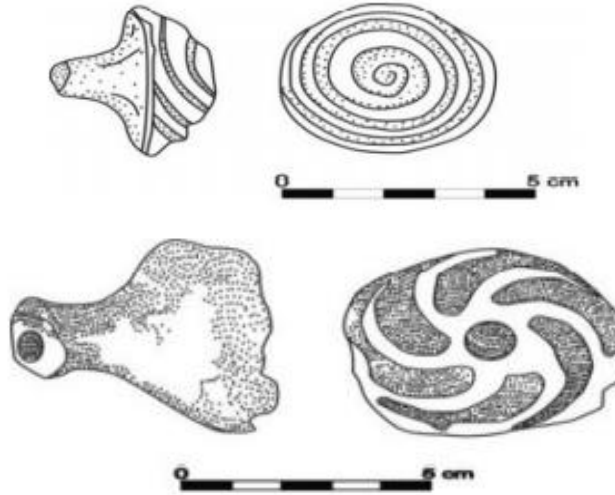
Resim 17. Meksika'dan Pintadera ve Meksika pintadelerinin en çok temsil edilen formlarıyla çizim. (Navarro, s.2).

Resim 18. Murat Höyük IV, İlk Tunç Çağı III'e tarihlenen Çeç Damga Mühürü (Ayşe ÖZDEMİR, Abdulkadir Özdemir, 2021, s.136).

Resim 19. İmikuşağı kazılarında bulunan Çeç Mühür Baskısı (Coşkun, Kılıç, 2020, s. 175).

Resim 20. Pulur kazılarında bulunan Çeç mühür örnekleri. (Coşkun, Kılıç, 2020, s. 175).

Resim 21. Erken Kalkolitik Dönem, Hacılar IIB damga mühür örneği. (Karataş Yüksel, (2017), Katalog No:41, Umurtak, 2000, s. 17, Resim 4.4).

Resim 22. Lapis-lazuli III. Ur Dönemi silindir mühür örneği. (Öztürk, (2019), Levh. 15-3).

Resim 23. Silindir damga mühür örneği. (Özkan, 2010, s.150).

Resim 24. Eski Babil üslubundaki mühürler. (Özkan, 2010, s.150).

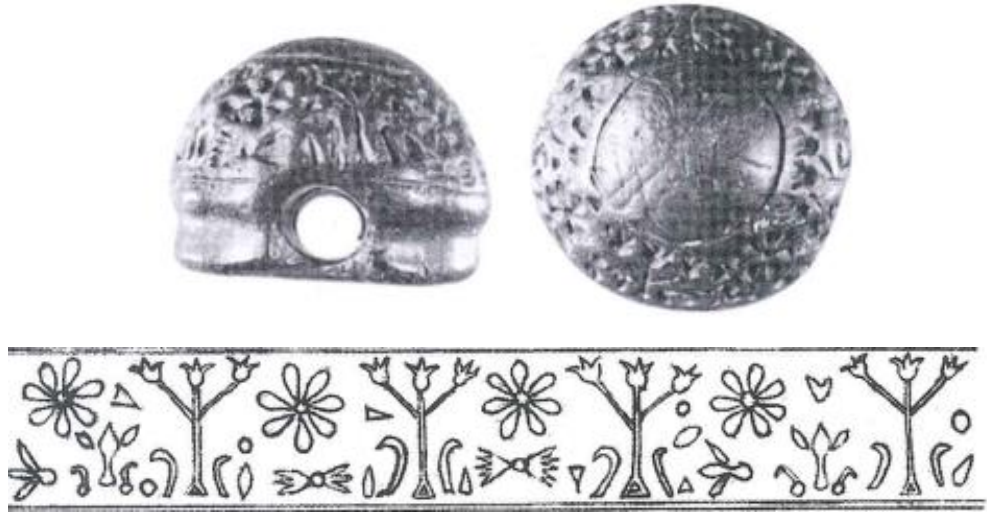
Resim 25. Eski Asur üslubundaki mühür. (Özkan, 2010, s.150).

Resim 26. Eski Suriye üslubundaki mühürler. (Özkan, 2010, s.150).

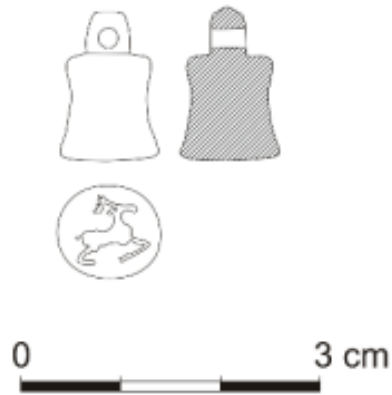
Resim 27. Yerli/Anadolu üslubunda silindir mühür. (Özkan, 2010, s.150).

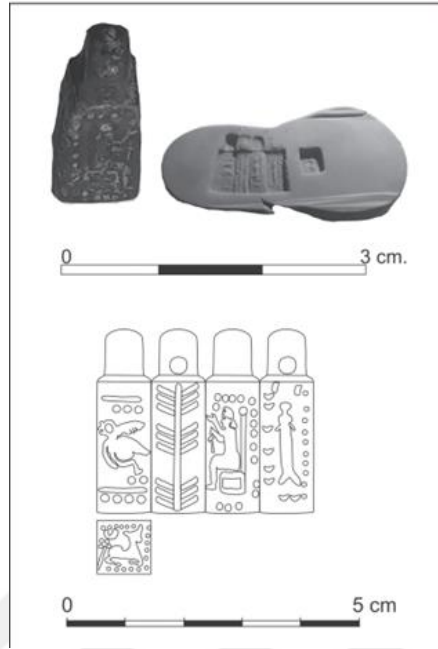
Resim 28. Hitit Dönemi yarım küre biçimli mühür örneği ve dışbükey alandaki motifin çizimi (Boğazköy). (Dinçol, Metin, 2013, s.396, Resim10).

Resim 29. Hitit Dönemi, III. Mursili'ye ait mühür baskısı (Boğazköy). (Dinçol, Metin, 2013, s.393, Resim3).

Resim 30. Urartu Dönemi Yuvarlak İp Delikli Tutamaklı Damga Mühür. (Pınarcık, Gökçe, (2020), Katalog-2, s.149).

Resim 31. Dört yüzü de damga mühür olarak işlenmiş, Urartu Dönemi Damga mühür. (Pınarcık, Gökçe, (2020), Katalog-7, s.143).

Resim 32. Frig Dönemi: Aslan biçimli tutamaklı damga mühür (Kaman- Kalehöyük, II. Tabaka). (Yıldız, 2010, s.79, Lev.I-Resim2).

Resim 33. Frig Dönemi düğme formu, yazıtlı damga mühür, (Şarhöyük). (Yıldız, 2010, s.94, Lev. XVI-Resim1).

Resim 34. Geç Uruk Dönemi silindir mühür örneği. (Pittman, Aruz, (1987), s.53-Resim 14).

Resim 35. Cemdet Nasr Dönemi silindir mühür örneği (Martin, (1940), s. No. 1).

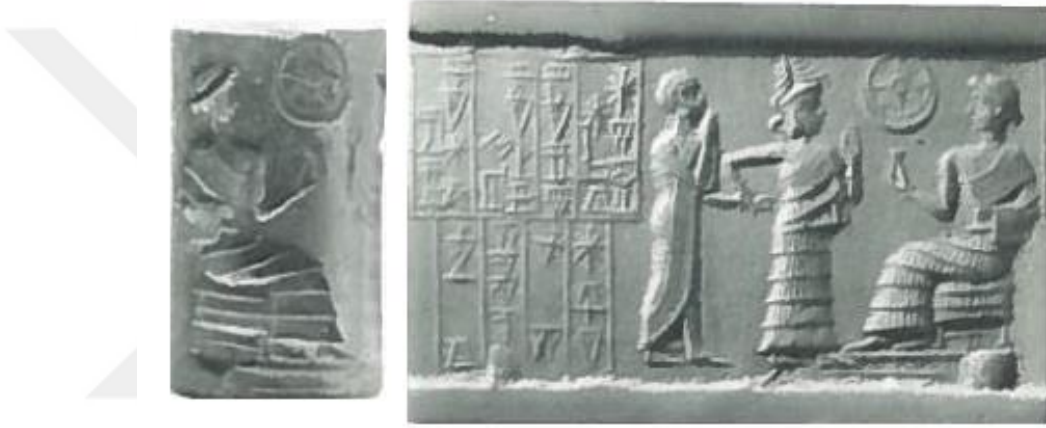

Resim 36. Erken Hanedan Dönemi silindir mühür Örneği. (Martin, (1940), s. No. 3).

Resim 37. Akkad Dönemi silindir mühür örneği. (Pittman, Aruz, (1987), s.55-Resim 21).

Resim 38. III. Ur Hanedanı Dönemi silindir mühür örneği. (Pittman, Aruz, (1987), s.56-Resim 23).

Resim 39. Isin-Larsa Dönemi silindir mühür örneği. (Collon (1987) s. 45, Resim-156).

Resim 40. Eski Babil Dönemi silindir mühür örneği. (Pittman, Aruz, (1987), s.59-Resim 29).

Resim 41. Eski Asur Dönemi silindir mühür örneği. (Teissier, (1984), Kat. 209-384).

Resim 42. Kassit Dönemi silindir mühür örneği (Martin, (1940), s. No. 9).

Resim 43. Mitanni Dönemi silindir mühür örneği (Collon (1987) s. 64, Resim-256).

Resim 44. Orta Asur silindir mühür örneği (Martin, (1940), s. No. 11).

Resim 45. Yeni Asur Dönemi silindir mühür örneği. (Teissier, (1984), Kat. 209-384).

Resim 46. Yeni Babil Dönemi silindir mühür örneği. (Martin, (1940), s. No. 16).

Resim 47. Suriye tarzı silindir mühür örneği. (Pittman, Aruz, (1987), s.65-Resim 48).

Resim 48. Suriye-Filistin tarzı silindir mühür örneği. (Collon (1987) s. 71, Resim-315).

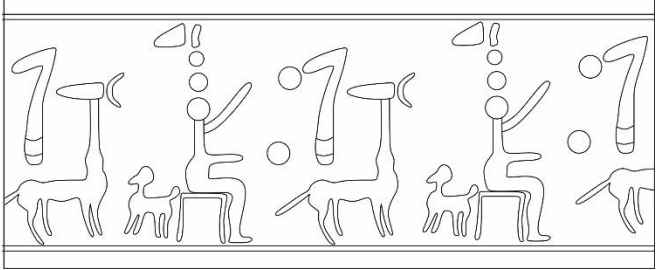
HARİTALAR

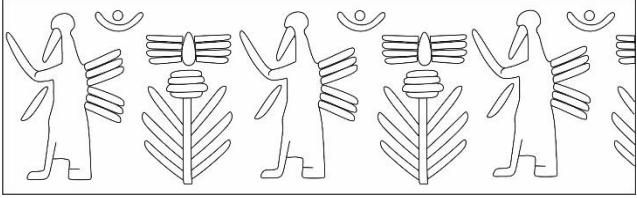
Harita. Mezopotamya ve Çevresi (<https://www.tarihsinifi.com/6584/mezopotamya-kultur-ve-uygarligi.html>) (Erişim: 16.08.2023).

KATALOG

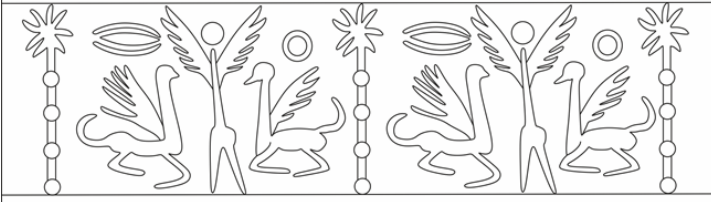
Katalog No: I

	Müze Envanter No:	2010/2734 (A) Eski (3811)
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Kahve Renkte Taş
	Ölçüsü:	Uzunluk: 2.2 cm. Çap:1cm.
	Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
	Dönemi:	Mitanni
Eserin Tanımı: Mühür baskı yüzeyinde üste ve alta iki çizgi ile sınırlandırılmış sahnede oturan bir kişinin önünde bazı tanımlanamayan nesneler var. Sonra altta bir oturmuş ve bir küçük hayvana yönelmiş aslan, üstünde ters yönde bir ceylan, sahneye dik yapılmış bir ceylan işlenmiş. Figürlerin baş ve eklemleri matkap ile yapılmıştır, araları çizgilerle birleştirilmiştir.		
Karşılaştırma: Teissier, (1984) Kat. 280-571. https://www.metmuseum.org/art/collection/search/327196?ft=cylinder+seals&offset=480&ppp=40&pos=520 (Erişim Numarası: 1985.357.14,).		

Katolog No: II

	Müze Envanter No:	2010/2735 (A) Eski (3825)
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Kırmızı Akik (Kalsedon)
	Ölçüsü:	Uzunluk: 2.2 cm. Çap: 1 cm.
	Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
	Dönemi:	Geç Asur
Eserin Tanımı: Mühür baskı yüzeyinde, üç çift dalı bulunan hayat ağacının üzerinde kanatlı güneş kursu olup buna kanatlı bir cin sağdan gelmekte olup, cinin sağ elini yukarı kaldırmış, sol eli aşağıda kabartmalardaki gibi bir kabı tutar gibi gösterilmiştir. Yukarıda hilal içinde nokta betimlemesi yer almaktadır.		
Karşılaştırma: Albenda, (1978), Fig. 8.		

Katalog No: III

	Müze Envanter No:	2010/2736 (A) Eski (335)
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Taş (Jasper?)
	Ölçüsü:	Uzunluk: 2 cm. Çap: 1.1 cm Delik Çapı: 3 mm.
	Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
	Dönemi:	Mitanni
Eserin Tanımı: Altta ve üstte iki çizgi ile sınırlandırılmış sahnede karşılıklı oturmuş iki kanatlı karışık varlık arasında kanatlarını açmış ayakta duran, vücudu cepheden bir figür betimlenmiştir. Sahne sapında dört boğum bulunan sopa üzerindeki yıldız motifi ile sınırlanmıştır. Doldurma motifleri olan bir göz ve halka karışık varlıkların üzerinde bulunmaktadır.		
Karşılaştırma: Teissier, (1984), Kat.291-610, Collon, (1987), Resim-273.		

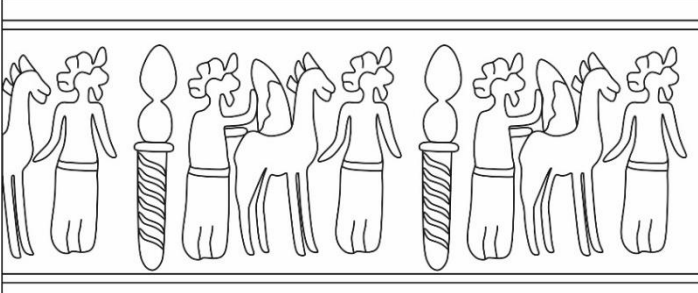
Katalog No: IV

	Müze Envanter No:	2010/2738 (A) Eski (6805)
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Kırmızı Akik
	Ölçüsü:	Uzunluk: 3 cm. Çap: 1.5 cm.
	Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
	Dönemi:	Geç Asur
Eserin Tanımı: arka arakaya vermiş ve hafifçe şaha kalkmış iki kanatlı boğa(?)'ya doğru gelen bir kişi görülüyor. Sahnenin üst kısım zedelenmiş olup sadece bir yıldız görülüyor.		
Karşılaştırma: . Niederreiter, (2020), Kat.35-36.		

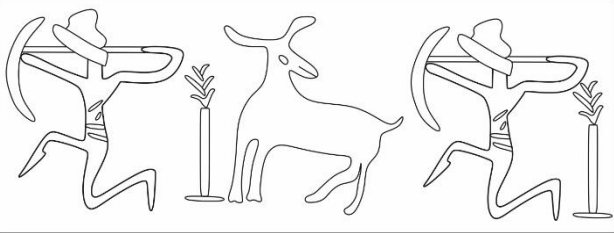
Katalog No: V

	Müze Envanter No: 2010/2744 (A) Eski (3638)
	Eserin Adı: Silindir Mühür
	Malzemesi: Siyah ? Taş
	Ölçüsü: Uzunluk: 2,7 cm Çap: 2.4 cm. Delik Çapı: 5 mm.
	Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma
	Dönemi: Akad Sonrası
Eserin Tanımı: Mühür baskı yüzeyinde ortada yer alan kollarını belinde tutan kişinin iki yanında birer tapan gelmektedir. Figürler ayak bileklerine kadar düz sade elbiseler ile betimlenmektedir. Sahneyi bir sıra çivi yazılı kitabe tamamlanmaktadır.	
Karşılaştırma: Buchanan, (1981), Fig.496. https://www.metmuseum.org/art/collection/search/323919?ft=cylinder+seals&ofset=120&rpp=40&pos=160 (Erişim Numarası: 41.160.331), Metropolitan Müzesi.	

Katalog No: VI

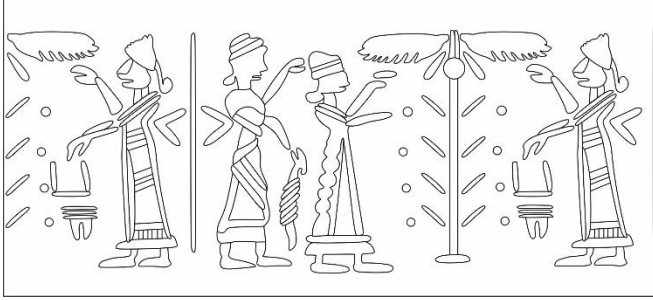
	Müze Envanter No:	2010/2747 (A) Eski (7158)
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Boz renkte Taş
	Ölçüsü:	Uzunluk: 2.3 cm. Çap: 1.1 cm. Delik Çapı: 3 mm.
	Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
	Dönemi:	Mitanni
Eserin Tanımı: Sahne altta ve üstte iki ince çizgi ile sınırlandırılmıştır. Burada iki adam bir atı gövdesi helezonlu, üstünde iki kabartı bulunan bir simgeye doğru getirmektedir. İlk adam bir eli önde iken arkadaki eli ile atın yularını çeker gibi durmaktadır. Arkadaki kişi de bir elini dua jestinde kaldırmış, diğerini hayvanın sağrısına koymuştur.		
Karşılaştırma: Loredan, & Favaro, (2017), Kat. 62-64, Pucci, Brinkman, Götting, & Hölbl, (2019). Kat. 747.		

Katalog No: VII

	Müze Envanter No:	2010/2749 (A) Eski (2941)
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Gri Taş
	Ölçüsü:	Uzunluk: 2,2 cm. Çap: 1,2 cm. Delik Çapı: 3 mm.
	Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
	Dönemi:	Geç Asur
Eserin Tanımı: Başını geriye çevirmiş bir boğaya ok atan diz çökmüş kişi ile bir ağaç görülmektedir. Mühür biraz zedelenmiştir.		
Karşılaştırma: Parker, (1975), Pl. XVI-53, Teissier, (1984) Kat. 151-154, Sezen, (2015), Lev. V-I		

Katalog No: VIII

	Müze Envanter No:	2010/2750 (A) Eski (5263)
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Boz renkte Taş
	Ölçüsü:	Uzunluk: 2,6 cm. Çap: 1,3 mm. Delik Çapı: 3 mm.
	Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
	Dönemi:	Geç Asur
Eserin Tanımı: Mühürde yandan iki dikey çizgi ile sınırlandırılmış sahnede; ortada hayat ağacı yukarıda kanatlı güneş kursu, hayat ağacının sağında iki solunda bir ayakta duran figürler yer almaktadır. Burada hayat ağacının solunda bulunan tapan iki yandaki kanatlı cinlerin denetiminde dua etmektedir. Sağ başta yer alan figürün sağ eli altında bir yılan? figürü betimlenmektedir. Figürün saçları ensede toplu ve başında çizgilerden oluşan bir başlık yer almaktadır. Sırtında kanat şeklinde bir eklenti yer almakta, ayak bileklerine kadar uzanan, etek kısmında yatay çizgiler olan bir elbisesi vardır. Önünde duran tapanın saçları ensede toplu, başında düz ve dairesel çizgi detayı olan bir başlık yer almakta. Üzerinde ayak bileklerine kadar uzanan etek kısmı aşağı doğru açılan bir elbiselidir. Hayat ağacının sağındaki cin ise sol elinde kova/situla tutmaktadır. Ağacın sol tarafında ayakta duran figürün başında düz arkadan püsküllü bir başlık ve ayak bileklerine kadar uzanan yatay çizgi detayları olan bir elbise ile betimlenmektedir. Karşılaştırma: Lambert, (1979), Pl. VIII-67, Osten, (1934), Pl. XL-689.		

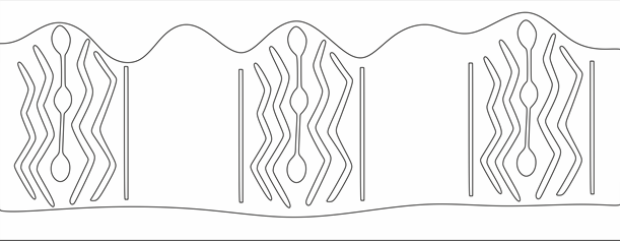
Katalog No: IX

	Müze Envanter No:	2010/2752 (A) Eski (4773)
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Siyah Taş
	Ölçüsü:	Uzunluk: 5.1 cm. Çap: 1.2 cm. Delik Çapı: 3 mm.
	Müzeeye Geliş Şekli:	Satın Alma
	Dönemi	Geç Asur
Eserin Tanımı: Mühür baskı yüzeyi üç frizden oluşmaktadır. Birinci frizde: sırasıyla baş kısmı zedeli bir hayvan (at), başı arkaya dönük ön ayakları havada ata benzer bir hayvan ve ayakta duran sol profilden işlenen sol eli belinde sağ eli dirsekten bükük bir insan figürü betimlenmektedir. Yukarıda çeşitli semboller vardır. İkinci frizde: Yan yana, ayakta duran ele ele tutuşan sağ ve sol profilden işlenen iki insan figürü saçları ensede toplu, ayak bileklerine kadar uzanan etek kısmında yatay çizgi detayları olan ve düz sade elbiseler ile betimlenmektedirler. Arkada bir platform üzerinde ayakta duran cepheden işlenmiş insan figürü vardır. Ayakta duran figürün karşısında şaha kalkmış bir aslan vardır. Üçüncü frizde: Birbirlerine arkaları dönük ata benzer hayvan figürleri ve antitetik olarak yapılmış iki hayvan var. Bunların üst kısımlarında semboller yer almakta. Karşılaştırma: https://wellcomecollection.org/search/images?query=s2uk6rte, Kaçar, (2020), Resim VII.		

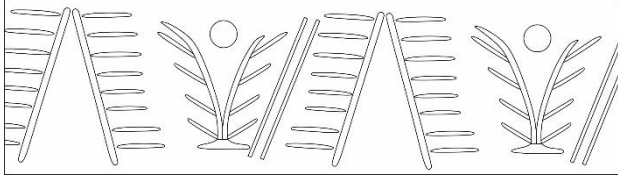
Katalog No: X

	Müze Envanter No:	2010/2876 (A) Eski (407)
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Kahve RenkteTaş
	Ölçüsü:	Uzunluk: 2.8 cm Çap: 1.3 cm Delik Çapı: 0.4 mm.
	Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
	Dönemi:	Geç Asur
Eserin Tanımı: Mühür baskı yüzeyinde bir ağacın iki yanında birer ağaca ön bacaklarını dayamış ve başlarını geriye çevirmiş iki keçi vardır. Sahne kuş başlı bir hayvan ile tamamlanmış olup mühür bir hayli zedelidir.		
Karşılaştırma: Sezen, (2015). Lev. XIV-3, Parker, (1955), Pl. XII, 1, ND.3582, Osten, (1934). Pl. XXIX-430		

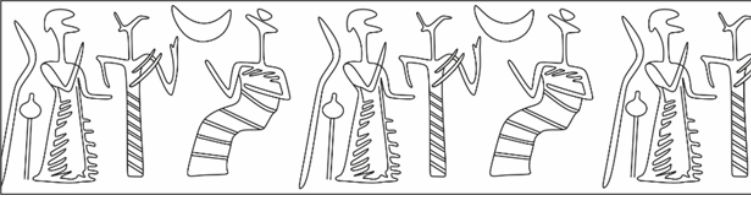
Katalog No: XI

	Müze Envanter No:	2010/2885 (A) Eski (229)
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Siyah Taş
	Ölçüsü:	Uzunluk: 2 cm. Çap: 9 mm. Sahne Yüz: 1.8 cm. İp Delik Çapı: yaklaşık 0.2 mm.
	Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
	Dönemi:	Cemdet Nasr
Eserin Tanımı: Mührün bir ucu kırılmış eksiktir. Baskı yüzeyinde; iki düz dikey çizgi arasında, ortada üzerinde üç nokta olan uzun çizginin iki yanında ikişer sıra zikzak çizgileri vardır.		
Karşılaştırma: <i>Türkteki (2022), Kat. No. 42.</i>		

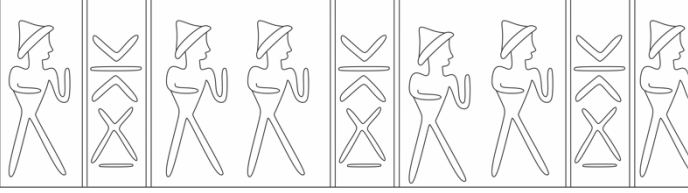
Katalog No: XII

	Müze Envanter No:	2010/2886 (A) Eski 684
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Kahve Renkte Taş
	Ölçüsü:	Uzunluk: 1.6 cm. Çap: 1 cm. Sahne Yüz: 0.5 cm.
	Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
	Dönemi:	Cemdet Nasr
Eserin Tanımı: Mühürde içi paralel çizgiler yapılmış, kısa bir çizgiden V şeklinde çıkan kısa yapraklı iki dal olup yanında iki yatay çizgi, arada bir nokta bulunmaktadır.		
Karşılaştırma: Dede, (2014), Lev.44-4, Frankfort, Jacobsen, (1955), Lev.15-139.		

Katalog No: XIII

	Müze Envanter No:	2010/6813 (A) Eski 6292
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Siyah Taş
	Ölçüsü:	Uzunluk: 2.1cm. Çap: 1.2 cm. Sahne Uzunluğu: 3.2 cm.
	Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
	Dönemi:	İsin Larsa
Eserin Tanımı: Mühür yüzeyinde koruyucu tanrıça tapanı elinden tutup oturan tanrıya getirmektedir. Tanrının başı hizasında hilal, arkada dik kalkmış bir yılan vardır. Tapanın önde püsküllü pliseli elbisesi vardır.		
Karşılaştırma: Moorey, Gurney, (1978), Lev. VI-28, Frankfort, Jacobsen, (1955), s. Lev. 68-33,34,		

Katalog No: XIV

	Müze Envanter No:	2010/6814 (A) Eski 6293
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Siyah Taş
	Ölçüsü:	Uzunluk: 2.3 cm. Çap: 1.1cm.
	Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
	Dönemi:	Eski Asur
Eserin Tanımı: Mühür baskı yüzeyinde, dua eder durumda iki insan olup mühür tek sıra çiviyazılı kitabe ile tamamlanmaktadır.		
Karşılaştırma: Özgüç, (1968). Lev. XXVII-2,4. https://www.metmuseum.org/art/collection/search/327794?ft=cylinder+seals&ofset=400&rpp=40&pos=418 . (Erişim Numarası: 1999.325.198).		

Katalog No: XV

	Müze Envanter No:	2010/6815 (A) Eski 6294
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Siyah Taş
	Ölçüsü:	Uzunluk: 3.4 cm. Çap: 1.1 cm.
	Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
	Dönemi:	Suriye 2. Bin
Eserin Tanımı: Mühür baskı yüzünde ayakta yan yana duran, el ele tutuşan cepheden işlenen üç insan figürü, üçgen başlı, çıplak vücutlu, sahne ortasından sol başta yer alan figür yanındaki figür ile el ele tutuşmaktadır. Sağdaki figür yanındaki figürle birlikte bir nesne tutmaktadır ve yukarı da üçgen şeklinde aşağıda ise bitkiye benzeyen bir nesne ve üç çizgi şeklinde doldurma motifler yer almaktadır.. Karşılaştırma: Mussell, (1983), Pl. 6-IV A, Parker, (1949), Pl. XXIII-150, Pucci, Brinkman, Götting, & Hölbl, (2019), Kat. 734.		

Katalog No: XVI

	Müze Envanter No:	2010/6816 (A) Eski 6295
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Siyah Hematit
	Ölçüsü:	Uzunluk: 2.3 cm. Çap: 1.2 cm.
	Müze Geliş Şekli:	Satın Alma
	Dönemi:	Erken Hanedan II
Eserin Tanımı: Mühür baskı yüzeyinde çapraz yapılmış iki aslan başlarını geriye çevirmiş iki ceylanın boğazlarını ısırmaktadır. Ceylanların arasında hilal yapılmıştır.		
Karşılaştırma: Frankfort, Jacobsen, (1955), Lev.53-562, Dede, (2014), Lev. 57- 1,2		

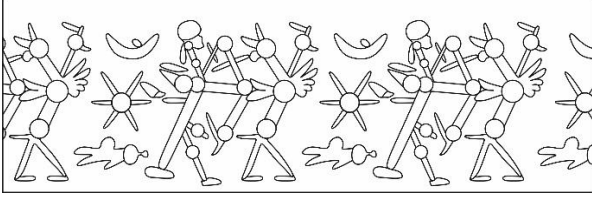
Katalog No: XVII

	Müze Envanter No:	2010/6817 (A) Eski 6296
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Lapis- Lazuli
	Ölçüsü:	Uzunluk: 2.2 cm. Çap:1cm. İp Delik Çapı: yaklaşık 1mm.
Eserin Tanımı: Eserin Tanımı: Sahne bir çizgi üzerine yerleştirilmiştir. Burada ince uzun altarın iki yanında kanatlı dağ keçileri ön ayaklarını ortadaki büyük vazoya dayamışlardır. Bunlara gelen bir tapan kollarının birini kaldırmış diğerini uzatmış durumdadır. Figürün saçları arkada topuz şeklinde olup ayak bileklerine kadar uzanan bir elbisesi vardır. Elbisenin eteği iki katlı pilili tarzındadır. Boşluklarda dört adet simge vardır.		
Karşılaştırma: Niederreiter, (2020), Kat.62, Teissier, (1984) Kat. 173-236.		
Müze Geliş Şekli:	Satın Alma	
Dönemi:	Yeni Babil	

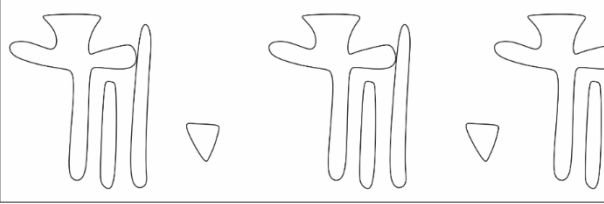
Katalog No: XVIII

	Müze Envanter No:	2010/6818 (A) Eski 6297
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Turuncu Renkte Taş
	Ölçüsü:	Uzunluk: 1.9 cm. Çap: 1. cm
	Müze Geliş Şekli:	Satın Alma
	Dönemi:	Geç Asur
Eserin Tanımı: Mühür baskı yüzeyin de antitetik duruşlu, kanatlı hayvan figürleri birer kolları yukarıda birleşmiştir. Aralarında yıldız doldurma motif olarak yapılmıştır.		
<i>Karşılaştırma:</i> Niederreiter, (2020), Kat.67. https://www.metmuseum.org/art/collection/search/325211?ft=CYLINDER+SEALS&amp;offset=480&amp;rpp=40&pos=506 (Erişim Numarası: 61.100.80).		

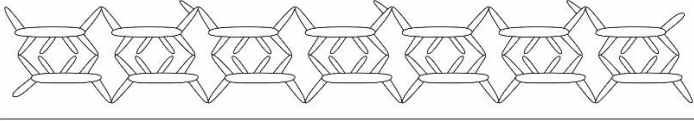
Katalog No: XIX

	Müze Envanter No:	2010/6819 (A) Eski 6298
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Beyaz Taş
	Ölçüsü:	Uzunluk: 2.5 cm. Çap: 1.7 cm
	Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
	Dönemi:	Geç Asur
Eserin Tanımı: Hareket halinde kanatlı figürü hedef alarak okunu geren bir tanrı figürü yer almaktadır. Sahnenin arkasında üst üste hilalli kurs, yıldız, balık yapılmıştır. Figürlerin başları ve eklemleri matkapla yapılmış, araları çizgilerle birleştirilmiştir.		
Karşılaştırma: Moorey, Gurney, (1978), Lev. VII-48, Sezen, (2015). Lev. V-4. https://www.metmuseum.org/art/collection/search/325211?ft=CYLINDER+SEALS&offset=480&rpp=40&pos=506 (Erişim Numarası: Morgan Mührü 0719).		

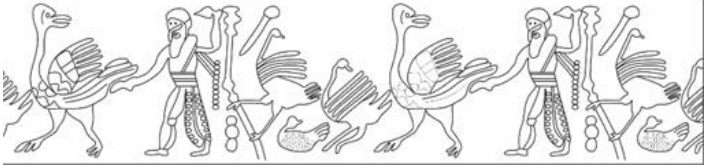
Katalog No: XX

 	Müze Envanter No:	2010/6820 (A) Eski 6299
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Siyah Hematit
	Ölçüsü:	Uzunluk: 2.7 cm. Çap: 1.4 cm İp Delik Ölçüsü: yaklaşık 1mm.
	Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
	Dönemi:	Suriye-Filistin
Eserin Tanımı: Mühür baskı yüzeyinde “ankh” sembolüne benzer bir sembol yanında Nabu’nun sembolü (yazı kalemi) olduğu düşünülen uzun kısa nesneler yer almaktadır.		
Karşılaştırma: Collon, (1987), Resim-302.		

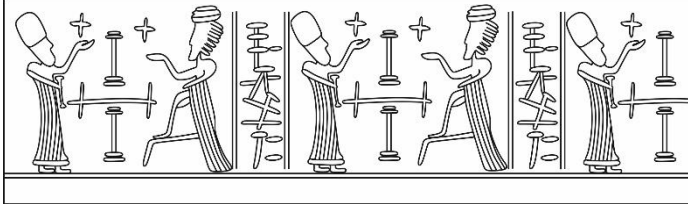
Katalog No: XXI

	Müze Envanter No:	2010/6821 (A) Eski 6300
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Turuncu Renkte Taş
	Ölçüsü:	Uzunluk: 1.3 cm. Çap: 0.8 cm
	Müze Geliş Şekli:	Satın Alma
	Dönemi:	Cemdet Nasr/Erken Hanedan I
Eserin Tanımı: Mühür baskı yüzeyinde iki sıra ters simetri ile koşan ceylan sıraları yapılmıştır.		
Karşılaştırma: Frankfort, Jacobsen, (1955), Pl. 51-527, 83-874, 45-475.		

Katalog No: XXII

	Müze Envanter No:	2010/6822 (A) Eski 6301
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Necf Taşı
	Ölçüsü:	Uzunluk: 1.5 cm. Çap: 1.1 cm
	Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
	Dönemi:	Orta Asur
Eserin Tanımı: Mühür baskı yüzeyinde sol eliyle bıçakla bir devekuşu ve yavrusuna saldıran bir insan figürü uzun sakallı, başında yuvarlak bir başlıkla işlenmiştir. Sağ bacağını açıkta bırakan uzun bir elbisesi vardır. Sağ eliyle deve kuşunu kuyruğundan tutmaktadır. Deve kuşunun başı arkaya, insan figürüne bakmaktadır. Önünde daha küçük yapılmış yavrusu yer almaktadır. Geriye kalan alandaki düzensiz ve anlaşılmaz figürler, çivi yazılı kitabeyi tahrip etmek için yapılmıştır.		
Karşılaştırma: Lawrence, (2021), s.12-13. https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1891-0113-1		

Katalog No: XXIII

	Müze Envanter No:	2010/6823 (A) Eski 6302
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Beyaz Kalsedon
	Ölçüsü:	Uzunluk: 2.3 cm. Çap: 1.2 cm
	Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
	Dönemi:	Geç Asur
Eserin Tanımı: Mührün üst kısmı aşınmıştır. Sahne altta ince bir çizgi üzerine oturtulmuştur. Bir ayağını kaideye basan, sağ elini yukarı kaldırmış, diğeri ile bir nesne tutan cin veya tanrı, aynı pozisyonda bir tapar soldan gelmektedir. Aralarında iki kısa çizgi üzerinde yükselen bir tanrı sembolü taşıyan asa vardır. Tanrı sembolü korunmamıştır. Sahne iki yanı çizgi ile sınırlanmış tek satırlık kitabe ile tamamlanmıştır. Figürün başında uzun bir başlık yer almaktadır. Üzerinde ayak bileklerine kadar uzanan, etek kısmında dikey çizgi detayları olan bir elbise ile betimlenmektedir. Sol profilden işlenen figürün sağ ayağı bir platform üzerinde durmaktadır. Figürün başında yuvarlak dairesel desenlerden oluşan bir başlık, üzerinde uzun arkaya doğru dökümlü dikey çizgi detayları olan bir elbise ile betimlenmektedir.		
Karşılaştırma: https://www.metmuseum.org/art/collection/search/327699?ft=cylinder+seals&offset=720&rpp=40&pos=724 (Erişim Numarası: 1999.325.103) Sezen, (2015), Lev. X-3.		

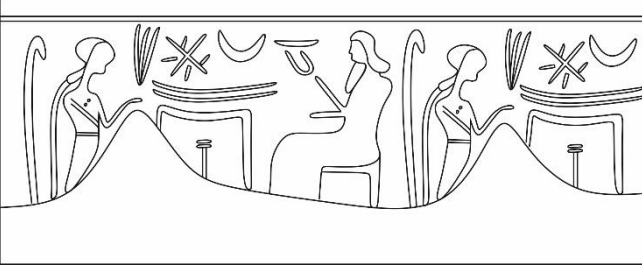
Katalog No: XXIV

	Müze Envanter No:	2010/6832 (A) Eski 7488
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Beyaz Kalsedon
	Ölçüsü:	Uzunluk: 3 cm. Çap: 1.3 cm İp Delik Çapı: yaklaşık 1 mm.
	Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
	Dönemi:	Geç Asur
Eserin Tanımı: Mühür baskı yüzeyi dışbükey olarak yapılmıştır. Üst kısmı aşınmıştır. Hayat ağacının iki yanında birer cin (?) bulunmaktadır. Sahne başını geriye çevirmiş ve sağ ön bacağına kaldırmış bir ceylan ile tamamlanmıştır. Figürler ayak bileklerine kadar uzanan eteğin üzerinde ve eteğin bitiminde iki eğik çizgi ile süslenmiştir. Karşılaştırma: https://archive.org/details/mma_cylinder_seal_327683, Sezen, (2015) Lev. XII-1..		

Katalog No: XXV

	Müze Envanter No:	2010/6840 (A) Eski 7496
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Beyaz Taş
	Ölçüsü:	Uzunluk: 2.7 cm. Çap: 9 mm.
	Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
	Dönemi:	Cemdet Nasr
Eserin Tanımı: Mühür baskı yüzeyinde sınırlandırılmış iki yatay çizgi arasında birbirine paralel çizgilerin arasında altta ve üstte ters yönlerde eğik çizgiler yapılmış. Karşılaştırma: Frankfort, Jacobsen, (1955), s. Lev.35-357, III. Dede, (2014), Lev.48-5. https://www.metmuseum.org/art/collection/search/324523?ft=cylinder+seals&ofset=200&rpp=40&pos=238 (Erişim Numarası: 56.81.389).		

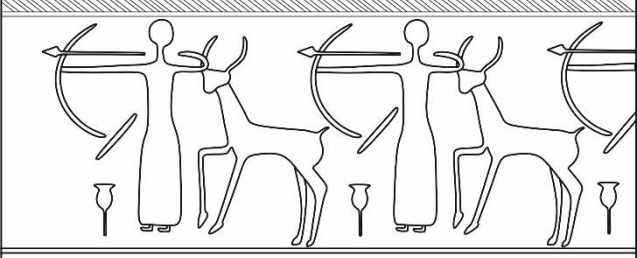
Katalog No: XXVI

	Müze Envanter No:	2010/6845 (A) Eski 7501
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Hematit
	Ölçüsü:	Uzunluk: 2 cm. Çap: 1.2 cm.
	Müze Geliş Şekli:	Satın Alma
Dönemi:		Geç Asur
Eserin Tanımı: Mühür baskı yüzeyi alt kısmı kısmen kırılarak yok olmuş. Arkalıklı tahtta oturan tanrı veya krala bir kişi geliyor. Kral sol elini havaya kaldırmış olup kadehe yatay bir çizgi şeklinde gösterilmiş. Önündeki masada yassı pideler, onları da üstünde hilal ve yıldız var. Gelen kişi elinde uzun bir vazo tutmaktadır. Saçları topuz halinde olup aşağı doğru inen uzun bir saç da var. Sahne üst tarafta bir yatay çizgi ile sınırlandırılmış.		
Karşılaştırma: Sezen, (2015), 84, Lev. XIII-3, Collon, (1987), Resim-338, Pucci, Brinkman, Götting, & Hölbl, (2019), Kat.770.		

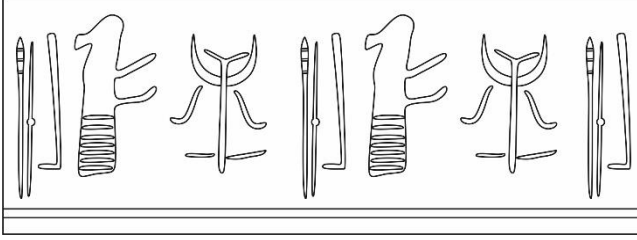
Katalog No: XXVII

	Müze Envanter No:	2010/6846 (A) Eski 7502
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Siyah Taş
	Ölçüsü:	Uzunluk: 2.4 cm. Çap: 1.4 cm. İp Delik Ölçüsü: yaklaşık 1mm.
	Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
	Dönemi:	Geç Asur
Eserin Tanımı: Mühür baskı yüzeyi bazı nokta ve çizgiler olup mühür bitirilmemiştir.		
Karşılaştırma: Özkan, (2022), s.129.		

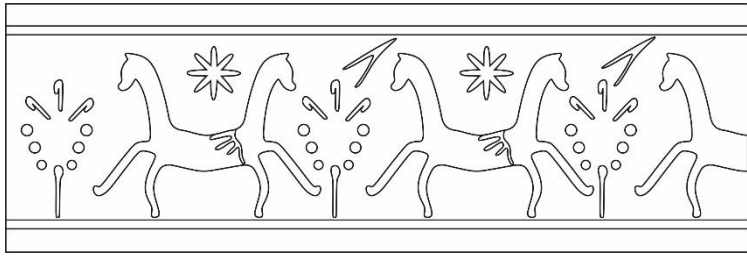
Katalog No: XXVIII

	Müze Envanter No:	2010/6853 (A) Eski 7509
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Kireç Taşı
	Ölçüsü:	Uzunluk: 3.5 cm. Çap: 1.2 cm.
	Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
	Dönemi:	Geç Asur
Eserin Tanımı: Mühür yüzünde ayakta, ok ve yayını sağa doğru geren bir insan figürü, üzerinde ayak bileklerine kadar uzanan düz sade bir elbise ile betimlenmektedir. Önünde sağ ön ayağı hareket halinde boynuzlu hayvan figürü vardır. Sahne üst ve altta ince çizgilerle sınırlandırılmıştır. Üst çizginin üzerinde sola eğik kısa çizgiler vardır.		
Karşılaştırma: Sezen, (2015). Lev. III-I, Parker, (1955). Pl. XVI-3 ND.887, Osten, (1934), Pl. XXVIII-412.		

Katalog No: XXIX

	Müze Envanter No:	2010/6859 (A) Eski 7513
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Siyah Taş
	Ölçüsü:	Uzunluk: yaklaşık 2 cm. Çapı: 1 cm. İp delik çapı: yaklaşık 1mm.
	Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
	Dönemi:	Geç Asur
Eserin Tanımı: Mühür baskı yüzü ip delikli ve bir tapan sırasıyla kaide üzerinde duran hilal ve güneş kursu, yazı kalemine dua etmektedir.		
Karşılaştırma: Teissier, (1984) Kat. 175-249, https://www.metmuseum.org/art/collection/search/327687?ft=cylinder+seals&offset=640&rpp=40&pos=663 (Erişim Numarası: 1999.325.91).		

Katalog No: XXX

	Müze Envanter No:	2010/6863 (A) Eski 7521
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Kahve Renkte Taş
	Ölçüsü:	Uzunluk: 2.2 cm. Çap: 9 mm.
Müze Geliş Şekli:		Satın Alma
Dönemi:		Geç Asur
Eserin Tanımı: Mühür baskı yüzünde sırasıyla, çapraz iki ceylan şaha kalkmışlardır. Aralarında yıldız var. Altta ve üstte çizgilerle sınırlandırılmış olan sahne bir ağaç ile tamamlanmaktadır.		
Karşılaştırma: Özkan, (2022), s.129.		

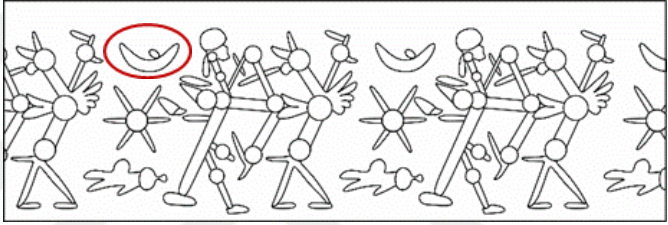
Katalog No: XXXI

	Müze Envanter No:	2010/6864 (A) Eski 7522
	Eserin Adı:	Silindir Mühür
	Malzemesi:	Beyaz Taş
	Ölçüsü:	Uzunluk: 1.3 cm. Çap: 1.1 cm.
	Müzeye Geliş Şekli:	Satın Alma
	Dönemi:	Cemdet Nasr
Eserin Tanımı: Mühür baskı yüzeyinde birbirine paralel çizgiler arasında “X” şeklinde betimlemeler görülmektedir.		
Karşılaştırma: Dede, (2014), Lev.47-3, Teissier, (1984), Kat.120-30.		

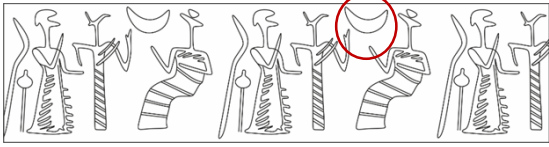
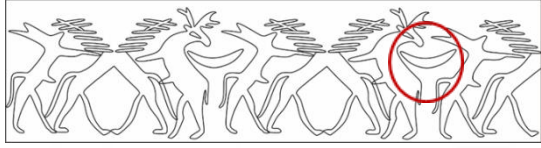
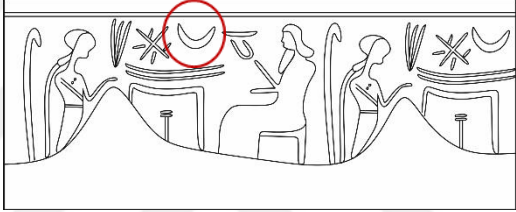

TABLOLAR

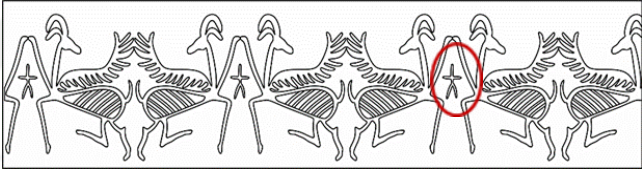
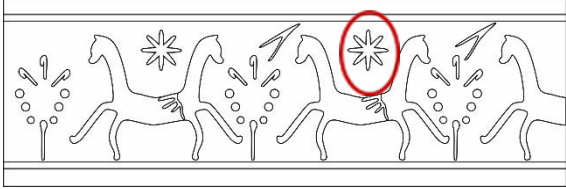
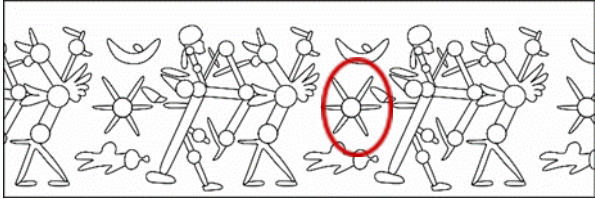
Tablo 1. Hilalli Kurs Sembolünün Betimlendiği Mühür Sahneleri

Çizim 1	
Çizim 2	

Tablo 2. Hilal Sembolünün Betimlendiği Mühür Sahneleri

Çizim 1	
Çizim 2	
Çizim 3	

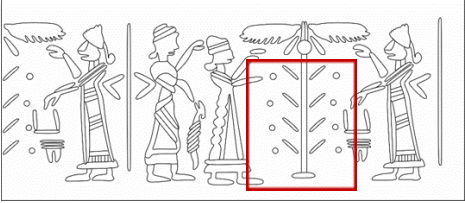
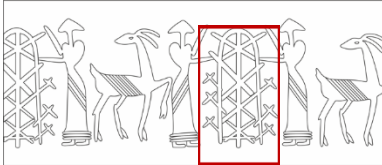
Tablo 3. Yıldız Sembolünün Betimlendiği Mühür Sahneleri

Çizim 1	
Çizim 2	
Çizim 3	
Çizim 4	
Çizim 5	
Çizim 6	
Çizim 7	

Tablo 4. Kanatlı Güneş Kursu Sembolünün Betimlendiği Mühür Sahneleri

Çizim 1	
Çizim 2	

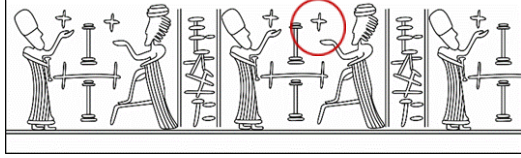
Tablo 5. Kutsal Ağaç-Hayat Ağacı Sembolünün Betimlendiği Mühür Sahneleri

Çizim 1	
Çizim 2	
Çizim 3	

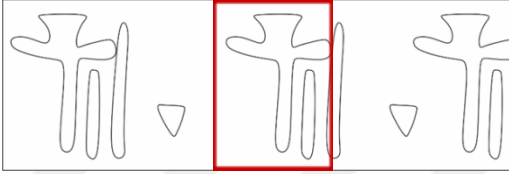
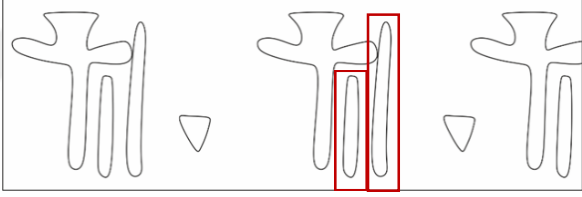
Tablo 6. Bakraç ve Kozalak Nesnelerinin Betimlendiği Mühür Sahnesi

Çizim 1	

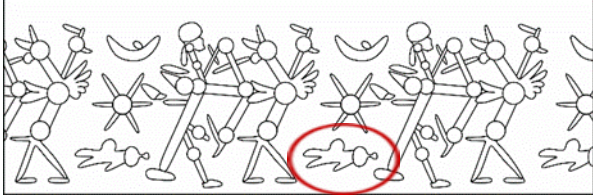
Tablo 7. Haç Sembolünün Betimlendiği Mühür Sahnesi

Çizim 1	

Tablo 8. Ankh ve Yazı kalemi (Stylus) Sembolünün Betimlendiği Mühür Sahnesi

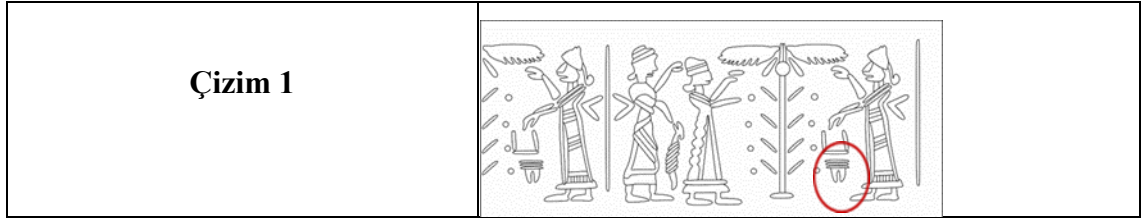
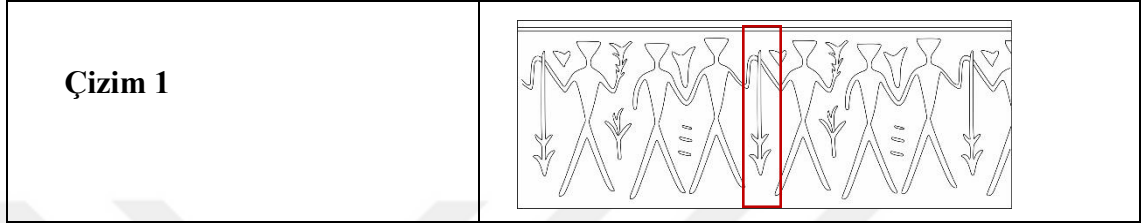
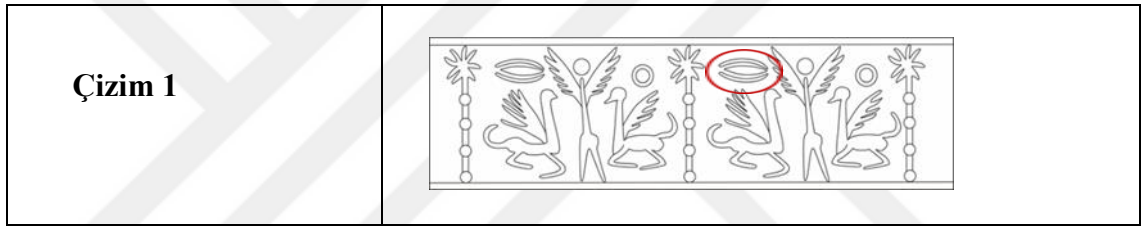
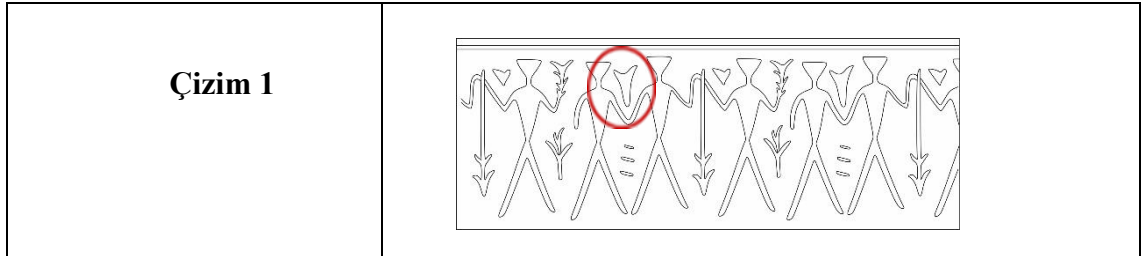
Çizim 1	
Çizim 2	

Tablo 9. Balık Sembolünün Betimlendiği Mühür Sahnesi

Çizim 1	

Tablo 10. Yılan Sembolünün Betimlendiği Mühür Sahnesi

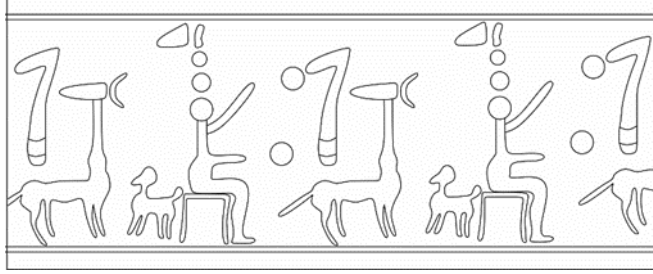
Çizim 1	

Tablo 11. Keçi Sembolünün Betimlendiği Mühür Sahnesi**Tablo 12.** Mızrak veya Kürek Sembolünün Betimlendiği Mühür Sahnesi**Tablo 13.** Eşkenar Dörtgen Sembolünün Betimlendiği Mühür Sahnesi**Tablo 14.** Boğa Başı Sembolünün Betimlendiği Mühür Sahnesi

LEVHALAR LİSTESİ

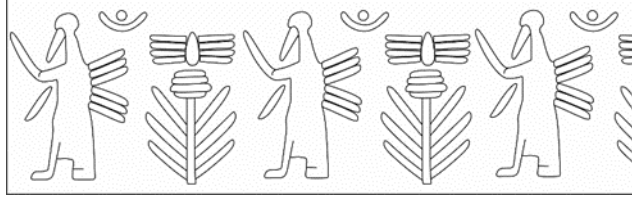
Levha 1. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

I. Metropolitan Sanat Müzesinde yer alan Mitanni Dönemi benzer mühür örneği.

II. Marcopoli Koleksiyonundan Antik Yakın Doğu silindir mühürleri arasında Mitanni Dönemi benzer mühür örneği.

Levha 2. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

I. British müzesinde yer alan Geç Asur dönemi benzer mühür örneği.

Levha 3. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

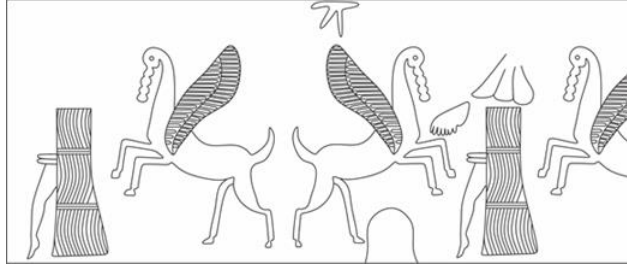

I. Marcopoli Koleksiyonundan Antik Yakın Doğu silindir mühürleri arasında Mitanni Dönemi benzer mühür örneği.

II. Antik Yakın Doğu Silindir Mühürleri arasında Mitanni Dönemi benzer mühür örneği.

Levha 4. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

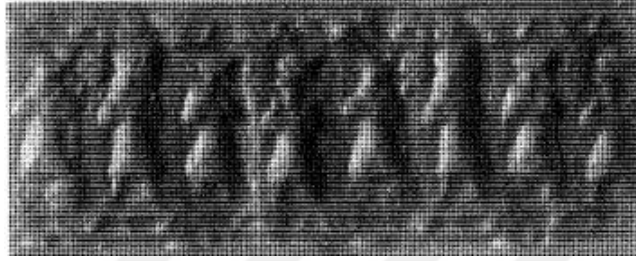
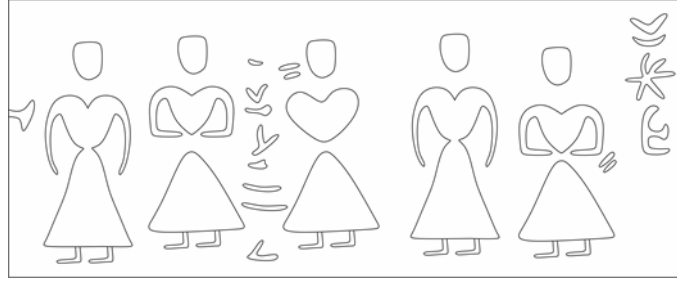

I. Kraliyet Sanat ve Tarih Müzeleri'ndeki Geç Asur Dönemi benzer mühür örneği.

II. Kraliyet Sanat ve Tarih Müzeleri'ndeki Geç Asur Dönemi benzer mühür örneği.

Levha 5. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

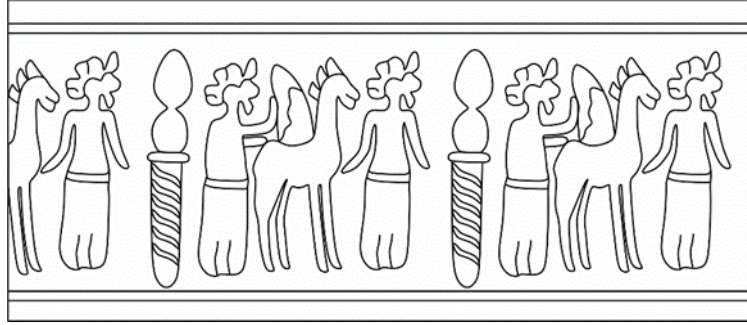

I. Yale Babil Koleksiyonu'nda yer alan Akad Sonrası Dönemi benzer mühür örneği.

II. Metropolitan Sanat Müzesi'nde yer alan Akad Sonrası Dönemi benzer mühür örneği.

Levha 6. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

I. Ligabue Koleksiyonu'nda yer alan Mitanni Dönemi benzer mühür örneği.

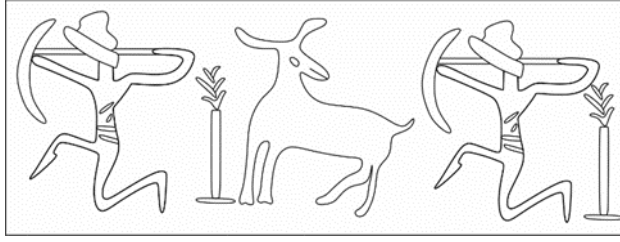

II. Ligabue Koleksiyonu'nda yer alan Mitanni Dönemi benzer mühür örneği

III. Hatay Arkeoloji Müzesi'nde yer alan Mitanni Dönemi benzer mühür örneği.

Levha 7. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

I. Tell al Rimah silindir mühürleri arasında bulunan Geç Asur Dönemi benzer mühür örneği.

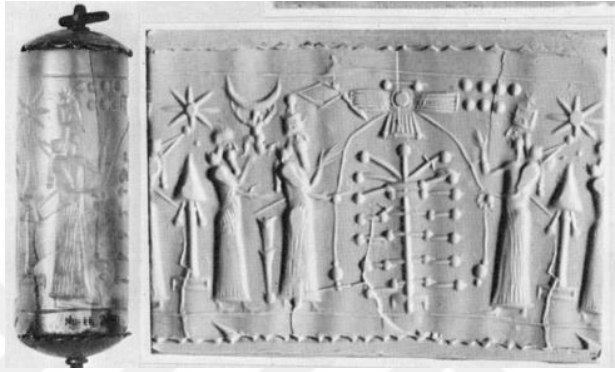
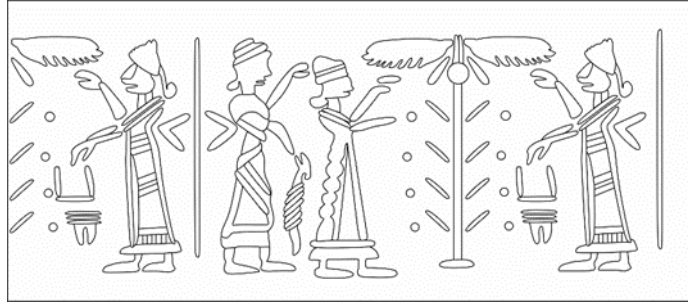

II. Marcopoli Koleksiyonu'nda yer alan Geç Asur Dönemi benzer mühür örneği.

III. Karkamış'ta Su Kapısı Geç Hitit Dönemi konteksinden ele geçen, Geç Asur Dönemi benzer mühür örneği.

Levha 8. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

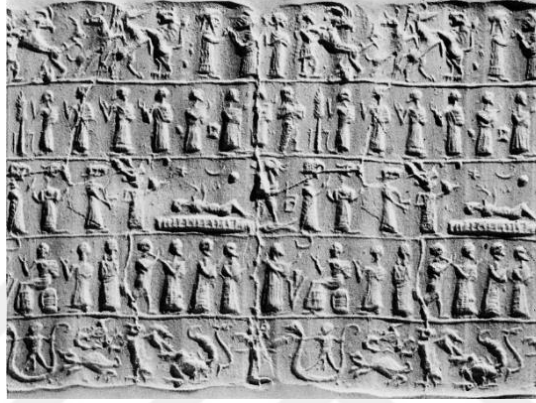

I. Gulbenkian Müzesi'ndeki Yakın Doğu Mühürleri arasında Geç Asur Dönemi benzer mühür örneği.

II. Bay Edward T. Newell'ın Koleksiyonu'ndaki Eski Doğu Mühürleri arasında Geç Asur Dönemi benzer mühür örneği.

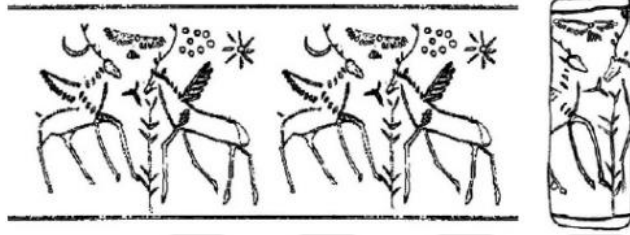
Levha 9. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

I. Wellcome Collection müze ve kütüphanesinde Geç Asur Dönemi benzer mühür örneği.

Levha 10. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

I. Kavuşan Höyük'te Geç Asur Dönemi benzer mühür örneği.

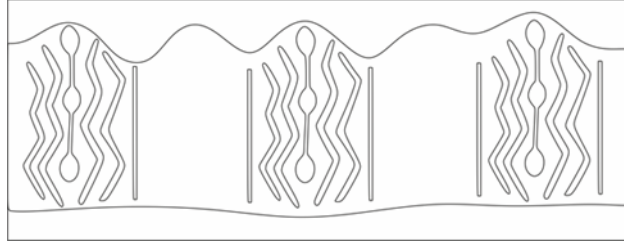
II. Nimrud Kazılarında ele geçen Geç Asur Dönemi benzer mühür.

III. Bay Edward T. Newell'ın Koleksiyonu'ndaki Eski Doğu Mühürleri arasında Geç Asur dönemi benzer mühür örneği.

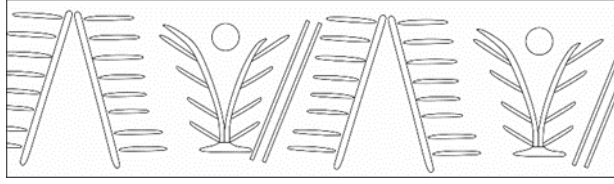

Levha 11. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

I. Emre Gürcan Koleksiyonu'nda yer alan Cemdet Nasr Dönemi benzer mühür örneği.

Levha 12. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

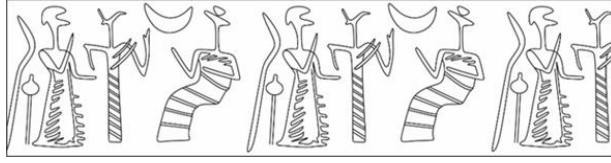

I. Alişar Bakır Çağ tabakasında bulunmuş olan Cemdet Nasr dönemi benzer mühür örneği.

II. Diyala yöresi tabakalı silindir mühürler arasında yar alan Cemdet Nasr Dönemi benzer mühür örneği.

Levha 13. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

I. Ashmolean Müzesi, Oxford 1963-1973 Tarafından Satın Alınan Antik Yakın Doğu Silindir Mühürleri arasında İsin-Larsa Dönemi benzer mühür örneği.

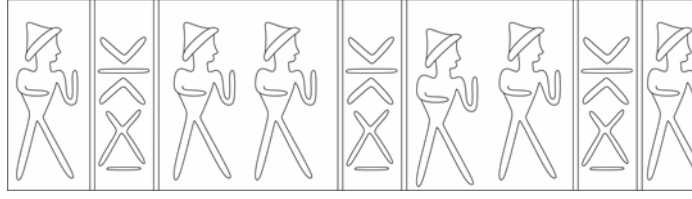

II. Diyala yöresinden İsin-Larsa Dönemi benzer mühür örneği.

III. Diyala yöresinden İsin-Larsa Dönemi benzer mühür örneği.

Levha 14. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

I. Kanış Karumu Ib Katı Mühürleri ve Mühür Baskılarının da Eski Asur Dönemi benzer mühür örneği.

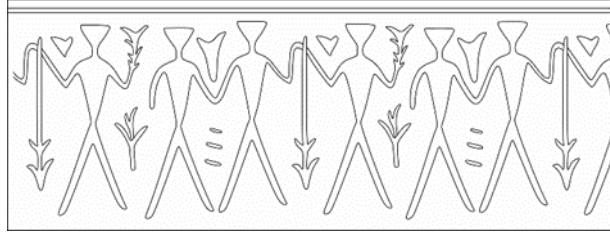

II. Kanış Karumu Ib Katı Mühürleri ve Mühür Baskılarında Eski Asur Dönemi benzer mühür örneği.

III. Metropolitan Sanat Müzesinde yer alan Eski Asur Dönemi benzer Mühür örneği.

Levha 15. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

I. Filistin Silindir Mühürleri arasında Suriye II. Bin dönemi Benzer mühür örneği.

II. Hatay Arkeoloji Müzesi'nde yer alan benzer mühür örneği.

Levha 16. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

I. Diyala yöresinden tabakalı silindir mühürler arasında Erken Hanedan II Dönemi benzer mühür örneği.

II. Girnavaz yerleşiminde ele geçen mühür baskılarında Erken Hanedan II benzer mühür örneği.

Levha 17. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

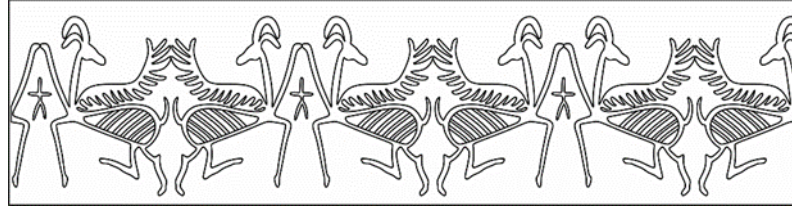
I. Kraliyet Sanat ve Tarih Müzeleri'ndeki silindir mühür kataloglarında Yeni Babil Dönemi benzer mühür örneği.

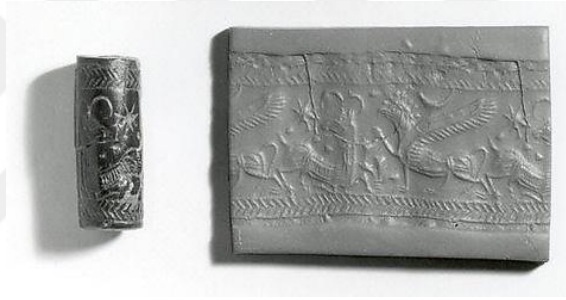
II. Marcopoli Koleksiyonunda yer alan Yeni Babil Dönemi benzer mühür örneği.

Levha 18. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

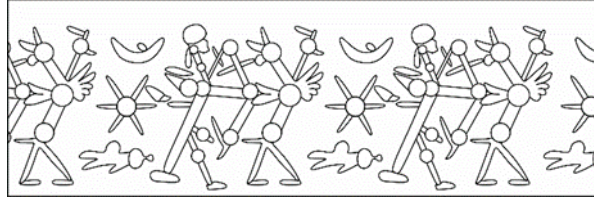
I. Kraliyet Sanat ve Tarih Müzeleri'ndeki Silindir Mühür Kataloglarında yer alan Geç Asur Dönemi benzer mühür örneği.

II. Metropolitan Sanat Müzesinde yer alan Geç Asur Dönemi benzer mühür örneği.

Levha 19. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

I. Morgan kütüphane ve müzesinde yer alan Geç Asur Dönemi benzer mühür örneği.

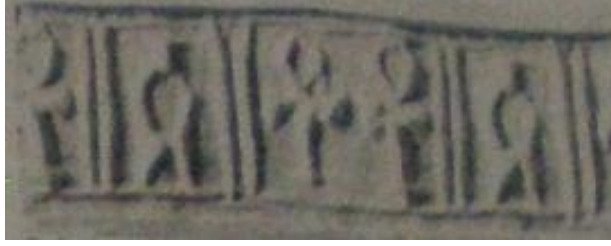
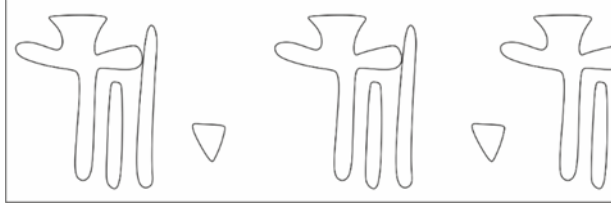

II. Ashmolean Müzesi'nde bulunan Geç Asur Dönemi benzer mühür örneği.

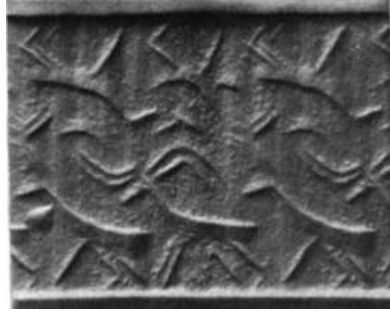
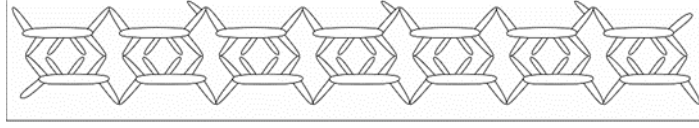
III. Tille Höyük Geç Asur Dönemi benzer mühür örneği.

Levha 20. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

I. Tell Atchana (Alalakh)'da ele geçen Suriye-Filistin benzer mühür örneği.

Levha 21. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

I. Diyala yöresinde tabakalı silindir mühürler arasında yer alan Erken Hanedan I Dönemi benzer mühür örneği.

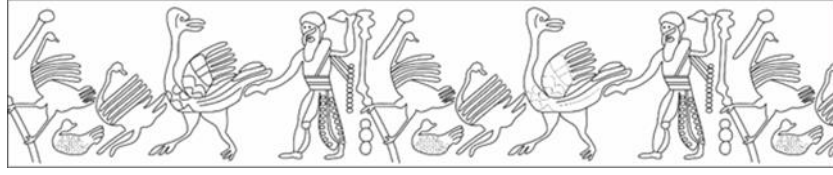

II. Diyala yöresinde tabakalı silindir mühürler arasında yer alan Erken Hanedan I Dönemi benzer mühür örneği.

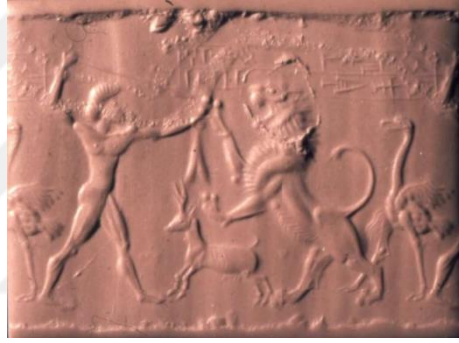

III. Diyala yöresinde tabakalı silindir mühürler arasında yer alan Erken Hanedan I Dönemi benzer mühür örneği.

Levha 22. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

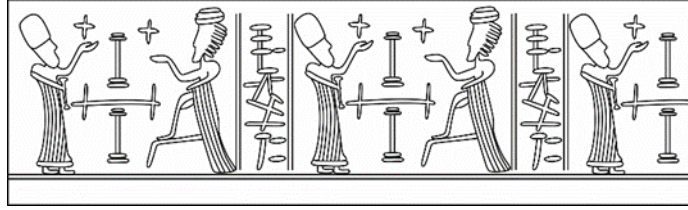

I. Morgan Kütüphanesi ve Müzesinde bulunan Orta Asur Dönemi benzer mühür Örneği.

II. British Müzesi'nde yer alan Orta Asur Dönemi benzer mühür örneği.

Levha 23. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

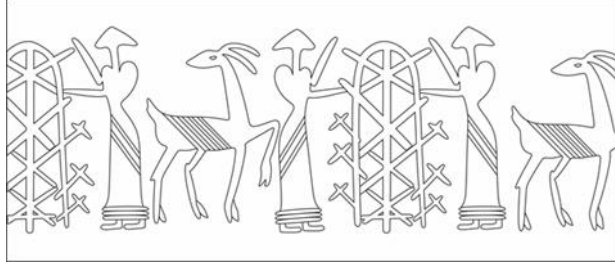

I. Metropolitan Sanat Müzesi'nde yer alan Geç Asur Dönemi benzer mühür örneği.

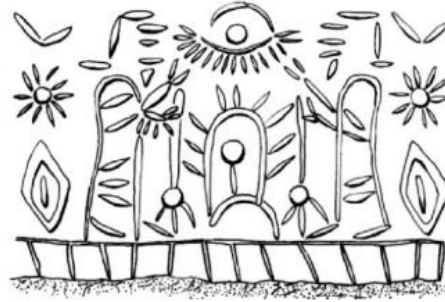

II. Dülük Tepe'de ele geçen Geç Asur Dönemi benzer mühür örneği.

Levha 24. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

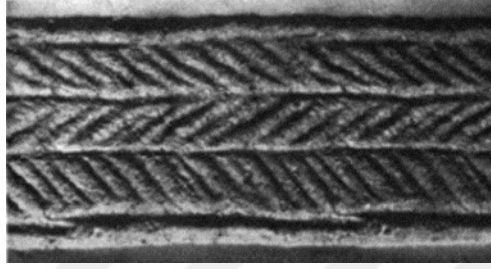
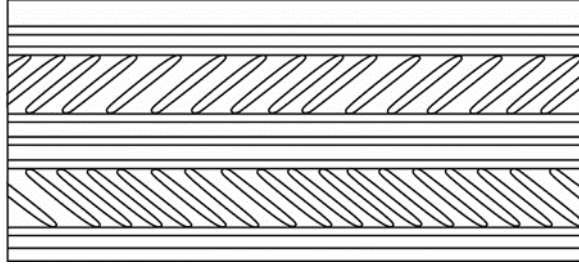
I. Metropolitan Sanat Müzesinde Geç Asur Dönemi benzer mühür örneği.

II. Ziyaret Tepe’de ele geçen Geç Asur Dönemi benzer mühür örneği.

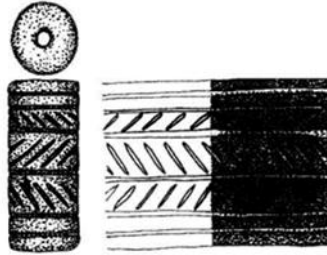
Levha 25. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

I. Diyala yöresinden Cemdet Nasr Dönemi benzer mühür örneği.

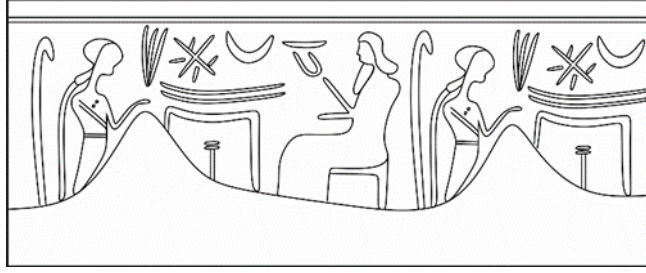

II. Metropolitan Sanat Müzesi'nde yer alan Cemdet Nasr Dönemi benzer mühür örneği.

III. Oylum Höyük'te ele geçen Cemdet Nasr Dönemi benzer mühür örneği.

Levha 26. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

I. Boğazköy’de ele geçen Geç Asur Dönemi benzer mühür örneği.

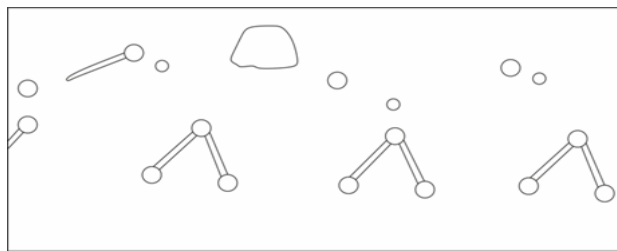

II. Nimrud’ta bulunan Geç Asur Dönemi benzer mühür örneği.

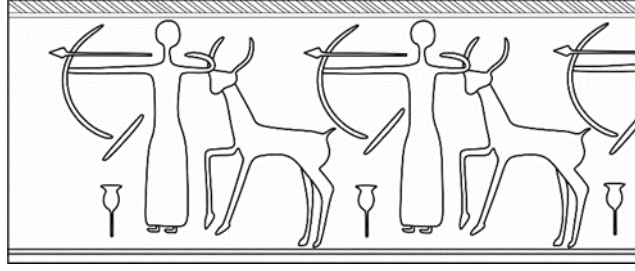
III. Hatay Arkeoloji Müzesi’nde yer alan Geç Asur Dönemi benzer mühür örneği.

Levha 27. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

Levha 28. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

I. Zeviye Tivilki’de bulunan mezarda ele geçen Geç Asur Dönemi benzer mühür örneği

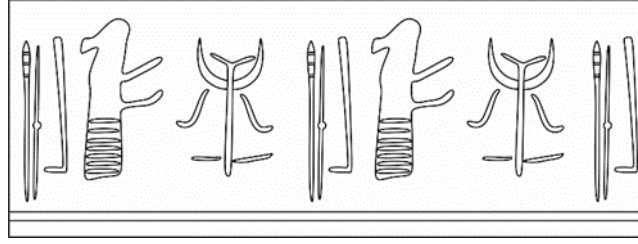

II. Nimrud Kazılarında ele geçen Geç Asur Dönemi benzer mühür örneği

III. Bay Edward T. Newell'ın Koleksiyonundaki Eski Doğu Mühürleri arasında Geç Asur Dönemi benzer mühür örneği

Levha 29. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

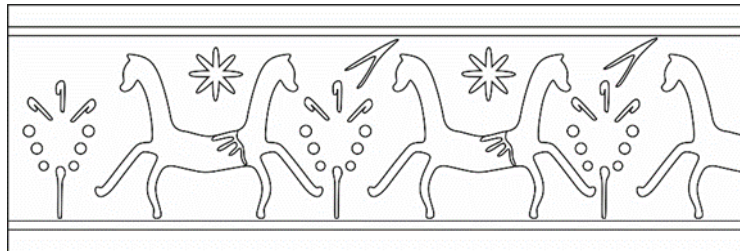

I. Marcopoli Koleksiyonu'nda yer alan Geç Asur Dönemi benzer mühür örneği.

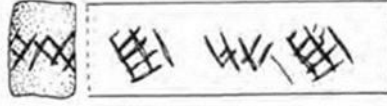
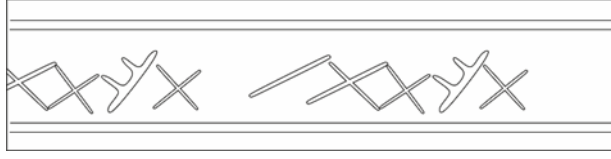

II. Metropolitan Sanat Müzesi'nde yer alan Geç Asur Dönemi benzer mühür örneği.

Levha 30. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

Levha 31. Mardin Müzesinde Bulunan Mühür Baskı Çizimi

I. Kurban Höyük'te ele geçen Cemdet Nasr dönemi benzer mühür örneği.

II. Marcopoli Koleksiyonun'da Antik Yakın Doğu silindir mühürleri arasında Cemdet Nasr Dönemi benzer mühür örneği.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Bilge Duman
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	
Y. Lisans Öğrenimi	
Yabancı Diller	
Bilimsel Faaliyetler	
İletişim	
e-posta	
Tarih	2023